

Выходить два разы
на мѣсяць, кожного
1-ого и 15-ого, въ
объѣмъ 2—2½ ар-
куша.

Редакція „Зорѣ“ въ
камениці підъ ч. 8.
улиця Акаде-
мична.

ЗОРЯ

Пренумерата вы-
носить: на цѣлый
рѢКЪ 5 ар., на повѣ-
року 2 ар. 50 кр., на
четверть р. 1 ар. 25 кр.

Пренумерату нале-
жить присылать до
администраціи „Зорѣ“
(улиця Академична
ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

СВѢТЛО ДОБРА И ЛЮБОВИ.

(Оповѣданіе Олены Пчѣлки).

Дежъ тѣ люди, дежъ тѣ добрі,
Що сердце хотѣло
Зъ ними жити, ихъ любити?...
Шевченко.

I.

Коли я, їдучи „юго-западною“ зельзницею, чую
гукані кондукторове: „Станція Красне! поїздъ стоить
десять минутъ!“ — то сей покликъ нѣколи не буває
для мене, якъ то кажуть, пустымъ гукомъ, — о, нѣ!...
Не виходячи зъ вагона, дивлюсь я однакъ-же якось од-
мѣнно и на ту красенську знайому станцію, и на саме
те Красне, що однимъ своимъ краємъ видѣється ся зъ далѣ-
бѣ станціѣ... По знаку менѣ те Красне, по знаку!

Отже наважила я и васъ, мои шановні читателѣ,
повести въ се велике волинське мѣстечко Красне.
Коли хочете, можна и підѣхати (бо бѣ станціѣ до са-
мого мѣста и далеченько буде, — верстѣ зъ пять). На
дворовому порозѣ станціѣ зустрѣне васъ цѣла зграя воз-
никѣвъ, хапаючись за васъ та за ваші манатки, — або,
говорячи по ширости, за тѣ скѣлька злотыхъ, що сподѣ-
вано бѣ васъ за привѣзъ... Не спам'ятайтесь же вы, якъ
уже опинитесь на таратайцѣ въ жидка, котру однакъ
єи господарь узяває „бричкою“, ще навѣтъ „найлѣпшою
въ цѣлому мѣстѣ“. — Тряси-ме васъ трохи, — се дарма!
Подорожній чоловікъ мусить пам'ятати, що въ дорожѣ
всяково буває!... Ото-жъ дорогою вашъ жидокъ посадить
вамъ ще одного жидка, — але и то дарма! — нехай
собѣ їде!...

Їдеть ся-жъ чистымъ полемъ. Видноколо широке
и зъ нѣго все явнѣйше выступають крайні кутки Крас-
ного. Поминувши ту смутну „оселю довѣчности“, самотне
кладовище, незабаромъ підѣзджаете до першихъ, зъ
рѣдка розкиданихъ дворѣвъ. Рѣвне поле починає хвилю-
ватись горбочками и далѣ переходить въ узгѣря, на ко-
трихъ широко-широко розкинулось Красне. Охъ, та й ве-
лике-жъ оно! Скѣлька тыхъ „кутківъ“ зросло ся до ку-
пы, — Гончарѣвка, Лимарѣ, Хворостки, само „мѣсто“, —
и все то становить одно цѣльне прешироке селище. Давне,
бачите, гнѣздо и на хорошему мѣстѣ: — зъ одного боку
ще припирає лѣсова стяга, зъ другого починає ся „сте-
пова краина“, що їде туду къ Подѣльщинѣ. Земля хо-
роша, мѣсцевѣсть весела — и Красне пышно розро-
слось, — разомъ зъ садками и буйными огородами.
Старе гнѣздо — и богацько пережило оно, бдзначилось
и въ исторіи краю. Бачило оно и великій татарскій на-
пады (однѣ кутокъ ще и доси зветь ся „Забранѣ“), ба-
чило въ собѣ и пышне славою войско Хмельницкого,
дало ся въ знаки и жидамъ підъ часъ давнѣхъ козацъ-

кихъ погромѣвъ, та трохи и панамъ підъ часъ Гайда-
мачины... Тепера-жъ Красне просто собѣ мѣщанське гнѣ-
здо, але мѣцне и коренисте. Мѣщане — ремѣсники та
промисловцѣ и въ загаль досытъ заможніи. Народню
українську подобу доховали въ собѣ довольъ добре. Та
коли глянути на тѣ хаты, що заповнюють собою кутки
та улицѣ Красного, то они майже зовсѣмъ не одмѣний бѣдъ
сельскихъ: тѣ-жъ соломяні стрѣхи, тѣ-жъ низенькі, бѣ-
лѣнкі стѣны, открыті садками. Де-не-де побачишь до-
мокъ, що наче той „полупанокъ“ має виглядъ якійсь
„шляхетнѣйшій“; але такихъ мало.

Звычайно, самый осередокъ мѣста засѣла жидова,
що облѣпила мѣйскій майданъ своими крамницами и крам-
ничками та оселями, — коли можно назвать „оселею“
будову страшенно забруднену якъ зъ-окола, такъ и въ
середины... Боже мой! яка-жъ невылазна грязюка буває
у тому осередку мѣста отакъ на веснѣ або въ осени!...
Тонуть кладки, грузнуть возы. Проте їдуть и їдуть
люде: — чи можна-жъ обійтись безъ того „мѣста?..“
Але-жъ якъ выйдешъ зъ того жидѣвского осередку, та
станешъ, наприкладъ, отамъ на костельной горѣ, — підъ
тыми старезными деревьями, — чудовый видъ бдкрыть ся
очамъ: въ низу широкій ставъ зъ очеретами, гребля,
тутъ же и рѣчка пробѣгає, — невеличка, омазна вер-
бами; а тую водяну просторѣнь обступило розлоге уз-
гѣре зъ самыми мѣщанськими веселыми, чепурными осе-
лями; далѣ узгѣре розрыває ся, и видно чисте поле,
геть-геть далеко!

Есть у Красному и чимала цивилизація: почта, те-
леграфъ, училище, „становя квартира“, — все, мовлявъ.
А де-жъ паньска оселя? де-жъ той „палацъ?“ — спыта-
ете вы. Не вже-жъ у Красному нема паньского двора? —
Якъ-же-жъ бы то не було? Звычайно, есть, — ще и не
однѣ! Кутокъ же, говорю вамъ, хорошій!... Ото-жъ
дрѣбнѣйшихъ панѣвъ не буду вамъ згадувать, — досытъ
менѣ сказати вамъ о дворѣ першого владаря чиншо-
вого мѣста Красного, о господѣ князя Кизелицкого.
Се-бѣ то, якъ кажуть „вороги“, бѣ и зовсѣмъ не князь, —
але чого не добудеть ся чоловікъ грошима? Та и опрѣчь
особистого старания и бажания обладаря сѣго титула, вы
згодитеесь зъ тымъ, що коли чоловікъ есть властивцемъ
такой силы грунтоў и лѣсовъ, — то ему якось ажъ
нѣяково не звати ся графомъ, або княземъ! Само слово
просить ся! И Красенського пана вѣсь звать княземъ,
найначе близькій до его, котрѣй найлѣпше знають, що бѣ
зовсѣмъ не князь!... Та що тамъ докопуватись! Гово-
рять, наприкладъ, що „князь“ — навѣтъ и не „Кизелиц-
кій“, а зъ дѣда своего бувъ — Козлицкій, та на що
тебѣ згадувать!... Нехай буде такъ, якъ бѣ хоче! Що то
кому шкодить?...

Отже, у князя Кизелицкого навѣтъ не однѣй двѣртъ

у Красному. Се-бъ то головнѣйша оселя его, — де есть и „паркъ“ и теплица (ну, звичайно, и „палацъ“) — трохи подалъ бѣдъ Красного, въ окремѣмъ кутку, що зветь ся Козлярня; тамъ князь часто проводить лѣто, инодѣ-жь и зъ пѣвъ зими, коли затримає безгрошеве... Але и въ самому Красному есть у него порядне дво-рище. Тамъ живѣ перше управитель князевого мастку, потѣмъ же будынокъ бѣдано въ домѣвку мировому судѣ. — Чому, бачите, було не зробити сего? Однаково, будынокъ ставъ пустою, коли управитель перейшовъ у Козлярню. Двѣрь сей зовсѣмъ таки паньскій: есть и будынокъ, хочъ въ одинъ поверхъ, але превеликій, по-кофѣвъ у 12, и „официна“, те-жь довга собѣ така, и са-докъ тамъ за будынкомъ, и зелене кружало въ дворѣ передъ будынкомъ зъ купкою деревъ. Все якъ слѣдъ! Звичайно, все трохи запущене, не має такого блиску-чого и живого вигляду, якъ коли бы тамъ живѣ самъ панъ, — ну, та чого-жь уже справдѣ вимагати!... „Пѣд-держуй“ уже самъ, коли хочешъ спражнѣго „шику“!

Було се въ маю 1875 року. Ранокъ, — лѣтній, хорошій такий та ясний. Купка деревъ на кружалѣ се-редѣ дворища такъ-то вже кохавъ ся въ тому милому промѣню! У липовому гилѣ на одной зъ тыхъ старез-ныхъ липъ, що стоять вздовжъ плота бѣдъ дороги, ще-бече пташка... Будынокъ трохи заснѣдѣлый та поколу-панный давнѣмъ часомъ, має веселѣйшій виглядъ при тому свѣтлѣ, що такъ любо искрити та сяє по нѣму. Въ офицнѣ бѣка бѣдиненъ и зъ бѣди чутно навѣтъ ве-селеньке жѣноче поспѣвуванє: „Було не рубати зеле-ной вишнѣ!“

Въ самому-жь будынку не замѣтно нѣякого руху; два бѣка навѣтъ ще зачиненъ бѣконницами, — се тамъ, де приходити ся спаленнѣ судѣ. Господарь, значить, ще спить. А тымъ часомъ на зачиненъ бѣконницѣ поглядають частъ бѣдъ часу скѣлька людей, що знаходити ся на по-двѣрѣ. Того дня має бути въ камерѣ розбиранє справъ, такъ ото, бачите, вже люде „явились“. Есть пѣшій, есть и кѣнный, — се-бъ то що пѣдводами приѣхали. — Одна жѣнка сидѣла при своему возѣ, розмовляючи николи зъ погоничемъ; скѣлька чоловѣкѣвъ тулились по-пѣдъ ганкомъ, нѣбы то въ холодку, — хочъ сонечко майже зовсѣмъ прогнало тѣ холодошки бѣдъ чола будынку. — Та оно и часъ було! Мабуть уже година 10-та була.

Чоловѣки въ свѣткахъ сидѣли досыть спокѣйно; але-жь два жидки, що вели мѣжъ собою похопливу роз-мову, почывали видимо нетерпеливѣтись. Одинъ зъ нихъ навѣтъ ближе пѣдбѣйшовъ назирнути зачиненъ бѣконницѣ и по тѣмъ оглядѣ вырѣкъ якесь слово, котре и не розумѣ-ючому тои мовы здалось бы по самому выгуку не конечне ласкавымъ для спавшого судѣ... На порозѣ бокового ганку зъявилась постать слуги, высокого, русявого хлопця зъ бѣлымъ умывальнымъ збанкомъ у рукахъ.

— Ну, що? — вдавъ ся до хлопця одинъ зъ жид-кѣвъ, — уже встає панъ?

— Нѣ, — коротко бѣказавъ слуга, не повертаючи головы, и пѣшовъ до офицны.

За кѣлька крокѣвъ бѣнъ здыбавъ ся зъ молодницею въ шляхтянскому убраню, котра бѣгла изъ офицны до будынку и перервавши свое приспѣвуванє те-жь за-пытала хлопця:

— Що спить?

— А коли-жь бѣнъ приѣхавъ бѣдъ Кизелицкого зъ картъ? — бѣдѣвъ такъ-же запытанемъ хлопецъ. — То-жь уже, хвалить Бога, свѣтало! Такъ якъ-же ему

не спать? Ще и спати-ме!... Се я вже такъ воду при-готовляю!...

— Нехай спить, коли ему хочеть ся! — завважила молодниця усмѣхнувшись, и пѣшла далѣ. Передъ ганкомъ она спинилась, задивившись на бѣкѣ. Изъ садка, що припиравъ до тыльного боку будынку, выходили двѣ по-статѣ: по переду йшовъ хлопчикъ лѣтъ девяти, въ яснѣй лѣтнѣй куртѣ зъ широкимъ бѣлымъ комѣромъ, въ такихъ же коротенькихъ якъ и курточка штанцахъ, кот-рый бѣкрывали пасастѣ панчѣшки и высокѣ чобѣтки. Збитый до горы яснѣй соломяный брыликъ оказывавъ довговасте свѣже личко и змокрѣлы чорнѣ кучерѣ хлоп-чиковъ. За тымъ малымъ йшовъ зовсѣмъ dorosлый хло-пецъ, такъ-же у паньскому одѣню, хочъ далеко не въ та-кому добѣрному: сивенькѣй парусиновый убѣръ его мавъ зовсѣмъ „мѣсточковъ“ выглядъ, простого собѣ пошитя; до того-жь бѣнъ не бувъ оздобленый якими лѣсучащими комѣрцами, або що: зъ пѣдъ недбало застебнутого пѣ-джаку виднѣла украиньска домова сорочка, вышита на комѣрѣ и пазусѣ; на головѣ була звичайна парусинова шапчина. Однакъ-же хлопецъ выдававъ ся досыть хоро-шимъ на вроду и въ тому простому одѣню. Чорный во-лосъ его ажъ лыснѣвъ прѣта сонця, въ смуглявому об-личю грала свѣжа краска; трохи зрослы чорнѣ бровы принадыми дугами йшли надъ темными очима, а невеличкѣй юнацкѣй усѣ оздоблявъ красу повныхъ устъ; нижня часть обличя, не обросла бородою, мала на-впѣвъ дѣтѣй очертѣ. Одно псувало хлопця, — не конче вы-сокѣй зрѣсть та низка осада головы, при котрой бѣнъ выдававъ ся неначе сутулымъ и не мавъ орлового вы-гляду. Пѣдъ одною рукою хлопецъ нѣсъ бѣлый згорто-чокъ и чималу жовту книжку, въ другой руцѣ крутивъ зѣрвану вѣточку бузку.

— Ну, що? не потопили ся? — весело гукнула мо-лодиця, ледви оба хлопцѣ показались изъ садовыхъ две-рей у дворѣ. — Я думала, вы тамъ уже рабѣвъ наго-дували въ рѣчцѣ, що такъ довго не вертали ся зъ ку-пель!

— До Курчяцкого заходили! — бѣдѣвъ на той жартѣ старшѣй хлопецъ.

— А чай готовъ? — спытавъ ся малый у моло-дицѣ.

— Еге-жь! такъ якъ разъ вамъ и готовъ! — бѣдѣвила она: — папаша ще сплять!

— Ахъ, я-жь такъ жѣсти хочу! — драженно по-кликнувъ малый.

— Та йдѣтъ уже, йдѣтъ! — смѣялась молодниця пропускаючи хлопчика на боковый ганокъ, куды и сама йшла въ слѣдъ за нимъ: — Идѣтъ! я вамъ молока дамъ, пока що!

— Натѣ вамъ, Ганнусю! пошукайте щастя! — мо-вивъ старшѣй хлопецъ, подаючи бѣходячѣй молодницѣ вѣ-точку бузку.

— Шкода! я вже шукала! Шукайте ще вы! — бѣ-дѣвила молодниця кепкуючи, и засмѣявшись пѣшла въ хату за хлопчикомъ.

Старшѣй же паннѣ зѣставъ ся на подвѣрѣ. Бѣнъ пѣдбѣйшовъ до тыхъ людей, що сидѣли по пѣдъ будын-комъ.

— Здоровѣй! — мовивъ до нихъ. На бѣдѣвъ по-чулось такъ-же тихе витанѣ. Одинъ жидокъ муркнувъ другому: „письмоводителесъ!“

— Що, певно свѣдки по дяковому дѣлу? — спытавъ паннѣ у людей.

— Такъ! — мовивъ хтось изъ гурту неохочо.
— Ну, гараздъ! — проказавъ паничъ и пошовъ до
воза, при котрому стояла жѣнка.

— А вы, тѣтко, чого? — запытавъ.

— Та отже, на сегодня требовали вже на судъ! —
почала жѣнка: — за грунтъ позываюсь!

— А що-жъ тамъ такое?

— Ой, то нещастя мое, та й годъ!... Грунтъ одби-
рають!... Напосѣли ся добрый люде одобрата все, а мене
зъ дробными дѣтьми по свѣту пустить!...

Жѣнка близилась уже до того, щобъ заплакати.
Голосъ ея тремтѣвъ.

— Але що-жъ саме такого? — розпытувавъ паничъ, —
въ чомъ дѣло? На сѣгодня назначено одно дѣло за грунтъ,
такъ отсе може ваше й есть? Вы зъ старостою позы-
ваетесь?

— Такъ, такъ! — оживилась жѣнка побачивши,
що до нея говорить чоловікъ свѣдомый: — изъ старо-
стою и ще зъ другимъ, — значить ся, они браты мого
чоловѣка. Грунтъ бувъ на ихъ трѣхъ; теперенька мой
чоловѣкъ померъ, они й хотять такъ скрутити, щобъ роз-
дѣлити грунтъ на ихъ двоихъ; а де-жъ я бѣдна-нещасна
зъ хлопцемъ та зъ дѣвчиною подѣну ся? зъ чого я дѣ-
тей годувати-му?... Они кажутъ, що все оплаты будутъ
самѣ оплачивать; тымъ часомъ въ осени и объ новому
роцѣ я за свою частку заплатила, а они теперь ярину
уже самѣ посѣяли и до сѣножатѣ, кажутъ, мене вже
не пустять!... А ще страхаютъ, що й огородъ и хату од-
беруть!... И що-жъ я тодѣ въ свѣтѣ робити-му?... Жѣн-
ка за слезами не могла болѣе говорити.

— А вы въ волосному судѣ, значить, не судили ся? —
запытавъ ея бесѣдникъ.

— А вже-жъ не судила ся, — одмовила жѣнка
втираючи слѣзы. — Они мене тягли въ волосный судъ,
такъ я не схотѣла, сюды подалась. Звычайно, они тамъ
бы справу выиграли, а на мене только-бъ горше розлю-
тували ся!... Та шожъ! може й тутъ выиграють, — тодѣ
уже зовсѣмъ зѣдять мене!...

— Та не журѣть ся! може-жъ и не выиграють, —
розважавъ паничъ.

— Охъ, Господи милостивый! — тяжело зѣтхнула
жѣнка и згодомъ додавала покивавши головою: — Богъ
знае!... Ихъ рука сильнѣйша. Уже-жъ то они не дармо
похваляютъ ся, що й тутъ выиграють. Шожъ! они мають
грешъ, щобъ и писарѣвъ и судовыхъ наймати, а я отъ
сама зъ своею бѣдною головою... А вже якъ и тутъ од-
судять грунтъ имъ, то вже тодѣ пропала я бѣдна! —
Жѣнка безъ слѣзъ опустила голову и стиснула въ ру-
кахъ стареньку рябу хустинку, котрой кѣнцемъ втирала
собѣ слѣзы.

— Не журѣть ся, не журѣть ся! — тихо прока-
завъ зновъ молодой паничъ.

На дворѣ тымъ часомъ люду ще прибуло. Явились
ще два жиды, прийшли чотыри мѣщанки, мѣжь котрыми
йшла жвава розмова. Одна зъ жѣнокъ уклонила пани-
чеви, якъ знаемому.

— А вы отсе зновъ позываете? — запытавъ онъ
ея зъ умихомъ.

— Не можна, паничу коханий! — одповѣла мо-
лодица поважно повѣвши рукою: — Я така людина,
що сама нѣкого не зачеплю, але-жъ и своего не подарую!
нѣ! Не спущу, коли мене ганьблять! Шожъ... отъ люде
скажутъ! — И молодица готова была почать розповѣдь;
але ея спинила товаришка, на котру она показувала.

— А годъ. вже вамъ, Ярино! Ще наговоритесь!
Ходѣмъ до кухнѣ, воды напемось! — И пошли обидѣвъ
до оѣцины.

Прийшовъ отецъ дяконъ зъ паламарчукомъ и двома
мѣщанами. Онъ ишовъ швидко, очевидно посѣщаючись.

— А що, розбирательство ще не почалось? —
запытавъ онъ у людей, оддыхающихся.

— Куды тамъ! ще нѣ! — одказали зъ гурту.

Русый слуга тымъ часомъ одчинивъ оконницѣ
пановъ и дверѣ въ камеру.

Нашъ паничъ повитавъ ся зъ отцемъ дякономъ и
запросивъ его до камеры. Той же не входячи въ хату
закидавъ писаря пытаньями: чи хутко почне ся розбѣръ?
котроку итме его справа? чому не приведено досѣ об-
винуваченого зъ „мѣста заключенія“? Паничъ на все
тѣ пытанья одповѣдувавъ зъ непервостю, здвигуючи пле-
чима.

— Паничу! — почувъ ся зъ ганку голосъ Ган-
нуса, — идѣте чаю пить!

— Еге, ге! — мовивъ отецъ дяконъ у слѣдѣ пани-
чеви: — ще только до чаю берутъ ся? Раненько-жъ мы
зъ тобою прилинули! — вдавъ ся онъ далѣ до пала-
марчука, потираючи мокре чоло и стаючи на дверяхъ
камеры зъ брылемъ у другой руцѣ.

— А я-жъ казавъ вамъ, батюшка, що ще носѣ-
мо! — одказавъ паламарчукъ.

Дальшихъ розмовъ нашъ паничъ уже не чувъ. Ввой-
шовши боковымъ ганкомъ у будынокъ и пройшовши
скѣлька заднѣхъ невеличкихъ закамаркѣвъ, онъ зложивъ
въ одномъ покою тѣ рѣчи, котры нѣсь въ рукахъ; по-
конкѣ той бувъ невеличкій, щѣльно заставленный: тутъ
було лѣжка деревляне, фарбоване, зъ простою постелею,
чималый стѣлъ, заложены паперами, двѣ шафы; въ про-
сторонкахъ та передъ столомъ мѣстало ся скѣлька про-
стыхъ деревляныхъ стѣльцѣвъ нѣчимъ не оббитыхъ.
Надъ лѣжкомъ висѣла рушница и плетена торба, зъ я-
кою полюють на пташокъ, и скѣлька фотографій; въ го-
ловахъ мѣстилась полочка зъ книжками; въ кутку, надъ
невеликою скриней, висѣла деяка одежда. Одчинене окно
було запяте впоперекъ навѣсочкою. Справившись у тѣхъ
хатѣ, очевидно, якъ у своему кутку, паничъ подавъ ся
въ сусѣдній покой, — въ дверѣ, котры були одчинені.
Була-жъ то столова простора, хочъ трохи темновата.
Ясна бузетна шафа, гнуті стѣльцѣ, великій круглый
стѣлъ по серединѣ, застеленный бѣлымъ обрусомъ, бли-
скучій самоваръ на табуретку надали тѣхъ хатѣ до-
сытъ чемный выглядъ. Столова, якъ и покой паничѣвъ,
выходили широкимъ „венеціянскимъ“ окномъ въ садокъ.
Въ одчинену половинку окна видѣло вѣте акаціѣ.

Коло самовара поралась молодица Ганнуса. Сред-
нѣго зросту, ограденька, кругловида зъ быстрыми сѣ-
рыми очима и невеличкимъ кирпатенькимъ носикомъ —
она була, якъ то кажутъ, „нѣчого собѣ молодичка“.
Убране на нѣй було простое, домове, але чепурнѣе:
сѣра спѣдница, рѣвна, лишь въ низу зо шляркою; бѣла
курточка, пошита до стану, оздоблена вышитымъ комѣр-
чикомъ; на головѣ вовняна вишневенька хустина зъ кѣвѣт-
частыми берегами, зграбненько була завязана зъ тыми
спущеными назадъ кѣнчиками, и одкрывала зъ переду
темне волосе молодичѣ. Додайте до того скѣлька разоч-
кѣвъ коралѣвъ и куплену у „Венгра“ чималу блестячу
шпильку зъ синѣмъ шкельцемъ, котроку була зашпиленна
курточка въ горѣ, и передъ вами буде Ганнуса въ цѣ-
лому своему строю.

Ганнуся господарила коло чаю, однак сѣдати за стѣлъ очевидно не мала: коли не бѣгала бѣз стола до шафы, то поралась собѣ стоячи. Вытираючи якусь-то склянку, Ганнуся лукаво поглянула на малого й великого панича, котрі сѣдали охотно.

— Що-ж се, вы заходили до Курчицкого, а бнѣ вамъ и чаю не давъ? — запытала. — Отъ такъ приймивъ гостей!

— Мы заходили на хвилинку, тільки за книжкою, — бѣповѣвъ старшій паничъ.

— Та у него й чай не добрый, — нема нѣ сметанки, нѣчого! — завваживъ малый.

— А вы таки й любите сметанку! — проказала молодиця, починаючи свои жарты. Зъ далѣ почувлись чѣйсѣ ступнѣ.

— Охъ, уже панъ идуть, треба каву нести! — покликнула она и зникла зъ хаты.

На порозѣ столовой уявивъ ся мужчина середнього вѣку, великого зросту, плечистый. Русые, рудовате волосе его, трохи кучеряве, було роздѣлене продѣломъ посередъ головы, на котрій лысина тѣлько що починала означуватись; невеличкій голубоватй очи були окритй великими, але незначными бровами; червоновате обличе було оточене широкою, подстриженою бородою, котра вже й зовсѣмъ переходила въ руду барву. Зъ тѣєю подобою бнѣ зъявлявъ собою широго „русака“, чи якъ тамъ кажуть, „кацапа“. Але-жъ бѣз разу можно було спостерегти, що „русакъ“ той бувъ не простого, а зовсѣмъ таки паньского походу. Якъ бнѣ увойшовъ въ хату, якъ сѣвъ, якъ пригладивъ пильнованою рукою старанно пригладженй усы, видно було, що передъ вами людина „добре выхована“ зъ малу. Одежа на панови була хочъ нѣбы-то „проста“, домовая, нѣбы-то те-жъ собѣ сына на русинова, якъ и въ молодого панича; одначе-жъ тодѣ, якъ костюмъ паничѣвъ бувъ очевидно сходненько пошитый у Красному-жъ якимъ небудь Шлѣмою або Лейбою, — хорошй кравецъ взявъ певно чималенько зъ пана судѣи и за той „простой“, полотняный набѣръ и за той „простой“, зграбный фасонъ... Свѣжому костюму бѣповѣдувала наче папѣрова цупка та бѣла сорочка зъ золотыми запинками. — Не вспѣвъ панъ розглянути свои пальцѣ зъ грубыми перстнями и довгими, острыми нѣгтями, якъ уявилась Ганнуся зъ кавою и пареною сметанкою, — налила кавы въ склянку и мовчки поставила передъ паномъ.

Беручись до кавы, судѣя зъ легка потягнувъ ся, позѣхаючи, — не то не доспавши, не то переспавши. Хочъ въ загалѣ бнѣ бувъ не въ злѣмъ гуморѣ,

— Що-ж ты, хлопчино, не витаєшь ся зо мною? — озвавъ ся бнѣ (по російски) до малого, звѣльна смакуючи каву.

— Я, папа, забувъ ся! — бѣказавъ той, трохи збен-тежено схиляючись надъ своимъ чаємъ.

— То-то, забувъ ся! — проказавъ батько, потрѣпуючи чорный кучерѣ хлопчиковй: — Не бѣй ся, ты у мене меткй! вже вспѣвъ и выкупать ся!

— Ше-бъ пакъ! — покликавъ хлопчикъ. — Ты-жъ, папа, такъ довго спавъ! А богацько ты вчора выгравъ? — додавъ зненацька хлопчикъ, — чи може програвъ?

— Нѣ, не програвъ! На що прѣсгавать! — мовивъ панъ усмѣхаючись.

— А коли-жъ ты менѣ дася половину? Уже такъ давно пообѣцявъ! И скѣлько пѣсля того выгравѣшь, а менѣ все не дашь!

— Дамъ, дамъ колись! Пожди!... Аннуся, що се у васъ сѣгодня така погана сметанка? зовсѣмъ рѣдка! — додавъ бѣз разу панъ.

— А де-жъ я вѣзму красной? — озвалась Аннуся зъ-за дверцятъ розчиненой шафы, въ котрой она поралась. — Я вже скѣлько кажу панови, щобъ купили свою корову, то и буде завждѣ добра сметанка! Звычайно, за жидами не надивишь ся, якъ они розводятъ водою!...

— Ахъ, проклятй отй жиды! — мовивъ панъ, сербаючи каву. — Сѣгодня я ихъ каналѣи зъ самого раня чувъ, якъ бубонѣли отамъ у мене подѣ окнами! — вдавъ ся бнѣ уже до панича-писаря. — Що се они, вже на розбѣръ збѣрались? чортъ бы ихъ забравъ!

— А вже-жъ на розбѣръ, — бѣказавъ паничъ. — Вже тамъ чимало єсть народу. Давно дожидаютъ ся!...

— Ну, нѣчого, нехай собѣ пождуть! Може тымъ часомъ помирать ся! — жартувавъ судѣя.

— Нѣ, тамъ єсть поважний справы! Я отъ навѣтъ хотѣвъ звернуть вашу увагу на одно дѣло... Я его переглядавъ, трохи знаю — и бачу, що...

— Побачимо, побачимо!... А впрѣчѣмъ що тамъ таке? скажѣтъ.

— Та вопѣюща кривда! — Паничъ переказавъ дѣло жѣнки, зъ котрою розмовлявъ на дворѣ, и зновъ додавъ: — Вы вже, Анатолий Львовичъ, не оставте сеи справы безъ уваги! Такй дѣла часто бувають, и не можна-жъ справдѣ попускать такого бѣкрытого грабѣжу зъ руки людей маючихъ власть. Звычайно, они лучше узброенй, красше можуть оформитъ справу, але черезъ се грабѣжь стає лишь зручнѣйшимъ!

— Ахъ, се правда!... Именно грабѣжь!... И най-важнѣйше, що, якъ вы правду кажете, допускатъ ся кривды люде маючй власть, урядовй! Се Богъ знаетъ що!... И всѣ явились?

— Нѣ, супротивной стороны ще не было: певне придуть разомъ зъ адвокатомъ.

— Ахъ, ще тѣ „аблакаты!...“

— Може-бъ уже нести дѣла въ камеру? — запытавъ увѣчливо писарь, бачивши, що розмова бѣбиваєтъ ся на бѣкъ.

— А такъ, такъ! Несѣте! Я заразъ иду! — мовлявъ судѣя, кнѣчаи сѣдѣнокъ. (Дальше буде.)

НОВЙ СПѢВОМОВКИ.

Ст. В. Руданьского.

11. Запорожцѣ у короля.

Приѣхали Запорожцѣ,
Короля витають,
Король просить ихъ сѣдати —
Козаки сѣдають.
Сидятъ собѣ. Въ нихъ жупаны
Все кармазиновй,
И самй такй храбрѣннй,
Вуса прездоровй.
Задивились на тѣ вуса
Ляхи мосцѣпаны...
— Що-бъ имъ, кажутъ, дати ѣсти?
Даймо имъ сметаны! —
Поставили имъ сметаны,
Ѣсти припрошають,
Але нашй Запорожцѣ

Разомъ одмовляють:
— Славная у васъ сметана, —
Только выбачайте,
А перше намъ Запорожцямъ
Щѣльникъ меду дайте. —
Дали й меду Запорожцямъ,
Они якъ поѣли,
Такъ тй вуса прездоровй
Вгору й завертѣли.
Тодѣ й кажуть королеви:
— А що, ясний пане, —
Нехай теперъ Запорожцямъ
Подають сметаны!

12. Пирогъ.

Выпивъ чарку подорожній,
Край стола сѣдае,
Изъ торбинны прездоровй
Пирогъ добувае
И любѣсько починае
Обѣдъ чи снѣданя, —
Ажъ заходить до коршомки
Ляхъ изъ полюваня —
И голодный и холодный....
Чарку выпивае,
Сюды-туды по коршомцѣ
Та все промовляе:
— Вже то, каже, таку маю
Натуру жѣночу:
Якъ но только трохи выпю,
То й пирога хочу.
— А що я натуру маю —
Русинъ промовляе —
Таки зъ ляхомъ не дѣлится,
Нехай ляхъ конае. —
Прийшовъ москаль до коршомки,
Та лихе зъ Москвою:
Только выпивъ пѣвъ кватирки —
За пирогъ рукою.
— Дай-ка, братецъ, пирожка-та! —
Вломивъ половину
Тай побривъ собѣ изъ коршмы
Въ лихую годину.

13. Лошакъ.

Напосѣли ся злодѣи
Разъ на мужика
И чи зъ поля, чи изъ стайнѣ
Вкрали лошака.
Мужикъ ходитъ, руки ломить,
На святе дае, —
Коли чувъ, ажъ у стану
Лошакъ его в.
Поклонивъ ся ассесорамъ
Мужикъ небораць,
Ассесоры ему й кажуть:
— Пашоль вонъ дуракъ!
На слово тебе наверитъ?
Екой дуралей!
Приведі для показанья
Восемъ душъ людей! —
Мужикъ ходитъ, просить, поить,
Осьмеро найшовъ,
Давъ попови на молебень

Тай у станъ пошовъ.
Поклонивъ ся ассесорамъ
Знову небораць,
Ассесоры зновъ говорятъ:
— Пашоль вонъ дуракъ!
Екой чортъ сюда пріноситъ
Ентаво хахла!
Суесть ся съ свайой кабылой —
Бѣтъ важней дела!
Прийдѣшь после! — Черезъ тыждень
Зновъ мужикъ иде,
Выбирае, поить свѣдковъ
Тай у станъ веде.
Дѣла знову въ ассесорѣвъ,
Гонять мужика!
Ставъ хозяйинъ, стали свѣдки, —
Нема лошака.
Ажъ поднявъ ся и говорятъ
Одинъ зъ миже нихъ:
— Не одѣбешъ ты коняки
Одъ тыхъ становыхъ.
А якъ ще насъ разѣвъ колька
Сюды поведешъ,
То будь певный, що й корову
Зъ дому изведешъ.
Подаруй имъ ту коняку
И не голоси,
А скажи, мовъ, що вклепавъ ся,
Ще й перепроси!
И послухавъ мужикъ рады,
Иде до панѣвъ:
— Выбачайте, я вклепавъ ся! —
Бухъ панамъ до нѣгъ.
— Какъ же ты, дуракъ, не знаешь,
Что было твайо,
Да къ чужому привязалъ ся,
Выдалъ за свайо?
— Выбачайте, благородіе
За вину мою!
Маю жѣнку и изъ нею
Рокѣвъ зъ сѣмъ жию, —
А щобъ еъ якій ворогъ
Въ станъ запакувавъ,
Мусивъ бы панамъ сказати,
Що й еи не визнавъ.

14. Добре торгувалосьъ.

Чи въ Кіевѣ, чи въ Полтавѣ,
Чи въ самѣй столицѣ
Зъ мазницею чумаць ходитъ
Помиже крамницѣ.
А въ крамницяхъ куды гляне,
Срѣбломъ, злотомъ сѣе,
А ему то и байдуже,
Онъ дѣогтю пытае.
Реготять дурный кацаны,
А онъ только сплюне
Тай до другои крамницѣ
Богатшой суне.
Въ найбогатшой крамницѣ
Два купцѣ сидѣло,
И туды чумаць заходить
Зъ мазницею смѣло.
— Добрый день вамъ, добрый люде!

Тай почавъ пытати,
Чи нема у нихъ принаймѣй
Дьогтю му продати.
— Нету, нету, — купцѣ кажутъ
Тай шельмы смѣють ся, —
— Здесь не дьоготь, а лишь дуряѣ
Однѣ продають ся!
— То нѣвроку-жь, — чумакъ каже, —
Добре торгувалось,
Коли только всёго два вась
На продажъ осталось.

15. Ракъ.

Забагае нѣмецъ рака,
Не вмѣе назвати,
Закликае христианина,
Давай мудрувати.
— Вгадай, каже, что мой хочеть!
— Та нѣ, не вгадаю.
— Нога многа, уса долга —
Знаешь? — Нѣ, не знаю.
— Какъ не знаешь? Самъ онъ малый,
Кафтанъ ему разный:
Какъ не свѣренъ — кафтанъ чорный,
А какъ свѣренъ — красный.
Теперь, каже, угадаешь?
— Та нѣ, не попаду!
— Какъ не знаешь! Шейка шльопъ-шльопъ,
А передъ изъ заду!
— Чи не рака? — Рака, рака!
— Богдай же вась, пане!
Найшли-жь вы у нашихъ раковъ
Нѣмецкѣй кафтаны!

16. Василянѣ.

Бѣе козакъ по степу,
Жидовъ наганяе.
— Куды, бѣсовѣ жиды? —
Жидову пытае.
— Та якѣ же мы жиды?
Подиви ся, пане!
Мы, козаче, не жиды,
Мы Василянѣ.
— А в-жь у вась монастырь?
— 6, — говорить Хаймъ, —
Мы, козаче, монастырь
Въ Почаевѣ маемъ.
— Въ Почаевѣ монастырь!
Хто-жь у вась игуменъ? —
А жиды обыдва вразъ:
— Вусъ зугтѣ ерь: игуменъ?
— А, вусухтеръ! Я-жь вамъ дамъ,
Жиды бородагѣ! —
И нагаемъ ихъ списавъ
По самѣмъ пятамъ.

ЛЮБОРАДСКІЙ.

СЕМЕЙНА ХРОНИКА А. ПАТРИЧЕНКА СВИДНИЦКОГО.

(Дальше.)

XI.

— А въ насъ, паничу, отсе колись весѣле буде, —
загоривъ фѣрманъ подѣвѣджаючи подъ Солодьки.
— Яке весѣле? — пытае Антосьо лежачи.
— Та бувъ архирей, та обѣцявъ прислать богослова.
— Якъ-то?
— Да такъ: бувъ у церквѣ, панни подѣ благосло-
венство подѣшли, онъ и пытае: то се вашѣ сироты? —
Се, — одказавъ благочинникъ. А о. духовникъ, кажутъ
бы-то, и попросивъ, щобъ жениха, мовлявъ, прислали;
архирей, мовлявъ, и обѣцявъ.

Антосьо слухавъ сю мову, а она ему й головы не
держалась: онъ по жнивяхъ до Камянця на экзаменъ,
то не до весѣля.

— О. Якимъ вже й не перевозять ся, — загово-
ривъ далѣй чоловікъ.

— А якъ-же? — запытавъ Антосьо.

— Да такъ. Доѣвѣджають зъ тѣмъ парафѣмъ. Кажуть
бы-то, подали прошеніе назадъ на свое мѣсце.

Справдѣ о. Якимъ якъ почувъ, що архирей обѣ-
цявъ жениха, то й не ставъ перетрясатися; а що пере-
вѣзъ, тутъ було, а решта й на той парафѣ: що-жь, ду-
мае, не встигну перевезтись, а тамъ и выбирай ся. И
уже сидѣвъ, якъ горобецъ на колѣ, поки не зженуть.

Настала перша Пречиста. День бувъ чудо, що за
хорошій! сонечко грѣло, легенькій вѣтерець подыхавъ,
на небѣ нѣ хмарочки! Селомъ дѣвчата все въ квіткахъ
та въ бѣлыхъ-бѣлющихъ вышиваныхъ сорочкахъ. Якъ бы
се въ гетьманщинѣ, то спѣвы не вгавали-бъ, а тамъ сего
не має: ходять, жартують, смѣють ся. Здоровѣ, то й ве-
селѣ: хорошій, то й щасливѣй. — А въ двѣрку панѣматки
Люборадской, якъ на похоронѣ: только гуси кричатъ
подѣ порогомъ та чечуга реве. Инодѣ выйде дѣвчина-
наймичка: гиля! крикне и побѣжитъ черезъ подвѣрѣ. О.
Якимъ ще зъ церкви не выйшовъ, — Антосьо ходивъ
по хатѣ та люльку куривъ; стара такожь у церквѣ була;
а Мася зъ Орисею перемовлялись; та каже: тобѣ же-
ниха прише архирей, а та каже: тобѣ:

А селомъ кацапъ иде, точка-въ-точку коробейникъ:
и на тѣмнѣ ему роздѣлено, и потылиця подѣголена, и въ
китаевѣмъ ормяцѣ, въ лычакахъ, черезъ плечѣ замѣсьць
коробки чамайданъ висить невеличкій, борода только пу-
хомъ поростала, а въ рукахъ палица далеко довша за
самого. Збѣглась въ гуртъ дѣтвора, хто бувъ на улицѣ,
а хто й зъ дому выбѣгъ, и почали кричати: кацаланы,
косоланы, гаспедовѣ дѣти, ганчѣрки збирають, жѣнокъ
прибирають; купують щѣтину, вбирають дитину. А другѣ
зновъ: неголенѣ, бородагѣ, дражнятъ собакъ по подѣ
хаты! въ корчахъ засѣдають, людей выглядують; сто
душъ — сто копеекъ; гу-гу! тю-га! кацапюга.

Мовчавъ онъ, то дѣтвора осмѣлювалась и подѣй-
шли до него ступнѣвъ зъ-на-десять. Оденъ дважѣйшій
и почавъ:

— Гей, Русскій! а мы знаемъ, на що въ вась чер-
вонѣй ластки въ сорочкахъ.

— А на що? — гукнувъ другѣй.

— Щобъ мавъ у що ножакъ вытерти, якъ зарѣже
кого. — И зареготались усь; кацапъ почавъ грудками
шпурляти. Тодѣ ще горше стали кричати: и на бороду,

и на лычаки, и на все — на все познаходили припо-
и́стки. Такъ его вели ажъ генъ-генъ селомъ.

— А где вашъ попъ живіють? — попытавъ онъ.

— Онъ! онъ! — показала дѣтвора на коршму, —
тамъ той попъ, що кацапамъ треба.

Назустрічъ люде зъ церкви йшли; нагнали дѣтей
и кажуть: панотець у насъ доѣджає; а живе на пара-
фін вдовиця. Онъ и двѣрокъ! — показали. Кацапъ по-
тягъ далѣй, а люде своєю дорогою.

О. Якимъ только-що одпустъ прочитавъ, не вспѣвъ
и поздоровкати ся зъ попадею, якъ той кацапъ суне че-
резъ порѣгъ; разбѣвъ зъ-по-десять перехрестивсь въ обы-
два кутки тай пытає показуючи подѣ грубу: — чи можна
чамайданъ вонъ тудя?

— Можна, — озавсь о. Якимъ. — А ты купува-
ти-мешъ що, чи такъ зъ бѣдкѣль Богъ провадить?

— Увидішь, — бѣказавъ онъ розпругаючись,grim-
нувъ чамайданомъ обѣ землю и ногою подсеунувъ въ ку-
токъ; застогнавъ и каже: — теперь, бачка, пазволь ре-
комендовать ся.

— Изволь, — озавсь с. Якимъ.

— Честь имѣю рекомендовать ся, Тульской духов-
ной семинаріи кончившій курсъ Тимоха Бгоровъ сынъ
Петропавловскій.

Глянувъ батюшка на свою жѣнку, а панѣматка на
свого чоловіка и ждуть, що далѣй буде.

— Тощна атрекомендовалъ ся, какъ есть, — додавъ
Тимоха, — не сумлівайсь, бачка.

— Какъ же ты попалъ къ намъ? — пытає о. Якимъ.

— Владыка, значіть, дячка мне, такъ я и при-
былъ. Онъ изволілъ наслатъ меня сюда жєніхомъ. Вотъ
тє и білетъ.

Зъ сьмъ словомъ вынявъ папѣръ изъ брыля и подає.

— Эта деревня ведъ Сельодкѣ завіють ся? — додавъ
далѣй Тимоха.

Не втерпѣла попада, зареготалась и пѣшла въ валь-
кирь, якъ тамъ звуть.

— Ишь, баба! — каже Тимоха, — зубы скаліть! —
и додавъ: — у тебя ведъ, бачка, дѣвкі-та есть?

— Та есть же.

— Нутка вываді! Аль нєту! дай адєть ся.

— Изволь! одевай ся, — озавсь о. Якимъ, и думая
собѣ: — що то зъ сього выйде?

Сѣвъ Тимоха на помостъ и ставъ розмотувать во-
локи; скинувъ лычаки, далѣй ормязъ; — збѣставъ въ од-
нѣй сорочцѣ. Тодѣ до чамайдана, сюды-туды потягъ ре-
мѣняче и выйнявъ чоботы тай вауєв ся, за тымъ сѣртукъ
вийнявъ и рєшту вбрана; вдягнувшись, якъ належить,
попросивъ гребѣнця. Дали ему гребѣнця. Якъ зовсѣмъ
причєпурился, тодѣ каже: — Ну! тепєра что? бравъ ма-
ладець?

— Нѣчого себе, — озавсь о. Якимъ.

— Вєстїмо нїчаво! А дѣфкамъ-та тваїмъ палюбуюсь?

— Се вже побачимо.

— Нутка показывай ихъ и пабачимъ. Мой дя-
владыка изволілъ пахваліть ихъ — хараші, молъ, бері,
— гаваріть.

Одхиливъ о. Якимъ дверѣ въ сѣни и гукнувъ: —
Ганю! и ты Мотре! ходіть сюды!

— Вотъ тє и дєвки, — каже онъ Тимосѣ, якъ тѣ
ввѣйшли.

— Энта ведъ служанкі-та?

— Тебє-жє дєвокѣ нужно было!

— Нєту! ты мнє паповєнъ накажі!

— А то въ насъ паняньки звуть ся!

— Такъ паняньковъ показывай! Вєсь адно — хлѣбъ
и пірогъ.

Зареготали дѣвчата и пѣшли въ пекарню, а о. Я-
кимъ у валькирь.

— Гей! дѣвчата! — сказала панѣматка якъ ото
пѣшла въ валькирь регочучись, — приславъ вамъ вла-
дыка богослова.

— Сє! — засычала Орися и закрыла лице руками;
а Мася байдуже: — То не для мене, — каже она. —
А гарный онъ? — запытала.

— Такій гарный, що-куды! — заговорила панѣ-
матка, — ось идѣть подивіть ся.

Кинулись они вѣ три — бо й Текля побѣгла — и
дивлять ся въ дверѣ. Тимоха якъ разъ лычаки скидавъ.

— Отсе о? — пытає Мася.

— Онъ самый, — бѣказала панѣматка.

— А нехай же ему все злє та нехрєщєне! отсе
богословъ!

— Таже богословъ.

И почали кихать вѣ чотыри.

— Се твѣй! — каже Мася Орисѣ.

— Нѣ, сє твѣй, бо ты старша, — озавалась Орися.

— Нѣ, — показала панѣматка на Теклю, — сє єи
будє!

— А нехай онъ скрутитъ ся! — озавалась сє, — сє
Масинѣ, а я щє мала.

— Нѣ, твѣй! — озавалась Мася, — а я за богослова
не пѣду. — Засоромилась Текля и пѣшла, а тѣ регоч-
чуть ся. Якъ чують, о. Якимъ иде. Они й шурнули да-
лѣй, ажъ не потовплять ся въ дверѣ.

— Куды вы? куды? — заговоривъ панотець, —
прибирайтєсь лишєнь та выходіть!

— Що тамъ таке? — заговорила стара, идучи на-
супротивъ.

— То архирєй богослова приславъ, — каже о. Я-
кимъ.

— Господи! слава тобѣ, — заговорила она хрєстю-
чись, и додала: — покѣйні татуњо було все кажуть
намъ: якъ бы вы дѣточки въ монастырь пѣшли, то луч-
ше-бъ було: зѣйде сынъ Божій судити, то зъ чимъ пе-
редъ него станете? Отъ и я вамъ, дѣточки мои, ради-
ла-бъ у монахинѣ. Що вамъ зъ того бѣдана? отакъ бѣ-
дувати, якъ я? Та щє якъ бы лишє сє! А то смєртъ
зближає ся, а я нѣколи за тыми клопѣтами не вспѣла
и Богу щиро помолитись. Господи — Господи! — закѣн-
чила, — не дурно покѣйні татуњо було розказують,
що жєнєскі душѣ скакати-мутъ у пєкло, якъ искры зъ
кремѣня бѣдъ доброго кресила. Або-жъ дѣтлахи не допє-
чуть? Проклинаєшь, то й пробиваєшь дорогу въ пєкло
та щє й на самє дно. Господи — Господи! прости мене! —
заговорила далѣй, звѣвши очі до горы.

Довго паняньки не хотѣли выходити, а наибѣльше
Мася; та о. Якимъ якъ почавъ, якъ почавъ, що такъ
не годить ся, бо прогнѣвите владыку, — то они й по-
чали збиратись.

— Я выйду до него, — каже Мася, — алє чорта
зѣвьєть, що за него выйду.

— А я думавъшъ выйду за него? — каже Орися.

— Онъ хто выйде за кацапа, — показала Мася
на Теклю, — бо й мовчить, — каже.

— Та нехай онъ сказитъ ся! — озавалась Текля, —
що вамъ таке сєгодня! — И зновъ вийшла собѣ.

О. Якіма вже не було тутъ, якъ паняньки отакъ

гугорили: онъ пошовъ до Тимохи. Панѣматки такожъ не було: она повесла закуску, та тамъ и зосталась. Тільки поприходили дівчата зъ пекарні — Ганна й Мотря.

— То до кацапа такъ прибираєтесь? — кажуть. — Богъ зна! що. Отъ бы й не выходили! — И почали представлять, якъ онъ хрестивъ ся, якъ сѣдавъ, роззувавъ ся, прибиравъ ся — та ажъ покачують ся бѣ смѣху. Ввійшовъ о. Якимъ: — та годъ вамъ, — каже, — виходьте вже котра; а то онъ почина! вже сонти.

— А якъ зветь ся? — питає Маса.

— Тимоха Ёгоровъ сынъ.

Ажъ думать ся всѣ та пригадують.

— Чому не Ёгорька? — одна каже.

— Та Ёгорька всѣ — Ёгоровъ же сынъ! Онъ чому не Афонька? — И почала рохкати и все, якъ кривлять ся зъ Руськихъ. Тимоха тымъ часомъ затиравъ печену курку, що на стѣлѣ подано.

Отъ вийшла Маса, що зоря зійшла. Сама собою она не думала вийти за жадного богослова, та за Тимоху й не кажи, а вийшла тільки, щобъ вчинити волю о. Якіма та не противити владыки.

Тимоха сидѣвъ въ кѣнці стола. Якъ вийшла Маса, вклонилась — чи присѣла, все одно, онъ схопивъ ажъ стѣлѣ загрузкотавъ, и прибѣгъ до неї; такъ дивить ся въ лице, такъ заглядає; провѣвъ очима ажъ до нѣгъ и пошовъ на вкруги обдивляти ся. Зъ початку Маса оторопѣла, хочъ и витресувана була, а теперъ одійшло: крутулася и пошла зъ хаты зажарѣвшись.

— Бруталь, — каже сама до себе и мало волоса не рве, що вийшла до него, та не кляне владыки, нѣ! Ажъ гиле гнѣть ся.

— Нічево себе, — каже Тимоха, — только такая тощая, да какъ відна хахлуша гарда. А пакажі-ка, бачка, другую.

О. Якимъ вже розсердивъ ся. Въ тѣй сторонѣ Украинцѣ себе не забувають и що хочъ кажи, не розсердишь такъ, якъ словомъ хахолъ. За се слово готовъ очи выдерти. Якъ бы Тимоху не владыка приславъ, то знавъ бы онъ, що то хахлуша! и десятому заказавъ бы. Та ба! Чоломъ муру не пробешъ! воля владыки, якъ смерть, нѣ выпросишь ся нѣ одмолишь ся. И пошовъ онъ по Орисю, а Тимоха ставъ середъ хаты проти валькировыхъ дверей, закладъ руки за спину и жеде.

Вийшла Орися. Тимоха и сю обдививъ зѣ всѣхъ бокѣвъ, якъ кобылу на торзѣ.

— Эта лучше! — каже. — А пакажі-ка третю. — Шурнула Орися, только вѣтеръ повѣявъ.

— Та трета ще не доросла, — озавъ о. Якимъ.

— Ну, такъ эту другую атадашь за меня?

— Та не менѣ-жъ зъ тобою жить, — заговоривъ о. Якимъ, — треба самой поспытати.

— Ну! такъ паді папрасі.

Пошовъ о. Якимъ у валькяръ, а Тимоха ставъ ходити по хатѣ тай думає собі: — Ёщо бы на ней, какую нибудь девчонку, абрацать вніманіє. Ишь, мазепы, что выдумалі.

Все переговоривъ о. Якимъ, а того таки не добивъ ся, щобъ дівчина сказала: поїду. Зъ тымъ и вийшовъ.

А Орися припала до подушокъ та плаче — плаче.

— Ну что! — заговоривъ Тимоха.

— Мовчить, — озавъ о. Якимъ.

— Стало быть, мая; калі бы не хатѣла, сказала бы, а малчанье знакъ сагласія.

Поглянувъ панотець на свою попадьку, що тутъ же стояла оторопѣвши, и каже: — що ему казати?

— Та я знала-бъ, що казати; та владыка — одказала панѣматка сумно.

— То бо-то й бѣда, — каже о. Якимъ.

— Что-жъ? — заговоривъ Тимоха, — долго ль еще?

— Тутъ нѣчого, — одказавъ ему панотець, — казавъ архирей, то коли берешъ, я не перечу; абы дівчина пошла.

— Девчину-та не прасіть стать. Калі ты сагласенъ, такъ завтра и къ венцу.

— А сватане?

— Какое те сватане? Пасвѣчаємъ ся и пасватаємъ ся.

— Та треба-жъ весѣля справить.

— Мне весело будетъ съ малодушкой! вотъ те и веселе. А я ужъ на белу свету панамаять ся, не терпѣть ся ждать. Агдахнутъ хачу.

— То хочъ музыки найняти треба, та людей зѣзвати; мы-жъ не въ пустынѣ живемо.

— Мы съ табой разве не люді-та? а музыка чортова выдумка — и безъ нейо абайдомъ ся. Калі падапномъ, то песенку сыграемъ; а ты паскачешъ. Ты — чай — не плахой скакунъ? У васъ, я слыхивалъ, харашо пляшуть. Пакажешъ мне сваю хахлацкую пляску.

Скипѣвъ панотець — отъ бы въ морду заѣхавъ; та архирей приславъ молодця, то й рука задеревѣла.

До вечера о. Якимъ порозсылавъ верхи, до кого зъ сусѣдъ було ближе, просить на завтра на весѣля. Писать не було часу, да таки, правду сказать, въ сельскихъ панотцѣвъ и чорнила не водить ся. Якъ треба що підписати, то до дяка посылають; якъ тутъ высохне, що й окропомъ не розведешъ не то горѣвкою, то до двора посылають. И о. Якимъ — разъ що не мавъ часу, а друге, що чорнила не було, нѣ до кого нѣ слова не написавъ; а только розказавъ пѣсланцямъ, якъ що казати, тай годъ.

Нѣчь панянки просидѣли надъ прасованемъ. Для Орисѣ й воды не треба було: слѣзми спрыскувала, ажъ йи очи почервонѣли.

Нѣ до кого не пристає такъ ота приновѣсть: знай ся кѣнь зъ конемъ, вѣль зъ воломъ, якъ до Подоланъ: тамъ якъ ѣздить въ гостину, то поѣд до попа, дякъ до дяка, панъ до пана, лишь отъ скарбовѣй лущайки лѣзуть на свѣтло, якъ тьма. Сяхъ всюды повно, бо голодный. Тымъ то всѣ тамъ падкі на оказіѣ. И вже якъ де лучить ся весѣле чи празникъ чи що, то гостей наставляє ся, що й голцѣ не впасти. И тутъ такъ було. Хочъ о. Якимъ и не всѣмъ, а лишь кому-нѣ-кому давъ знати про весѣле, и то до кого ближе; а чутка — не конемъ же йи ѣздити! Прогула долинами та порѣчемъ, наче єв вѣтеръ рознѣсь, наче єв сномъ навѣяло. И на другій день, ще далеко було до заходъ сонця, а вже давно подвѣре повне було, и тѣкъ повный — всюды брочки, всюды конѣ; въ хатѣ набито, ажъ плече въ плече трутъ ся. Межи всѣма Антосьо дыбавъ, що той журавель, та наче-бъ вуса підкручувавъ, хочъ ему пѣдъ носомъ ще й не свѣтило ся, якъ то кажутъ. Манижка на ему бѣла, выглажена, ажъ полыскуєт ся, жилетка пикова зъ синѣми квѣтками и блыскачними гудзиками, сѣртукъ чорный суконный и шараварки якісь смуганистѣ на стременахъ. Самъ бровы нахмуривъ, задеръ чуба до горы и зъ глубокомысною миною штовхає ся то зъ хаты, то до хаты; тамъ гукне, тамъ кашельне, а до гостей щобъ словечко промовивъ, хвѣта: да, — то осмѣхне ся и поведе пальцемъ по пѣдъносѣ, наче вуса прогортає.

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

— Що се такъ довго нема зъ Кукилѣвки? — почавъ ѓнь, зустрѣвшись зъ матѣрю коло огню, що на подвѣрю розклали.

Пекарнѣ въ панотцѣвъ тѣснѣй, то на кожну бѣльшменьш велику оказію вже страву готувать на дворѣ.

— Та дай менѣ чистый спокѣй! — озвалась стара на слова Антося. — Я не маю коли и въ голову пошкробатись.

— Та що тутъ не маю коли! — каже ѓнь. — Та се-жъ не порядокъ, якъ не буде о. духовника.

— Отъ поправъ пѣвзнія пѣдъ носомъ! Ще-сь до того не дорѣсь, щобъ матѣрь навчати.

Ѣдкашельнувсь Антося разъ и другій голосно тай потягъ на тѣкъ, наче ему тамъ вѣтъ дѣло, а справдѣ то такъ собѣ, абы ногами виробляти, бо любивъ, що якъ шараварки на стременахъ, то якось шарпае, якъ ходишь. А ѓнь не жалувавъ натягти ихъ — хочъ смычкомъ води, якъ по струнахъ.

Незабаромъ приѣхали и зъ Кукилѣвки ажъ двома бричками: на одній о. духовникъ зъ сыномъ попомъ и внукомъ четвертокласникомъ, на другій его невѣстка зъ дѣтьми; мѣжъ другими була дочка лѣтъ чотырнадцати або й менше — ще вчилась. Пѣшли сѣ до хаты, а Антося ставъ порядкувати, де брички поставити, що конямъ ѣсти давати. Тымъ часомъ клуню вже давно причепурили: оббили килимами то-що, и тамъ музики грали таки свои сѣльскій, бо Чехи, що пѣселяли за ними верстовъ зо двацять, ще не приѣхали. Якъ заграли музики, то зъ хаты такъ всѣ й высипались та въ клуню. Той тѣлько й оставъ ся, въ кого або чарка въ руцѣ була, або закуса на видельцяхъ. Мѣжъ другими збѣтались и Кукилѣвскій: хто ходивъ, хто сидѣвъ кола стола, а Галя — внука о. духовника, сѣла на скринѣ коло порога; въ хатѣ душно було, то щобъ провѣвало. Пѣдъ стѣною коло бѣконъ оперъ ся Антося плечемъ и зъ нею очей не зводити: дивити ся тай дивити ся. Кортѣло сердешно забалакати до дѣвчины, та зъ чого почати? А дѣвчина гарна. Отъ и постѣбнувавъ ѓнь черезъ хату и сѣвъ неподалѣ Ѣдъ нею на стѣльци; а душа ажъ тремтить, ажъ руки трясуть ся; далѣ й почавъ: — А вы, панно Анно, давно приехали изъ пенсіона?

— Южъ тыдзень мѣноль, — Ѣдказала она.

— А я вотъ и не умю па польскій, — каже Антося пересуючись зъ стѣльци на стѣлецъ — все ближе до дѣвчины.

— А я по російску не умѣмъ, — озвалась Галя.

— Учѣтсь, — каже Антося. — Васъ же тамъ учать?

— Учонъ, та вшитко по польску, — Ѣдказала Галя.

— И географію па польскій учать?

— Не, мы вографіѣ не учимы.

— А что же вы учѣте?

— Законъ Божи, пѣсаць, гафтоваць, таньчиць.

— Вотъ я и танцовать не умю.

— Чему-жъ се панъ не учи?

Галя засмѣялась и ѓнь засмѣявъ ся тай протягъ ноги, наче его дубомъ поставило на стѣльци и полѣзъ до кишенѣ. Галя на все око дивити ся, якъ хлопецъ пручаеъ ся; а ѓнь выинявъ здорову дулю червонобоку, обдувъ, бо въ тютюнѣ була, и подае дѣвчинѣ: проше, — каже.

— Дзенкуе, — Ѣдказала она взявши грушу и завила еѣ въ хустку.

Поки-жъ справлялась она, то Антося и въ хатѣ вже не було: чмыгнувъ на двѣръ та такой радый-радый,

що заговоривъ, ажъ наче свѣтъ перемѣнивъ ся. — Та яка-жъ она гарна, — каже далѣй самъ до себе, — ѣй Богу гарна. А добра яка! Отъ Господи! — Такъ балакаючи самъ зъ собою и не счуевъ, якъ опинивъ ся въ садку; а тамъ грушѣ-рясота, ажъ гилѣ гнуть, та пахущій такой! Отъ и вчепивъсь хлопецъ трясти; полупотѣли червонобокій, а ѓнь ну выбирать, котра зъ межи всѣхъ найкрасша, щобъ ще дати Галѣ. И знайшовъ таку хорошу! щобъ де струпочокъ або-що: зъ одного боку жовта, а зъ другого румяна, якъ жива.

— Отсю, — каже, — понесу! О! понесу! — додавъ зъ жаромъ, — ѣй Богу понесу! и Ѣддамъ. — И ну скакати на одній нозѣ, та все: брррр! брррр! брррр! И очы якось чудно вырививъ. Подивившись зъ боку, можна-бъ подумати, що хлопецъ здурѣвъ; а ѓнь зовсѣмъ не здурѣвъ — и не думавъ дурѣти. То зъ радощѣвъ такъ. Брркае та скаче; ще й ногами выкинувъ скѣлька разъ. А тамъ затираючи руки и якось особливо — якъ тѣлько семинаристы вмѣють — осмѣшкуючись, потягъ дорѣжкою до хаты. Ще щось и приговорювавъ до грушѣ.

Прийшовъ хлопецъ до хаты — нема Галѣ; то ѓнь на тѣкъ та въ клуню. А она тутъ, сиза горлиця, танцюе — та танцюючи блынула окомъ на Антося, — ще й такъ любенько; далѣй другій разъ, тамъ и третій.

— Отже она мене полюбила, — подумавъ Антося. — О! и ще глянула, — думаетъ собѣ, — отъ и ще. Тй же Богу, полюбила. — И такъ зрадѣвъ, що чуть-чуть изновъ не почавъ брркать та скакати та ногами выкидувати. А зъ нею и очей не зводити, и сердце ему такъ и розлиываетъ ся: а въ рукахъ груша ажъ помнякшала, такъ еѣ наминае.

— Якъ бы менѣ Ѣддать еѣ своѣй Галочцѣ? — почавъ далѣй раздумувати. — Та прилюдне не можна, — думаетъ собѣ. — А дѣвчинѣ й спокую не дають: тѣлько оденъ пустити, то другій пѣдхватити, и потрясла ажъ вѣтеръ вѣе. Думавъ-думавъ Антося, та й почавъ до-садувати, що не вмѣе танцювати. Отъ — думаетъ — и шепнувъ бы ѣй на ухо танцюючи: выйдѣтъ, я щось скажу, — а такъ що? другій третъ ся коло нею, а я слинку котаю. Тай рванувъ зъ разу и подыбавъ зъ клунѣ. Якъ бы хто запримѣтивъ, то не що друге подумавъ бы, а тѣлько, що ѓнь або ключѣ загубивъ, або що; та не до него було — и нѣхто не завваживъ, якъ рушивъ ѓнь, якъ выйшовъ за клуню, озирнувъ на всѣ боки, похитавъ головою и пѣшовъ далѣй — бурянами, наче Ѣдъ людей утѣкае. Та куды-жъ се? Въ кутку на току бувъ льохъ, а надъ нимъ катряга чи половникъ; сюды-то побривъ Антося. Була й друга дорога, та ѓнь не мавъ охоты шукать, та й часу не мавъ.

Кждому вѣдомо, що катряги низкѣй будуютъ ся, и долѣвка тамъ мягка, ажъ пухка. Отже се не заважало Антосяви. Прийшовши въ катрягу, ѓнь закрывъ очы долонею, перекинувъ голову назадъ; постоявъ такъ таки довгенько, осмѣхнувъ ся и каже: ну отъ такъ. Зъ симъ словомъ лѣвою рукою взявъ ся въ боки, а праву Ѣдставивъ, якъ наче держити панянку, и ну вытрясать польки, приграючи на губы: ти-ни-ни-ни, ти-ни-ни-ни. Упрѣвъ, заспанавъ, тай лѣгъ.

— Добре, — каже, — ѣй Богу, добре. Тѣлько выдыхаюсь, пѣду та такъ и втну зъ Галею. О! голубочко моя! серденько мое! гай! — гай! — тай пѣднравъ, обтрѣпавъ ся и ставъ тай думаетъ: чи йти, чи ще попробувати ся? Нѣ, попробуюсь ище. И почавъ танцювати.

Потанцювавши довгенько: вже надомавъ, — поду-

мавъ, и пошовъ зъ катряги. Та на самотѣ чого не вдася? а въ гуртѣ, якъ не той. — И Антосю такъ сѣвъ, лиш соне та привдвляеть ся, якъ другій гасають. Серце рветъ ся, та оно-жь и млѣе, якъ только подумае хлопецъ, що треба подбѣйти, завербувати; а тамъ ще й дивити-мутъ ся веѣ.

— О! Господи! — заговоривъ Антосю въ душѣ, — чому въ мене тіи смѣливости нема? — И пошовъ зновъ у катрягу, и зновъ почавъ танцювать; ажъ кружало вытоптавъ танцюючи на розсыпчастѣй долѣвцѣ. Та що зъ того? Такъ и день минувъ, и вечѣръ наставъ и нѣчь приходила, що Антосю не одваживсь и ногою ступити. Якъ лягавъ спати, то найгѣршъ печалувавъ, що не оддавъ грушѣ: она бѣ, зазультка моя, каже, извѣла-бѣ, осмѣхнулася бы до мене; а такъ Господи — Господи! — И почавъ ѣсти еѣ самъ, та ще й зъ такимъ смакомъ изѣвъ, якій Галѣ и не снивъ ся.

Довго не спавъ Антосю — все думавъ за Галю, а якъ уставъ на другій день, то наче въ раю прокинувъ ся: приснилася ему дѣвчина, що оббймала, що цѣлувала.

— Якъ бы то на яву такъ! — заговоривъ онъ хутко-хутесенько руками потираючи. — Якъ бы то на яву такъ! А може се и менѣ, якъ Йосифови, откровеніе? — Тутъ уже не втерпѣвъ, щобъ не порадуватись: ставъ прямцемъ и почавъ подскакувати. Порадувавшись оттакъ може таки зъ пѣвъ години, вмывъ ся, прибравъ ся и пошовъ шукати Галѣ.

— А вы снились менѣ сен ночи, — сказавъ їй Антосю знайшовши на городчику, що Богу молилася.

Галѣ только осмѣхнулася, и вже не кѣнчала молити ся. И Антосю осмѣхнувъ ся та й думае: — чому теперъ нема грушѣ? отъ бы и оддавъ. — И каже: — вы любите вѣтъ груші?

— Люблю, — одказала она.

— Пайдѣомъ въ садъ, я вамъ натраю.

— Дзенкуе бардзо, — одказала Галѣ.

— Пайдѣомъ! — попросивъ Антосю, кивнувши головою. — А тамъ такіе харошіе груші! Вотъ пайдѣомъ! ей Богу пайдѣомъ! самі пасматріте.

Подумала Галѣ, подумала и пошла въ садокъ. Зъ роду зъ вѣку Антосю не бувъ такимъ щасливимъ, якъ теперъ: наче его на небо несуть. Та не довго було се блаженство: якъ въ пѣзній недѣлѣшній обѣды почали гостѣ розѣзджатись; и Галѣ поѣхала. До самого выѣзду Антосю державсь еи, якъ репяхъ; а якъ выѣзджала, то выйшовъ ажъ до брички, и столько смѣливости набравсь, що подсадивъ. Подякувала дѣвчина, якъ слѣдъ, а онъ только дивить ся, наче душу свою выпроваджае. Въ очахъ и радѣсть сіяла непритворенна, и якоесь сердечне тепло шире, и жалѣ, и все — навѣтъ несмѣливѣсть; губы усмѣхались и мовъ бы кривились, языкъ щось-бы сказавъ, та слова замирали — чи лучше, нѣчого було говорити.

Наче спустѣло оббѣисте якъ выѣхали Кукилѣвскій — не для веѣхъ, а только для Антосѣ: и сумно ему, и чудно; и щось бы робивъ, и кудысь бы пошовъ, и щось бы говоривъ. Такъ ажъ тремтять балакать — въ грудяхъ широко, та наче горло вузке, наче нема до кого слова промовити, хочъ гостей ще повнѣсенька хата.

Днѣвъ черезъ два по весѣлю Люборадска выряжала зятя подъ рукоположене въ Камнянець; дала ему грошей и всего; а Оріся велику пухову подушку и одѣяло. Та не самъ Тимоха поѣхавъ, а поѣхавъ и о.

Якимъ за паратією, и Антосю въ семинарію. Выпровадили ихъ хлѣбомъ-сѣлю и зѣстались дома самі свои.

— Слава Богу милосердному, — заговорила панѣматка, — вже добре покѣйний татуньо кажуть було, що якъ Богъ дастъ, то и въ ѣкно подасть.

— И давъ же! — озвалася Мася. — Не мавъ що, та кацапа! Хочъ бы поповичъ, та свѣй, а то рыжій та поганий. Я-бѣ лучше втопила, а за него не пошла-бѣ.

— Ты вже и розвязала губу, — заговорила мати.

— Або-жь не правду кажу? — озвалася Мася, — хибѣ не кацапъ?

— А якъ кацапъ, то що? — каже Оріся. — Ты-бѣ може и за кацапа пошла, та не бере!

— Сестричко! голубочко! — заговорила Мася, — цяцкай ся нимъ сама! И всю Московщину зведи сюды, зѣ всего свѣта збери лапотниковъ, нехай до тебе молять ся, якъ до святѣй; я не позавидую.

Оріся щось хотѣла одказати, та залилася слѣзми, що и голосъ замеръ. Мася сѣла, надула ся; а стара каже зѣтхнувши: не даремне мои покѣйний татуньо кажутъ було: — въ день радости взрѣдаете и восплаете ся! Такъ оно и естъ: Щѣбъ радѣти, а у насъ слѣзны ллють ся. — Зъ тымъ и выйшла зъ хаты. И Мася выйшла. Осталася сама Оріся плачуща, та Текля ходила по хатѣ, то столецъ поправить, то пылъ обмете, то се, то те — сказано поѣсла людной оказіѣ.

Минувъ день и не оденъ, якъ згадала стара: десь-то нашъ теперъ обертають ся! — Дочки зѣтхнули, тай только. Нѣхто зъ нихъ въ Камнянці не бувъ, то и не сѣкались вгадувати, де-бѣ саме они були.

— Мабуть вже дуже далеко! — заговорила стара, киваючи головою.

А они въ ту саме пору подѣзджали до Мальованой коршмы, що стоять на великомъ тракту ажъ за Шайгородомъ.

— То се Мальована коршма? — поспытавъ Антосю.

— Се, — одказавъ о. Якимъ.

— А чого-жь она такъ звѣтъ ся? — зновъ поспытавъ Антосю.

— А онъ, хибѣ не бачишь, на ѣконницяхъ по-мальовано.

Дивить ся Антосю: на одной ѣконницѣ вѣтракъ, на другой музыки грають, на третѣй якійсь чоловѣкъ зъ рушницею, вусатый, присадковатый.

— Осе Кармалюкъ, — озавсь о. Якимъ.

— Отъ якій онъ бувъ! — заговоривъ Антосю. А Тимоха якъ неживый мовчавъ.

Розпрягли конѣ и полягли спати.

Чи навмысе, чи несподѣвано Мальована коршма стоитъ въ такой прикметѣ, що хибѣ слѣпый не полюбуеъ ся. И Антосю выйшовъ, — и сонъ его не бере, — ставъ на порозѣ, взявъ ся въ боки. А зъ права и зъ лѣва лѣтъ чорный та темный, грабина, якъ свѣчки, та ясенина, та всяке дерево — одно въ одно рѣвне та высоке. Легенькій вѣтрець-подыхавъ и все те кланяеъ ся, шелестить; и наче тихій гомѣнь розхѣдѣвъ ся въ гущинѣ, и дзвѣны причувались. Де-де дятель довбавъ, жовна еѣтъ-кала, туркала горлиця, припутень гувъ, та ще якась птаха только трр... трррр. Тутъ же заразъ конѣ стояли; а по горѣ далеко за долиною, що стелить ся передъ очима, щось рябило ся, и не пѣзнати, чи люде ходили, чи товаряка пасласъ.

Постоявъ Антосю, полюбуваеъ ся тай пошовъ

въ лѣсъ горѣхъ шукати. Ходить, блудить, а въ душѣ
ѣму Галю, що та зброчка сѣяе. Чи горѣхъ знайде хло-
пецъ, чи китицями гордовину, все єъ згадае: отъ бы й
дати, каже. Она-бъ осмѣхнулась, заговорила; та розлу-
чила лиха година.

И на бричѣ сидючи те й робивъ, що про Галю ду-
мавъ и розмовлявъ самъ зъ собою за ню й за себе.
Нѣмъ до Камняця дѣхали, то й посватавъ ся въ думцѣ
и оженивъ ся. (Дальше буде).

Р А Н О К Ъ.

(Изъ Никитина.)

Зорѣ меркнуть и гаснуть; хмарки у огнѣ;
Бѣла пара въ дугахъ розлягаеъ ся;
По блискучой водѣ, по густой лозинѣ
Червонята зоря розливаеъ ся.
Тиша, безлюдъ навкругъ. Очеретъ наче спить;
Ледви мрѣеъ ся стежка росная;
Кушъ зачепишь плечемъ, и на видѣ тобѣ въ мятѣ
Зъ лѣта прысне водиця сѣбляная.
Зворушивъ ся вѣтрець, воду зморщками вкрывъ,
Прощумѣли качки й геть полинули.
Десь далеко-далеко звѣнокъ зазвенѣвъ....
У наметахъ рыбалки прокинулись,
Зъ коля невѣдъ зняли, въ човны весла несутъ....
А на сходѣ горить-розгараеъ ся....
Пташки сонечка ждуть, пташки пѣсню ведутъ,
И стоять собѣ гай, усмѣхаеъ ся.
Ось и сонце вѣтае, изъ за поля блищить,
Десь за моремъ нѣвѣлю покинуло,
На ланы, на луги, на вершины рокить
Течію блискучою ринуло.
Йде за плугомъ орачь, пѣсню тягне йдучи, —
По свазѣ ѣму все обважливе....
Не боли ты душе! одъ турботы спочинь!
Здрастуй, ранокъ, та сонце вродливе!

В. Сивенкій.

Ч О М У ?

Чому жить суворе й холодне,
Що мнѣ колись вѣмѣхало такъ принадно,
Теперь ты кинуло мене
На глумъ людей такъ зимно, безпощадно?

Чомъ надѣяти ся казало ты
И вѣрить твердо въ людско добротѣ певну,
Любовь святу у серцѣ берегти,
Тоску та муку въ груди грѣтъ таемну?

Не лѣпше було бы въ безпечности дѣтской
Щасливо жить зъ незрячою душею,
Безъ пристрастей бурливыхъ, безъ надѣй,
Зъ людьми у згодѣ й долею своєю?

Пронимъ К.

Дума про чоловѣка зъ золотымъ мѣзкомъ.

(Изъ Альфонса Додеста.)

Чого менѣ смутно? Живу далеко одъ города душ-
ного та брыдкаго на горбѣ зеленѣмъ, надъ селомъ весе-
лымъ. Сяе сонечко, ланы зеленѣють, вѣтрець вишнѣ
бия хаты колыхае, вишнѣ шупотять листочками: весна,
весна... Щебечуть ластѣвки подъ стрѣхою; высоко, вы-
соко взлетѣвъ жайворонокъ, пѣсеньку спѣвае. Зъ травы
цвѣркають коники, бжолки гудуть по квѣткамъ. Онъ
у лузѣ сопѣлка обзываеъ ся — чабанъ грае. По сад-
камъ дѣвчата спѣвають. Онъ лѣсъ зеленою шапкою ки-
вае, у тѣнѣ кличе. Чимъ не рай? Рай, та не для мене:
киромъ все менѣ вкрылось, смутно менѣ, а смутно, бо
вмеръ товаришъ, що якъ и я на хлѣбъ перомъ зарабатывъ.
Не до смѣху се менѣ теперь, не до весѣля. Выбачай-
те-жъ панове, коли не веселу казку вамъ розкажу, а
думу сумную.

Недавно ще мѣжь нами живѣтъ чоловѣкъ, що мавъ
мѣзокъ золотой. Коли на свѣтъ Божій народивъ ся, то
заразъ примѣтили, що голова въ него дуже велика та
важка, а докторы только глянули та зъ разу запроро-
кували, що не довго протягне хлопятко. Помилылись док-
торы, оно не вмерло, а росло та розвивалось, мовъ дуб-
чаекъ молодой на полянѣ зеленой. Росло оно и голова
важчала, ажъ силы не ставало въ дитины єъ на пле-
чахъ носити. Побѣжить куды дитина чи поде — голова
у передъ поспѣшае, мовъ дитину за собою водать, та ма-
лымъ тѣломъ похитуе. Грималось головою хлопятко
то въ стѣну, то у дверѣ, то въ столѣ, плакало горько,
а що нападалось, того й не злѣчити. Трапилось разъ, що
хлопчикъ на ганокъ выскочивъ, розбѣгнавъ ся, не вдер-
жавъ ся, тай зъ сходѣвъ у низъ полетѣвъ та головою
въ камѣнь врѣзавъ ся. Зазвонила голова объ камѣнь
мовъ грудка золота. Лежить хлопятко, не ворухнеъ ся.
Думали — оно на смерть вбилося, а далѣ подняли его,
та побачили, що на головѣ тѣлько ранка невеличка,
а бия ранки двѣ три краплѣ золота до волося прики-
пѣли. Теперь дѣзнались батьки, що въ дитины голова
важка, бо мѣзокъ золотой.

Таились собѣ батьки, а бѣдне хлопя нѣчогѣсенько
про се не знало. Часомъ бувало просить ся оно: „Мамо,
пустѣтъ на вулицю зъ хлопцами погратись“. А мати ѣму
бѣдае: „Ой не можна сыночку, боюсь, ще тебе намъ
вкрадутъ“. И страшно ставало хлопчикови, щобъ его
справдѣ не вкрали. Почне онъ самъ тодѣ гратись: плен-
таеъ зъ кутка въ кутокъ по покояхъ и смутно бувало
ѣму одному. Ставъ онъ нарѣкомъ: бѣсѣнадцять рокѣвъ
було хлопцеви, якъ зважились батьки ѣму вывѣсти, якій
то скарбъ чудовый дарувала ѣму фортуна, тай заразъ же
попросили въ него трохи того золота, що мавъ въ го-
ловѣ, за те, що выгодували его та у людѣ вывели. Хло-
пецъ не довго думавъ, а далѣ, — якъ онъ зробивъ, того
мы не звѣснѣй, — выдеръ собѣ зъ чашки грудку золота,
грудку завбѣльши зъ горѣхъ, тай кинувъ єъ гордо ма-
тери на колѣна. А самъ, — голова ѣму бачъ закрути-
лась одъ тыхъ скарбѣвъ, що були у головѣ, — опанѣвъ
одъ жадобѣ, одъ силы, що спочувъ у собѣ, покинувъ
батьковску хату тай пошовъ свѣтъ за очи, гайнуючи
свои скарбы.

Тай жить пошло!... По царски жменями кидавъ
онъ золото не рахуючи, мовъ безодня була въ его чашцѣ.
А у чашцѣ золота меншало. Меншало его, и померкали
очи, западали щоки, силы марно зъ вѣтромъ розбивались.

Аж колись прокинувся він у ранці після п'яної вечорі, один серед недопитків та недождків та чаду, бо світ догасав. Стало йому тоді гідко та страшно за ту страшну щербу, що выщербив у своєму мозку.

Схаменувся він, бо й час було честь знати, ой час! Почалося нове життя. Чоловік з золотим мозком покинув шумний та пишний світ, почав заробляти та працювати годуватися, боявся усеїх спокус, що в світ траплялися, людям не довіряв та мов скупець скупився. Він старався сам забути про свої фатальні скарби, бо не хотів більш до них доторкатися. На лихо друг один дівив з ним самоту, а друг сей знав його тайну.

Одної ночі нещасний чоловік прокинувся ранком бдї страшно болї у голові. Спочив з лїжка і побачив: місяць сріблом заливав хату а з хати тїкав його друг єдиний і ховає щось блискуче під килим. Знов урвали в нього шматок мозку.

Трохи згодом чоловік з золотим мозком закохався в неї на сей раз усе закінчилося...

Найкрасшими частинами душі похолов він маленьку бляву жіночку. Она те-ж його любила, але ще більше любила наміста, стьонжки, убори.

Жіночка пташкою щбетала, лялькою зодягалася, а у маленьких рученятах червоні таяли, аж любо. Що день бажала она чогось иншого, а він не вмів відказати. Щоб не засмутити її, до кінця таїв перед нею сумну тайну, з бди бере він гроші.

— Чоловіче, та-ж ми дуже багаті, — щбетала она бувало, а бдїний чоловік відказує: — „Правда твоя... дуже багаті!“ — і вмівхнеться їй до сїх пташечки сизенької, що так невинно тратила його мозок. А часом було страх його збїме, хотїв би поспушитися, так де тобї: маленька дружина підбїжить підсакуючи та скаже ему:

— Чоловіче мій любий, ти-ж такий багатий, купи мені серце що небудь, тільки дуже, дуже дорогого.

То він і купує зараз що небудь дуже, дуже дорогого.

Ішло оно так два роки. А там одного ранку померла маленька дружина, як пташечка, не знали навіть бдї чого. Скарбу вже мало лишилося. На останне удвоє справив свої незабутній пишні похорони. Усього йому було мало: звонили усеї зони, прибрані коні везли дорогу труну, що сїла бдї золота та срібла. На-вбоді здалися йому тепер гроші? Не лїзучи давав він на церкву та причту, давав старцям та гробарям, усеїм давав, що хотїли... А коли вийшов з гробовища, то з того чудового мозку майже нічого не осталося, хіба кілька крапельок, що присохла до чашки.

Ішов він по улиці мов божевільний, лапаючи руками по передь себе мов слїпец, та спотыкаючись мов п'яний. Дивувалися люди на него дивлячись. Вечером, коли заблїмали огнями бкна в магазинах, затримався він перед широким бкном, а на зустріч йому сїли шовки та стьонжки та усяке жїноче убранство. Довго дивився він на пару сапанців лебедячим пухом обшитих та всмїхаючись бормотїв: „От знаю я когось... Тай радий же він буде отсїм сапанцям!“ Забув бдїдолаха, що маленька дружина в могилі! Зайшов у магазин сапанців купити.

Купчиха в сусїдній хаті почула несамовитий крик. Спочила у магазині тай жажнулася назад бдї ляку. На прилавок звалився чоловік, болїзно дивився

бдї у передь божевільними очима. В одній руці були сапанці лебедячим пухом обшиті, а другу, облиту кровю простягав у передь, а з під нїхтеї блискали вышкробки золота.

Оттака то, панове, дума про чоловіка з золотим мозком. Хоч і здається она фантастичною, дума є правдива з кінця у кїнець... Єсть на світ чимало нещасних людей, що за все, за найнїкчемнїшу річ, мусять платити найкрасшим золотом мозку та душі. Що день, то мука їм тяжка. Терплять они оттак, а як зтомлять ся терпїти, тоді.... Нї, панове, єя дума надто смутна, годї доказати.

Переклав В. Савич.

КОРОТКА ИСТОРИЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУССКОЙ.

Написавъ Омельнй Огоновскій.

ПЕРІОДЪ ТРЕТІЙ.

(Дальше.)

б) Лїтопись Литовска. Незвѣстный намъ по имени авторъ сїи лїтописи взявъ початокъ єи з иншої давнїйшої лїтописи, котра розправляла о починахъ дѣи народу литовского, выводѣя рбд стародавнихъ Литовцїв бдї Римлян, що прийшли з Палемономъ в землю надъ рѣкою Нїманомъ. Оповѣдаючи про дѣ бдї смерти Мендого аж до панованя Гедымина авторъ зачерпнувъ деякі вѣсти безперечно из лїтописи Волинської; де-некуды-ж хбснувавъ ся такожъ Лїтописцемъ рускимъ. И такъ выписавъ з него повѣсть про бдїосины Витовта до Володимира Ольгердовича и про смерть Скиргайла, котрому чернець Оома мавъ дати напитокъ отруты. Почавши же бдї Гедымина аж до Александра, великого князя литовского и короля польского, писавъ бдї больше самостїино. Лїтопись урываетъ ся на панованю сего короля, именно на описаню нападу татарского 1506. р. Авторъ живъ мабуть за панованя Александра и Жигимонта І., по-за-якъ про Глинського оповѣдає неначе самовидецъ. Онъ бувъ ачейже чоловікомъ свѣтскимъ¹⁾, и бдїтакъ розказавъ про любовь Кейстута до красной Бируты²⁾. В загалѣ пише бдї далеко лучше, нїж тї грамотї, що зладили Лїтописця руского и Лїтописця великихъ князїв литовскихъ. Деякі образы єго оповѣданя суть вельми живї, именно оповѣданє про зѣздъ монархбв в Луцку та про убїство Жигимонта, великого князя литовского, княземъ Чарторыйскимъ³⁾, бдїзначає ся подекуды формою драматичною.

Авторъ лїтописи звеличивъ особливо дѣи Кейстута, Ольгерда и Витовта, та й писавъ ширше про Ягайла, Скиргайла, Свидригайла и Жигимонта.

¹⁾ I. Szaraniewicz, O latopisach i kronikach ruskich XV. i XVI. wieku. W Krakowie, 1882; p. 38.

²⁾ Pomniki do dziejów litewskich, zebrane przez T. Narbutta. Wilno, 1846; p. 17. 18

³⁾ „И началъ князь Чарторыйскій вымовяти ему (Жигимонтови) все єго злыє учинки, што онъ чинилъ надъ всею шляхтою великаго князства, а к тому, што еще вмьслилъ былъ на останокъ — всеїхъ князей и пановъ и весь рожай шляхецкїй выкоренити и кровь ихъ розлити, а пєю кровь хлѣпеку поднести. И тѣи слова вымовивши рекъ на остатокъ: „Што єси былъ наготовалъ княземъ и паномъ, и всеїмъ намъ пити, тоє ты теперъ пїй одинъ, и кинулся къ нему хотѣя єго убити...“ (ibid. p. 49).

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Рукопись сего летописи, писана буквами латинскими, находилась у Александра Быховця, президента суда в Волковыску (губ. Гродн.). Она не має початку; їдтак в серединї єи єуть великий перервы, та й конець запропастивъ ся. Рукопись тую wydруковано в дїлї: „*Pomniki do dziejów litewskich, zebrane przez Teodora Narbutta. Kronika litewska. Wilno, 1846. 4°, p. I—VI; 1—90.*“

Язык летописи литовской єсть переважно (мало)-русский; форм церковно-славянских не багато в нїй зустрічаємо. Суть однакже тутъ деякі полонизмы, а в фонетицї перемагає нарїчїє бѣлоруске.

в) Коротка Кїївська летопись. Рукопись сего летописи находилась первїсно в библіотекѣ колишняго Василїанскаго унітскаго монастиря в Супрасли (губ. Гродн.); теперь же зберегає ся в библіотекѣ „главнаго Московскаго архива министерства иностранных дѣл“. Коротку Кїївску летопись замѣщено в сїй рукописи на другомъ мѣсци, у-передъ бо поставлено тамъ скорочену Новгородску летопись. Такъ отже рукопись Супрасельска обіймає двѣ части: 1) Скорочену Новгородску летопись бѣдъ начатку землї славянскої до взятя Москвы татарскимъ ханомъ Тохтамышемъ в 1382. р. 2) Коротку Кїївску летопись бѣдъ начатку землї рускої до 1516. р.

Авторъ сего Кїївскої летописи не єсть намъ звѣстный; можна тільки догадуватись, що бнъ бувъ духовникомъ, котрый знавъ добре писмо святе и любивъ иногда похвалитись величнымъ словомъ проповѣдника. Мабуť живъ бнъ в Кїєвѣ в першїй половинѣ вѣку XVI. передъ 1533. р., с. є. передъ рокомъ смерти Константина Ивановича, князя Острожскаго, котораго самъ видѣвъ. Професоръ И. Шараневичъ замѣчає¹⁾, що, если повѣсть самовидца про гостину короля Жигимонта Августа в монастирь Супрасельскѣмъ походить дѣйстно бѣдъ автора летописи, то можна-бъ вносити, що бнъ живъ ще в вересню 1543. р., и що пробувавъ мабуť в тѣмъ монастирь.

Заголовокъ сего летописи єсть такий: „*Начало руских князей рускаго князєня*“. Редакторъ єи подає напередъ велими короткій поглядъ на исторїю полуднево-заходної Руси бѣдъ 862. до 1495. р., и только пѣдъ рокомъ 1065. пише ширше про „знаменїе на небеси, — звѣзду превелику“. Ђдтакъ розказує широко про напады татарскї на землю Волинську (1495., 1496. и 1497. р.), а опбєля вдоволяє ся зновъ сухими записками бѣдъ 1500. до 1515. р. Пѣдъ рокомъ 1515. описує стильомъ панегиричнымъ битву пѣдъ Оршою²⁾, выхваляючи славнаго богатыря Константина Ивановича Острожскаго, и кѣнчить свою повѣсть сими словами: „*Великославному господарю королю Жигимонту Казимировичу буди честь и слава на вѣки: побѣдишєму недруга своего великого князя Василїа московскаго, и гетману єго вѣстному князю Костянтину Ивановичу Острожскому дай Боже здоровье и щастїє впередъ плещее; какъ нынѣ побилъ силу великую московскую, абы такъ побивалъ сильную рать татарскую, проливающимъ кровъ изъ бесчестнєскую*“³⁾.

Наконецъ пѣдъ рокомъ 1543. („септемвриа мѣсяца 51“) описує самовидецъ гостину короля Жигимонта Августа в монастирь Супрасельскѣмъ. Авторъ, мабуť чернецъ сего монастиря, згадує мило про се, що король сего

„єть многими вельможами своимъ“ слухавъ спѣву церковнаго и церковъ зъ монастыремъ оглядавъ.

Рукопись Супрасельску, що обіймає скорочену Новгородску и коротку Кїївску летопись, выдавъ князь М. А. Оболенскїй в Москвѣ 1836. р. (4°). Кїївска летопись выпечатано на 24^{1/2} карткахъ.

Языкъ короткої Кїївскої летописи до 1495. р. єсть в бѣльшїй части такий самый, якимъ писано давнїйшї летописи періода княжого, именно же летопись Нестору. А вже-жъ бѣдъ того року записувавъ дѣй историчный вѣдай самовидецъ, и про-те в останнїй части летописи добавляємо багато слѣдѣвъ языка (мало)рускаго зъ деякими признаками фонетики бѣлорускої.

г) Лѣтопись Львѣвска. Она починає ся рокомъ 1498. и мабуť не докѣнчена перерыває ся на роцѣ 1649. Заголовокъ єи єсть отъ-сей: „*Исписанїє лѣтописи отъ рождєства Христова 1498. и по немъ идоущихъ*“. Лѣтописи сего не мѣгъ написати грамотѣй одєнь. Авторъ єи користувавъ ся записками зъ вѣку XVI., якї зладивъ хтєсь нишїй, и самъ дальше списувавъ дѣй по лѣтамъ, наводячи тєє, що чувъ бѣдъ другихъ, що самъ бачивъ, в чѣмъ бравъ участь дѣяльну.

Покѣйный молодой историкъ Корнило Заклинскїй пѣдѣливъ сїю летопись на двѣ части¹⁾. Перша часть протїагає ся бѣдъ р. 1498—1605. Она заповнена дуже короткими звѣтками въ кѣлькохъ словахъ; н. пр.: „1500. Татарє Ярославъ спалили, и Турци Рогатинъ завоевали“. — „1558. Зимѣ Татарє были на Подолю“. — „1560. Морѣ былъ въ Ярославѣ“. — „1570. Морозъ поморозилъ жито, мая подъ полїю“. — „1582. Лягове обмѣнили калєндарь“. — „1587. Жыгмонтъ III. король насталъ. Тогожъ року церковъ святой Пречистой²⁾ закладано“. — „1597. Наливайка згубленъ“. — „1625. Ярославъ погорѣлъ вѣштокъ у ярмарокъ. Шкода величїоня! и людей много погорѣло“³⁾.

Вся тая часть летописи по думцѣ Заклинскаго написана у Львовѣ авторомъ, що нїкуды зъ сего города не рушавъ ся и записувавъ переважно такий дѣй, якї лучились в Галичинѣ. Ђдтакъ не згадує про тєє, що тогдѣ дѣялось на Украинѣ; упоминає только про Пѣдкову и Наливайка, однакъ и се лишь для того, що Пѣдковъ у Львовѣ голову бѣдубано, а Наливайко ходивъ до Угоръ и вертавъ бѣдтѣль домѣвъ черезъ Галичину. Тѣлько пѣдъ рокомъ 1592. розказує авторъ ширше про тєє, якимъ способомъ настала унїя церковна, але й тутъ покликує ся на твѣрѣ исторично-полемичный, що єго написавъ (1600—1605) якїсь священникъ Львѣвскїй, котрый бувъ на соборѣ в Берестѣ⁴⁾. Ђдтакъ думаєвъ Заклинскїй, що цѣлу сїю першу часть летописи Львѣвскої ажъ по рѣкѣ 1605. написавъ авторъ того твору⁵⁾.

Друга часть летописи починає ся бѣдъ р. 1605. и протїагає ся до р. 1649. Она єсть безперечно творомъ редактора летописи Львѣвскої, котрый по думцѣ Заклин-

¹⁾ „Рускїй летописи и летописцѣ XVII. столѣтїа“. („Зоря“. Письмо литературно-наукое для рускихъ роднїхъ пѣдъ редакцїєю Ом. Партыцкаго. Во Львовѣ, 1880; стор. 120).

²⁾ „Церковъ святой Пречистой“, с. є. церковъ Успенїя прєсв. Богородицѣ у Львовѣ.

³⁾ А. С. Петрушевичъ, „Львовская летопись“ (Науковий сборникъ, издав. литер. общ. гал.-русскої Матицы. 1867. Во Львовѣ; стор. 261—268).

⁴⁾ Заголовокъ сего твору ось-такїй: „Пересторога вѣло потребная на потомные часы православнымъ Христїаномъ, святыє каѣолическіє восточные церкве слыномъ...“ (Порѣвн. „Науковий сборникъ“, 1867; стор. 263).

⁵⁾ „Зоря“, 1880; стор. 120.

¹⁾ О летописяхъ и хроникахъ рускихъ; p. 38.

²⁾ Орша, теперь городъ повѣтовый губернїи Могилевскої.

³⁾ „Супрасельская рукопись“. Москва, 1836; стор. 154.

еского мабуть родився в 1605. р. Однакже під роком 1621. читаємо, що того року автор лѣтописи почав учити ся в Межибожу на Подбю, у дяка Дмитра Щирецкого. Про-те мало єсть правдоподібнимъ, щобъ вінъ почавъ учити ся доперва в 16. роцѣ жизни. Дальше замѣтивъ Заклинскій, що отець автора лѣтописи бувъ вѣдай шляхтичемъ православинымъ, що займавъ якесь становище при урядѣ воеводѣкомъ¹⁾. Тому-то сынъ такого урядника мѣгъ вѣ писаню лѣтописи користуватися важними грамотами; и справдѣ видно, що вінъ зб справамъ публичными добре познакомивъ ся. А вже-жъ отець его бувъ вѣдай убогимъ шляхтичемъ-хлѣборобомъ, коли сынъ его вчивъ ся у дяка, а не в монастирѣ²⁾.

Про свою жизнь записавъ авторъ лишь кілька дробныхъ вѣстей. Такъ підъ сказанимъ 1621. р. замѣтивъ вінъ, що „з школы зайнявъ въ домъ горобу горляку, и вѣ горли въ дому“. Підъ рокомъ 1630. розказує про повстанє гетьмана козацкого Тараса Трясила и про облогу славного козацкого монастиря Межигорського близько Києва нѣмецкими жовнѣрами, котрыхъ наймили Поляки. Авторъ згадує, що вінъ саме-тогдѣ бувъ вѣ томъ монастирѣ. Одъ 1630. р. почавъ вінъ отже брати удѣлъ вѣ публичныхъ справахъ и ставъ самовидцемъ важныхъ подѣй историчныхъ. Отъ и підъ тымъ-самымъ рокомъ описуючи повстанє Тараса Трясила замѣчає вінъ отъ-се: „При таву гетману отцовъ было отъ нашихъ пять. Таву, слани, показывалъ онъ, слезы стираючи трий великій, таву слова мовици: „О то жъ уиіа... лежи тѣ Русь въ Польскаимъ“. — „Павъ гетманъ говъ за Днѣпръ мавъ таву, тавоу мавъ Домъмъжы мѣчъ пославляти, и около костела носили, и презъ витанку мавъ на олтару лежати зъ тымъ докладомъ, же на то поганинъ на Русь, жебы илѣ використати“³⁾.

Авторъ видѣвъ ненависть Польщѣ до козацкыи и до Руси вѣ загалѣ. Згадуючи про нещасну битву підъ Цецорюю (1620), де вбито коронного гетьмана Станислава Жолковського а Самойла Корецкого взято вѣ неволю, пише вінъ, що сеєя недоля заподѣялась изъ-за того, бо (Корецкій) безъ козаковъ войну точилъ, (и) мовилъ такъ: „Не хочу я зъ Грѣцями воевати, нехай идуть до ролѣ, або свѣтитъ пашѣ“⁴⁾.

Авторъ лѣтописи Львовсконъ бувъ добрымъ патріотомъ, що симпатично згадувавъ про повстанє Богдана Хмельницкого противъ порядковъ польскихъ, але не замовчувавъ такожъ темныхъ сторѣнь змаганя козацкого. Вѣ загалѣ видимо вѣ писаню его вѣдачу Украинця, простодушного, сердечного, що и вѣ недоли проявляє свѣй гуморъ и свѣтоглядъ ясныи. Стиль автора єсть простый и легкій; языкъ переважно (мало)рускій, що примѣшавъ ся подекуды зъ полонизмами.

Деякі уступы Львовсконъ лѣтописи выпечатано уперве буквами латинскими підъ заголовкомъ „O kronicie ruskiej od roku 1498. do roku 1649.“ вѣ польскѣмъ писемѣ „Kwartalnik naukowy“ (Краковѣ, 1835. 1836., томъ II., стор. 86—93; томъ III., стор. 315—329). Симъ виданємъ занявъ ся польскій литератъ, Казимиръ Влад.

Войццикій. Одну частину лѣтописи (про повстанє Хмельницкого противъ Польщѣ в 1648. и 1649. р.) подавъ В. А. Мацѣйовскій вѣ томъ-самѣмъ журналѣ вѣ польскѣмъ перекладѣ скороченѣмъ підъ заголовкомъ: „Ułamki historyczne. I. O kozakach“ (стор. 238—320). Рукопись сєи важной лѣтописи зберегалась вѣ библиотекѣ Института Становнигійского, але запропастилась вѣдай вѣ рокахъ сороковыхъ, коли Дениєъ Зубрицкій удержувавъ корреспонденцію зъ М. Погодиномъ, историкомъ и славянофиломъ московскимъ. Вже-жъ и крилошанинъ А. Петрушевичъ замѣчає¹⁾, що копію тѣи рукописи доставивъ Зубрицкій Погодинову, и що ѳдтакъ лѣтопись Львовску выпечатано вѣ журналѣ „Русскій историческій сборникъ“ 1838. р. кн. 3. Опѣсля крилошанинъ Петрушевичъ выдавъ сѣю лѣтопись у Львовѣ вѣ „Науковѣмъ сборнику“²⁾, и осмотривъ текстъ цѣнными замѣтками.

Лѣтописи рукописні.

а) Лѣтописецъ Волинѣ и Украины. Сѣ лѣтописецъ єсть збѣрникомъ чотырохъ до пяти хроникъ. На сторѣнѣ 1. находитъ ся заголовокъ: „Кройника русская о российскѣхъ самодержецѣхъ и великихъ царехъ, отъ куду и како быша...“ Лѣтопись починає ся ѳдъ римского цѣсаря Августа, що „мачатъ рядъ покладати на вселенную братіямъ и сродникомъ своимъ“. А вже на сторѣнѣ 2. читаємо статью „о Варягахъ“. На сторѣнѣ 7. замѣщено заголовокъ: „О рускомъ народѣ, што за люде“, и вѣ ѳдвѣтній повѣсти читаємо тутъ отъ-сѣю замѣтку: „то найписанѣйшая, же отъ россияни (розсѣяни) тѣи имѣ мавъ, якожъ и такъ єсть“. Тутъ визначує ся такожъ, що Русь братъ або внукъ Леховъ. ѳдтакъ слѣдує повѣсть про князѣвъ вѣ Киевѣ (стор. 9—42), почавши ѳдъ Осколда и Дара ажъ до великого князя Юрія Володимировича Довгорукого. Опѣсля підъ рокомъ 1221. читаємо: „Отъ сєль монархія Киевская предѣе у Володимѣрѣ московскій“ (стор. 42). Слѣдує ѳдтакъ „Война Батыева. О нахожденіи поганого царя татарского Батия“ (стор. 49—68). Дальше замѣщено отъ-сєй заголовокъ: „Зѣмъ о овозѣ монархій руской московской и лѣской польской“ (стор. 68), ѳдтакъ написано: „О Москвѣ, што за народъ, и отъ кого вышлѣ, и о илѣ етолицѣхъ“ (стор. 77), де оповѣдає ся про великихъ князѣвъ московскихъ до 1559. року. Дальше слѣдує статья: „Порахованіє сєго лѣтописца и хроникѣхъ“ (стор. 90). Тутъ читаємо отъ-сє: „Первая монархія руская почалась отъ великого князя Рурика, — и стояла тѣя монархія вѣ Киевѣ ажъ до царя татарского Батия. — Потымъ Гедиминъ, князь литовскій, выгнаъ Татаръ зъ Києва, и владѣли Киевѣмъ князи литовскіи, который Гедиминъ былъ вѣ лѣто 5700, а по немъ Ягелло, крѣль польскій, поддалъ Киевъ и сѣю землю малороссийскую подъ королевство польское, а отъ того часу крѣль польскій владѣли Киевѣмъ и сѣєю Украину ажъ до гетмана Хмельницкого“. Слѣдує по томъ повѣсть „О Москвѣ и о Дмитрію, царикѣ московскомъ“. И тутъ читаємо отъ-сє: „Сѣе писавъ мѣщанинъ Киевскій именемъ Боско Балька, который самъ тамъ былъ и самовидецъ тому былъ“³⁾. Року 1630) мѣсяца октовріа

¹⁾ „Зоря“, 1880; стор. 205. 223.

²⁾ ibid., стор. 234.

³⁾ Наук. сборникъ, 1867; стор. 273. Сю подѣю противнымъ способомъ описують польскій историкъ, особливо-жъ Іоаннъ Тома Юзефовичъ, каноникъ Львовскій вѣ рукописи своѣй „Annalium urbis Leopoliensis tomus extravagans“ підъ 1630. р. Nr. 156. 157. (Замѣтка А. Петрушевича вѣ „Науковѣмъ сборнику“).

⁴⁾ ibid., стор. 266.

¹⁾ Наук. сборн., 1867; стор. 255.

²⁾ „Львовская лѣтопись“ (Науковий сборникъ, издаваемый литературнымъ обществомъ галицко-русской Матицы. 1867. Во Львовѣ; стор. 255—291). А. Петрушевичъ выдаючи Львовскую лѣтопись користувавъ ся виданємъ єя зъ 1838. р. и такожъ рукописею, яка находилась у Головацкого.

³⁾ Только на сѣмъ ѳдномъ мѣсци помѣчено назву грамотѣи, що записувавъ дѣй историчий вѣ сѣмъ збѣрнику лѣтописномъ.

а для ухвалъ в Киев царик Московскій“ (стор. 91.). На сторонѣ 100. написано „Лѣтописецъ вторій“ и тутъ замѣщено коротку лѣтопись руску, що простягає ся бѣдъ 1051. до 1620. р. На сторонѣ 120. читаємо заголовокъ: „Лѣтопись митрополитовъ Киевскихъ православныхъ“; опѣсля слѣдують статьи „Высоко народу славенскому и рускому“ (стор. 127—132), по чѣмъ читаємо коротку розвѣдку „О рекахъ, которые суть въ Сарматіи“ (стор. 132—133), а бѣдакъ слѣдуютъ короткія записки про дѣла рускій и московскій бѣдъ р. 1248—1700, (стор. 133—141). На сторонѣ 143. стоять заголовки: „Война волоская отъ цесаря турецкого Османа противъ король польской подиятая“; опѣсля находится еще „Листъ кролежскій оу цесаря турецкого“ (стор. 166), и „Копіе листу цесаря турецкого прислана у Варшаву“ (стор. 167.). Такъ отже лѣтописецъвъ Волинѣ и Украины списано на 168 сторонахъ (in 4°).

Збѣрникъ сей лѣтописный находить ся навпередъ у Иліѣ Кошакѣвского, черця монастыря Межигирского. Мабуть сей грамотѣй переписавъ сей збѣрникъ зъ рукописи, яка зберегалася въ тѣмъ монастырѣ. Опѣсля живѣ Іліѣ Кошакѣвскій въ монастырѣ Підгорецкомъ, де й умеръ (1720). Рукопись его замѣщено 1758. р. въ библиотекѣ монастыря при церквѣ св. Георгія у Львовѣ; теперь же находится она въ библиотекѣ имени Оссолинскихъ (ч. 2168).

б) Лѣтописецъ великого князства литовского и жомойтского. Онъ починає ся оповѣданемъ бѣдъ смерти римского цѣсаря Тиберія и кѣнчить ся рокомъ смерти короля польского Жигимонта I. (1547). Авторъ сего твору лѣтописного користувавъ ся актами публичными и якими-то записками двора корольского, бо знає добре про всякія дробниці житя родины корольской. Бувъ се чоловікъ тямущій, що не пропустивъ мовчки нѣякои подѣи важившої зъ житя суспѣльного. По сучасному обычаю подає вельми точнѣ вѣсти про затьмѣнія сонця, про пошесть, голодъ, пожары, повенѣ та инші бѣды. Въ останній части своего твору поклікує ся авторъ такожъ на хроніки польскі и въ загалѣ писанемъ своимъ заявляє, що дѣла польскі були ему добре звѣстны.

Основну розвѣдку про сего лѣтописця подавъ проф. Исидоръ Шараневичъ въ ученій розправѣ O latopisach i kronikach ruskich XV. i XVI. wieku, a zwłaszcza o latopisie „wielikoho kniazstwa litowskoho i zmojtskoho“. (Osobne odbicie z Rozpraw wydziału filozof. Akad. umiej., tom XV. W Krakowie 1882, p. 47—65.).

Рукопись Лѣтописця великого князства литовского и жомойтского зберегає ся въ Познані, въ публичній библиотекѣ Рачинскихъ; копія-жъ ви написана на 33¼ карткахъ (in folio) находится въ библиотекѣ имени Оссолинскихъ (ч. 2070).

Языкъ сего лѣтописця єсть менше твердый, нѣжъ языкъ Лѣтописецъвъ Волинѣ и Украины; наближує ся подекуды до того языка, котрымъ писана Лѣтопись литовская.

в) Діарій Федора Бвляшовского. Федѣръ Бвляшовскій, шляхтичъ рускій на Литвѣ, родивъ ся при кѣнци панованія короля Жигимонта I. въ 1546. р. и крѣмъ мовы руской та польской нѣчого бѣльше не навчивъ ся. Въ молодѣмъ вѣку ходивъ зъ польскимъ войскакомъ войною на великого князя Московского, але небавомъ покинувъ службу войскову, до котрой не заявлявъ охоты, и принявъ службу городянскую. Въ 47. роцѣ

житя (1592) выбрано его пѣдсудю новгородскимъ. Недовченый сей литовскій Русинъ, що по причинѣ своихъ забобонѣвъ обертавъ ся неначе въ свѣтѣ зачарованѣмъ, написавъ свой діарій въ нарѣчію бѣлорускомъ. Въ своихъ запискахъ замѣчає бѣтъ именно отъ-се: „В пятомъ року почето мѣ бавити наукою рускою, кѣдѣжъ в тѣхъ часехъ в тѣй нашей сторонѣ не было еще иншихъ наукъ, и бѣла того пришло ми зостати з рускою и польскою наукою; и по жиловскій написати умелом, але тоє писмо аж по-требѣе умѣстности языка еврейского, або готъ немецкого...“

Рукопись сего діарія хоронить ся въ Вилановѣ недалеко Варшавы въ библиотекѣ гр. Потоцкихъ; копія ви (16 листѣвъ in folio) находить ся въ библиотекѣ имени Оссолинскихъ (ч. 2434). Діарій Бвляшовского єсть важнымъ лишь изъ-за того, що кидає свѣтло на деякія проявы житя суспѣльного.

Сей творъ лѣтописный переложено на мову польску и выдано въ Варшавѣ 1860. р.¹⁾

3. Законодательство.

Звѣстно вже, що Правда руска основує ся на звичаяхъ и обычаяхъ народу руского, що ви постановы правній виробились суспѣльными потребами на Русѣ²⁾. Она обіймає въ бѣльшой части постановы права карного, та мало займає ся правомъ цивильнымъ; а вже-жъ нѣчого не згадує про справы житя подружного, тому-що они судились Уставомъ Володимира Великого „о церковныхъ судѣхъ“. Бѣдакъ въ дѣлахъ управы церковной Русѣ хѣсновалася Кормчою книгою або Номоканон³⁾; именно друга часть сєи книги, що звалася „Закономъ суднымъ“, була приенособлена до потребъ народу руского, изъ-за чого законами сєи части Кормчой книги судились такожъ тѣ люде свѣтскі, що нарушали звязи житя родинного и заявляли наклонѣ до звичаѣвъ поганьскихъ⁴⁾.

Коли бѣдакъ полуднево-заходна Русѣ сполучилася зъ Литвою, то згадані права рускі послужили основою до законодательства литовского. А вже-жъ Руси демократичной треба було по-неволи нахилитись до порядкѣвъ феодально-аристократичныхъ на Литвѣ и въ Польщи. Зъ такою мѣшаниною законѣвъ рускихъ зъ правами литовскими и литовско-польскими утворились два збѣрники законодательні: Судебникъ Казимира Ягайлончика и Статутъ литовскій.

а) Судебникъ Казимира Ягайлончика. Судебникъ сей не єсть книгою законодательства систематичного, але збѣрникомъ правъ, списаныхъ въ двайцять осми артыкулахъ, що выдані були для забезпеченія приватной власности бѣдъ напасти. Тѣ права надавъ Литвѣ Казимиръ Ягайлончикъ (1468. р.), намагаючись вгамувати самоволу загонистыхъ очайдущѣ, що захоплювали майно чуже. Великій князь литовскій, выдаючи сѣ права, хотѣвъ доказати Русинамъ, що не нарушає ихъ порядкѣвъ поконѣвчихъ; тому-то заявивъ, що бѣтъ зложивъ сей Судебникъ, порадавшись „сѣ князями и сѣ панами радюю, и со всеми поспѣльствомъ“.

Кары за вдѣяну крадѣжъ були въ загалѣ не въ-мѣру строгі, по-за-якѣ законодатель за всяку бѣльшу вину

¹⁾ Pamiętnik Teodora Jewłaszewskiego, Nowogrodzkiego podsejda. 1546—1604. Wydał T. X-żę L. Warszawa, 1860.

²⁾ Гляди статью въ сегодѣнній „Зорѣ“, ч. 3, стор. 49.

³⁾ Про Кормчую книгу гляди число 7. сегодѣнній „Зорѣ“, стор. 111.

⁴⁾ Порѣви. статью п. Ил. Кокорудза въ числѣ 9. Зорѣ, стор. 151. п. 3. „О становичи женщины въ старинномъ законодательствѣ рускомъ“.

вызначивъ кару смерти и бѣгъ вѣдѣвъ и того повѣсити, хто укравъ корову. („А хто украдетъ... корову, того узвесить“). Шибеницею карано такожъ того, що укравъ чоловіка вольного або й невольника. Законодатель виступає бѣгъ противъ всякого, хто нападавъ на сусѣда и выдиравъ ему батьківщину, и котрый захоплювавъ чужій скотъ у свою власть. Наконецъ велить бѣгъ мосты мстити и замѣчає, що „на чьей дѣланицы шкода ся станеть, конь ся образить, ногу изломить, тому платити“.

Изъ огляду Судебника можъ дѣзнатись, що законодатель бравъ подекуды въ оборону людей слабшихъ противъ сильныхъ задиракъ.

Роконись Судебника зберегала ся въ библіотецѣ Румянцевскоѣ въ Петербургѣ. Она списана въ двохъ копіяхъ вѣдѣвъ въ вѣцѣ XVII. и крѣмъ правъ Казимира Ягайлончика обіймає ще чотыри инші статьи. Памятникъ сей выдавъ Игнатій Даниловичъ, професоръ университета Харківського п. з. „Statut Kazimierza Jagiellończyka. Pomnik najdawniejszych uchwał litewskich z XV. wieku wynaleziony i drukiem ogłoszony...“ W Wilnie, 1826. 8°, стор. I—XVIII+1—78.¹⁾ Опбѣля Статутъ Казимира выдавъ А. Т. Дзялыньскій, перепечатавши зъ выданія Даниловича текстъ (друкованый буквами латинскими) вразѣ зъ его замѣтками. Побѣчъ тексту руского поставивъ бѣгъ польскій перекладъ Леона Рогальского. (Zbiór praw litewskich od roku 1389. do roku 1529., tudzież rozprawę sejmową o tychże prawach od roku 1544. do roku 1563. Poznań, 1841; p. 36—57).

Языкъ сего памятника єсть подобный языкови Правды руской; однакже зустрічаємо вже тутъ деякі признаки того писанія урядового, яке опбѣля въ Статутѣ литовскомъ затвердилось повагою законодателя.

6) Статутъ литовскій. Важный сей памятникъ руского права національного являє ся намъ неначе образомъ, въ котрѣмъ правый артистъ змалювавъ природу сѣльску побѣчъ штучныхъ окрасъ величюи палаты. Се бо народне сѣльске зборище або копа, що робить судъ и розправу по стародавнымъ звичаямъ, вызначує ся въ Статутѣ побѣчъ змаганъ шляхты литовской, що бажала добути собѣ такихъ самыхъ правъ, якими хѣнувалась шляхта польска. Изъ-за того Статутъ литовскій уважає ся зборникомъ правъ, въ котрѣмъ сполучились поконвѣчній права рускій зъ правами литовско-польскими.

Вже тѣ привилегіѣ, які надали Литвѣ Владиславъ Ягайло (1413), Казимиръ Ягайлончикъ (1457) и Александръ Ягайлончикъ (1492)²⁾, прямували до зъединенія Литвы зъ Польщею. За панованія-жъ Жигимонта I. ухвалено на соймѣ Виленскомъ (1522), чтобы вся Литва управлялась статутомъ однимъ; не хотѣвъ бо король, чтобы поодинокій повѣты и землѣ користувались привилегіями окремими. Се бувъ засновокъ першого Статута литовского, що єго надавъ Литвѣ король Жигимонтъ I. въ 1529. р.

Статутъ редакціѣ першон не мѣгъ вдоволити шля-

¹⁾ После переднего слова поставивъ Даниловичъ лѣворучъ текстъ, выпечатанный гражданкою, а праворучъ переписавъ его буквами латинскими; долѣ же на каждой сторонѣ находится перекладъ польскій. Все се выпечатано на 32 сторонахъ. Одакъ на шѣстьохъ сторонахъ слѣдує статья п. з. „О пощочину Смоленску“ (текстъ зъ перекладомъ), по чѣмъ замѣщено деякі замѣтки.

²⁾ Привилегіѣ Ягайла, Казимира и Александра Ягайлончика замѣщено въ зборнику правъ литовскихъ, що ихъ выдавъ А. Т. Дзялыньскій въ Познані 1841. року; стор. 7—66.

хты литовско-руской; строгі кары, які вызначувались за малі выступки, являлись наругою супротивъ безкарной самоволь шляхты польской. Проте домагалась тая примучена шляхта на всѣхъ соймахъ исправленія Статута. Тѣ жалобы спонукали Жигимонта Августа, прихилитись до деякихъ поправокъ, а бѣгъ вчиненій змѣны подтвердивъ бѣгъ на соймѣ въ Берестю (1566. р.). Се була друга редакція Статута литовского. Але-жъ и сей Статутъ не довго устоявъ ся. Вже соймъ Гродненскій (1568) додавъ до него нові уставы, а унія Люблиньска (1569) була зновъ причиною декотрыхъ змѣнъ въ сѣмъ памятнику. Вызначено отже нову комисію для ревизіѣ Статута: опбѣля велись пересправы за короля Степана Баторія въ Новгородку и Варшавѣ (1578) и зложено нові додатки, ажъ наконецъ въ 1588. р. Жигимонтъ III. повагою соймовою затвердивъ Статутъ редакціѣ третей.

Всѣ три редакціѣ Статута списано въ языкѣ рускомъ. Деякі учені мужѣ, примѣромъ Линде¹⁾, думали, що Статутъ другій зъ 1566. р. зредаговано мабуть польски, однакже вже В. А. Мацѣйовскій²⁾, а опбѣля А. О. Кистяковскій³⁾ заявили, що всѣ три редакціѣ сего памятника списано по-руски. Выпечатано же только Статутъ редакціѣ третей п. з.: „Статутъ великого князства литовского отъ нынѣшного господара короля єго милости Жигимонта третего на коронации въ Кракове выданный року 1588“. За сими словами изображено гербъ Литвы въ вѣнку, покрытымъ короною, а низше гербу выписано 9 стрѣчокъ изъ св. писѣма старого завѣта. Въ концѣ же листу заголовного читаємо: „За привилеємъ короля єго милости друковано въ дому Ма(мо)ничевѣ“. Въ сѣмъ Статутѣ єсть 14—63 нумерованныхъ и 554 нумерованныхъ сторѣн⁴⁾.

Статутъ редакціѣ першон выпечатано доперва въ нашѣмъ XIX. вѣцѣ; именно выдавъ єго А. Т. графъ Дзялыньскій въ зборнику правъ литовскихъ п. з.: „Zbiór praw litewskich od roku 1389. do roku 1529., tudzież rozprawę sejmową o tychże prawach od roku 1544. do roku 1563“. Poznań, 1841.

Польскій перекладъ Статута третього выдруковано въ рокахъ 1614., 1619., 1623., 1642., 1648. и 1693. черенками готическими, а въ рокахъ 1744., 1786. и 1819. черенками латинскими.

Покѣйный професоръ Кіевского университета, А. О. Кистяковскій, догадувавъ ся, що Статутъ литовскій, выпечатанный въ друкарни Мамоничѣвъ (1588), на Украинѣ мало бувъ звѣстный, та що мабуть Украина перейшла подѣ власть царства московского зб Статутомъ редакціѣ польской. По думцѣ сего ученого мужа усунуено Статутъ редакціѣ польской изъ урядовой практики въ Росіи около половины вѣку XVIII., та заступлено єго перекладомъ изъ текста польского на „російскій діалектъ“⁵⁾. Рукописей такого перекладу єсть на Украинѣ

¹⁾ O Statucie litewskim, ruskim językiem i drukiem wydany, wiadomość przez M. Samuela Bogumila Linde. W Warszawie, 1816; p. 22.

²⁾ Historia prawodawstw słowiańskich przez Wacława Alex. Maciejowskiego. Wydanie drugie. Tom I. W Warszawie, 1856; p. 509. 510.

³⁾ „Права, по котрымъ судится малоросійскій народъ... изданныя подѣ редакцією... профессора А. О. Кистяковского“. Кіевъ, 1879; стор. 32.

⁴⁾ Печатанный экземпляръ Статута зъ 1588. р. находится ся въ библіотецѣ кн. В. Чарторыйского въ Краковѣ. Въ библіотецѣ университетской и въ библіотецѣ имени Оссолинскихъ у Львовѣ находятъ ся дашь рукописи.

⁵⁾ „Права...“, стор. 52. 53.

багато; мабуть хденувались ними суди полкові, сотенні і магістратські, не маючи під рукою друкованого видання з 1588. р. Їхтакъ в 1811. р. переложено Статутъ зъ польского на языкъ російскій и випечатано въ друкарні сенатскої¹⁾.

Статутъ литовскій редакції третьої єсть збірникомъ права публичного и приватного; находять ся въ нѣмъ такожъ постанови давнього права державного на Руси и останки права звичаєвого народного. Памятникъ сей зладили учені юристи, що знали добре право римске, идеї котрого лишили слѣдъ на рускомъ збірнику законодавства. А вже-жъ въ основѣ его добачаємо справдѣ слѣди давнього права громадекого. У всѣхъ трохъ редакціяхъ Статута народне сѣльске зборище або копа робить судъ и розправу по стародавньому звичаю. Статутъ редакції першої призовивъ, щоби копа збирала ся и судила судъ въ такихъ справахъ: 1) въ случаю шкоди въ чужому селѣ; 2) въ случаю присвоєня чужої борти²⁾; 3) въ случаю крадежи, коли злодѣя не можна було найти, и коли підозрѣне въ крадежи падало на цѣле село (роздѣлъ VIII). Другій Статутъ (1566) ствердивъ статѣ Статута першого про копні суди, и крѣмъ того розширивъ подекуди права сихъ судѣвъ, и їхтакъ Статутъ третій не мѣгъ поминути того права громадекого (роздѣлъ IX)³⁾. Однакѣ тѣ постанови про суди копні ставались мертвою буквою права, по-за-якъ ладъ громадскій не мѣгъ устоятись побѣчъ управи шляхоцкої.

Змѣстъ Статута. Статутъ першої редакції дѣлится на XIII роздѣлѣвъ, роздѣли же обіймають бѣльше або менше число артикулѣвъ. Слѣдує їхтакъ переглядъ поодинокихъ роздѣлѣвъ сего Статута: I. О правахъ господара. II. О оборонѣ земскої. III. О слободахъ шляхты, и о розмноженіи великого князѣства. IV. О погавѣ⁴⁾ женскої и о виправу девоки. V. О опекунахъ. VI. О судьяхъ. VII. О квалитетѣ земскихъ и о богахъ и въ головицнахъ⁵⁾ шляхетскихъ. VIII. О правахъ земельных, о границахъ, о межахъ, о копахъ. IX. О лови, о пуццѣ, о бортиковѣ деревѣ, о озера, о бобрѣвѣ гонѣ, о хмелища, о соколахъ, о гнѣздахъ. X. О именяхъ, которѣ въ долгахъ, и о заставѣ. XI. О головицнахъ людей пунныхъ, мужицкихъ и паробочкихъ. XII. О грабежѣ и о навязкѣ⁶⁾. XIII. О злодействѣ.

Статутъ третьої редакції дѣлится на XIV роздѣлѣвъ; въ кождѣмъ же роздѣлѣ єсть бѣльше або менше артикулѣвъ. Роздѣлъ I. О персонѣ нашої господарскої. II. О оборонѣ земскої. III. О волностяхъ шляхетскихъ, и о розмноженіи великого князѣства литовского. IV. О судьяхъ и о судѣхъ. V. О оправѣ посагу и о вѣнѣ. VI. О опекахъ. VII. О запискахъ и проважкахъ. VIII. О тестаментныхъ. IX. О подкоморныхъ въ поветѣхъ и о правахъ земельных, о границахъ и о межахъ. X. О пуццѣ, о лови, о деревѣ бортиковѣ, о озера и сеножати. XI. О квалитетѣ, о богахъ и о головицнахъ шляхетскихъ. XII. О головицнахъ и о навязкахъ людей простыхъ, и о такихъ людяхъ и челяди, котора отъ пановъ своихъ отходять, такожѣ и о слугахъ приказныхъ. XIII. О грабежѣхъ и навязкахъ. XIV. О злодействѣ всякого стану.

¹⁾ „Статутъ великаго князѣства литовскаго...“ Переводъ съ польскаго. С.-Петербургъ, 1811. (Текстъ польскій и російскій).

²⁾ Бортъ або дерево бортиовѣ — дерево въ лѣсѣ у-внутрь выдѣлане, де сидѣли дикі члѣди.

³⁾ „О стародавнихъ сельскихъ громадахъ в югозападнѣй Руси“ — статья Иванішева въ „Правдѣ“, VIII, стор. 668—673.

⁴⁾ Поглава — право до посагу. ⁵⁾ Головицна — убійство, homicidium. ⁶⁾ Навязка або навезка — бѣшкодованѣ.

Языкъ Статута. Памятникъ сей писаный въ тогдѣшнѣмъ урядовѣмъ языкѣ (мало)рускомъ. Багато въ нѣмъ полонизмѣвъ (особливо въ редакціи третій), та й не обійшло безъ впливу фонетики бѣлорускої.

Замѣчаємо, що въ Статутѣ старословѣнскому **ѣ** (якъ и въ Библіи Сковини) бѣдповѣдає **е** (**е**): повете (замѣсьць поветѣ), вѣчне (вѣчнѣ); бѣтакъ стоить **е** (**е**) такожъ замѣсьць **я**, котре бѣдповѣдає якъ старословѣнскому **а** (**јѣ**), **ѡ** (**јѣ**), такъ и первѣстному **и**; отже: **наметъ** (ст.-слов. **палматъ**), **свѣтый** (**свѣтѣ**), **подаванѣ** (**подаваннѣ**) и т. п.

в) Право Магдебурске. Симъ правомъ нѣмецкимъ корыстувались деякі города украинскій въ Польщи на основѣ привилегій королѣвскихъ. Силою сего права города вызволялись изъ власти воеводскої та старостянскої и мали свою автономію¹⁾. Двѣ складові его части зовуть ся „Зерцало саксонске“ (Sachsenspiegel) и „свѣтый образъ“ (Weichbild), и їхтакъ въ Польщи були двѣ редакції Зерцала саксонского, латинска и польска. Латинською редакцією занявъ ся Никола Яскеръ при королѣ Жигимонтѣ I. 1535. р. въ Краковѣ, а польською редакцію зладивъ Павло Щербичъ, що бувъ спершу синдикомъ Львовскимъ а потѣмъ секретаремъ королѣвскимъ. Бувъ еще третій збірникъ права Магдебурского п. з. „Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburkiego“²⁾. Головну часть сего книги зладивъ Бартошъ Гронцкій. Нею хденувались часто суди въ Польщи, Литвѣ и на Украинѣ. Нема сумнѣву, що всѣ редакції права магдебурского въ Польщи и на Литвѣ довершено бѣдъ впливомъ тогдѣшньої науки права римского.

Украина, дѣставшись підъ власть царѣвъ московскихъ, зберегала довго привилегію права магдебурского. Судѣ на Украинѣ покликувались именѣю на двѣ книги, се-бѣ-то на редакцію Павла Щербича и Бартоша Гронцкого. И ось склалася така дивна подѣя, що правомъ магдебурскимъ управлялись не только города украинскій, але й деякі суди полкові и сотенні, що хденувались своими правами звичаєвыми.

Кистяковскій догадуваъ ся, що книги права магдебурского въ судахъ украинскихъ уживались въ редакціи польскої, поки въ концѣ вѣку XVI. не зложено перекладу (мало)руского³⁾. Зъ гогомъ-перегогомъ на Украинѣ постарались о такі книги підручнѣ, въ котрыхъ право магдебурске выложено будѣто въ скороченіи, будѣто въ звязи зъ Статутомъ литовскимъ. И такъ були списані въ тогдѣшнѣй мовѣ книжнѣ: а) „Процѣсъ краткій приказный“ (1734); б) „Судъ и расправа въ правахъ малоросійскихъ“ (1750); в) „Краткій свѣдѣ Статута“. Всѣ сѣ підручники законодавства на Украинѣ спочивають досѣ въ рукописѣ.

Право магдебурске истнувало на Украинѣ ще въ вѣкахъ XVII. и XVIII. Его знали суди и практики-юристы; особливо сѣ письменники намагались приспособити право магдебурске до потребъ Украины своими редакціями. Ажъ въ 1783. роцѣ подѣлено Украину на три намістництва: Кіѣвске, Чернигѣвске и Новгородско-Сѣверске. Настала управа губерній: супротивъ неї не могли устоятись нѣ давні суди полкові та сотенні, нѣ суди земскі и городскі, що ихъ опять завѣвъ гетьманъ Ки-

¹⁾ Про право Магдебурске гляди статью въ ч. 8. сегоорочной „Зорѣ“, стор. 130. 131.

²⁾ Кистяковскій, „Права, по котрымъ судится малоросійскій народъ...“ Кіѣвъ, 1879; стор. 70.

³⁾ *ibid.*, стор. 86.

рйло Розумовскій, нѣ суды ратушові та магістратскій, організовані по взорці магдебурському. Одъ того часу на Украинѣ нѣхто не згадувавъ про ті пам'ятники законодавства, що хочъ подекуды зберегали автономію. И такъ Россія усеунула рѣжнородну процедуру судову, а завела одностайний, твердый законъ. Доси бо головнимъ закономъ на Руси бувъ Статутъ литовскій, а побѣчъ него ширилось право магдебурське, мѣжъ-тымъ коли козаки судились своимъ правомъ. (Дальше буде.)

Зъ другого кѣнца.

(Короткій оглядъ Сѣверскои Украини.)

I.

Братя Галичане! Наставъ, Богу дякувати, вже часъ, що мы, дѣти однієї матери, починаємо спѣзнаватись поміжъ себе, одкликатись одинъ до одного зъ усѣхъ сторѣнь нашої широкой, благодатной Руси-Украини.

Въ великій, прегарній частинѣ Европы розсадила дѣтей своихъ наша стара мати! Степы широкі, горы високі, лѣсы темні, роскѣшні... зъ одного боку бурхливе, безкрає море, зъ другого багна непроходній, а въ серединѣ велетнѣ-рѣки зъ густими сѣтьми припливѣвъ, то глибокихъ та сумныхъ, якъ ті пуцѣ побережній, то спокѣйнихъ та поетичнихъ, якъ степы, по котрыхъ течуть, то быстрыхъ та зрадливо-жартовливихъ, якъ гѣрскій пейзажъ.

Розпустила насъ мати въ тому краю веселому, та мовъ бы й забула. Розбѣйлись єи дѣти „по горамъ, по долинамъ“, знайшовъ собѣ коженъ свій „рай тихій“, о сѣвъ ся... жити-бъ та Господа хвалити! Дакъ нѣ! Забула мати, та не забула лиха година: вороги зъ усѣхъ сторѣнь, якъ галичъ, гайвороне насѣли на нашу материзну, розбѣрвали насъ, розшарпали, розломали нашу вѣру, нашу мову заглушили, а що найгѣрше — розбѣдали насъ, одняли у насъ нашу національну самосвѣдомѣсть, убили братерске спѣвчутѣ у дѣтей однієї матери.

Але не вмерла ще Украина! Мы живій, хочъ и въ кайданахъ; нема у насъ поки-що физичной силы, дакъ єсть щира любовь до рѣдного краю, жаданє працѣ, — тихой, невеселушой.

Вы-жъ, братя, живете въ крашихъ, людскихъ обетавинахъ, вамъ можна голосно говорити, — оголошувати свои и нашѣ кривды, выявляти нашѣ бажаня. Той красній прикарпатскій край колись першій назвавъ ся „Малю Русью“ и передавъ те имя цѣлѣй Украинѣ. Нехай же теперъ въ сумній для насъ часъ бѣе стане огнищемъ нашої волѣ, свѣточемъ нашої свободы; нехай пышаєть ся нашимъ словомъ, розпалює наше серце.

„Гей! Карпаты загудѣли:

„Братя рѣдніи, братя миліи!

„Одна ненька насъ зродила,

„Одна земля насъ кормила!

Намъ треба знати самихъ себе, щобъ якъ найлучше порахувати свои силы, и тодѣ будувати на нихъ нашу культуру, нашу будущину.

Якъ богата физичными бѣдмѣнами широка руско-украинська земля, такъ богата и етнографичными бѣдмѣнами природа руско-украиньского народу. Нѣчого не має тутъ, розумѣть ся, дивного. Навпаки, дивно, ба навѣть ненатурально було-бъ, коли-бъ 20 миліонѣвъ людю, живущого на 13,500 кв. миль обширу, складало якусь компактную массу, що не можна-бъ було бѣдмѣнити одного

индивіда бѣдмѣ другого. Въ тѣй численности физичныхъ прикметъ нашего краю — наше богатство, въ тѣй етнографичной рѣжнорѣдности бѣдмѣнихъ бѣдмѣнъ при загальній єднѣсти народнѣго характеру — сила нашего національного генія! Треба тѣлько, скажемо зновъ, щобъ рѣдніи братя не вважали одинъ другого за чужинцѣвъ, а коженъ пильно придивлявъ ся до братнѣй вѣдѣчъ та щиро шанувавъ єѣ.

Зъ такими думками мы, Сѣверяне, взялись отсе за перо, щобъ зъ другого кѣнца однаково вѣсмъ намъ рѣднои Украини озватись до Васѣ, далекій, а тымъ милѣйшій для насъ братя Галичане.

Сѣверщина (пѣвнѣчна половина теперѣшнѣй Чернигѣвской губерніи) и Галичина — двѣ, лежачіи одна супротивъ другой околицѣ великой украиньской землѣ. Тѣлько Вы живете побѣчъ иншого, для Васѣ чужого въ етнографичномъ поглядѣ племени, ведете зъ нимъ національну боротьбу, знаете, де Ваше, де чуже. Зовсѣмъ ниша рѣчь на нашѣй околицѣ. Мы сумеий зъ рѣднимъ для насъ вѣроу, родомъ и навѣть исторично недолѣю бѣлорускимъ народомъ и не маємо задля того жадной причины до етнографичныхъ суперечокъ. Вже єа одна обставина зробила те, що на протягу бѣльшъ якъ сто миль цѣлой пѣвнѣчной грѣницѣ руско-украиньского племени зъ бѣлорускимъ лягла досыть широка смуга переходового, що такъ скажемо, нейтрального етнографичного типу. Въ нашѣй же Сѣверщинѣ єа нейтральна смуга заняла звышъ 20 миль завширшки. Можна сказати, цѣла Сѣверщина єсть той повѣльній етнографичный переходъ малоруского племени въ бѣлоруське*). Зробѣть подорожъ бѣдмѣ Сосницѣ до Суража: перше мѣсто — чиста Украина, друге — чиста Бѣла-Русь. Одъ одного до другого буде верстовъ зъ пѣвтораства (близько 22 миль); перейдѣть той путь бѣдмѣ села до села, придивѣть ся пильно та скажѣть, де кѣнчаєть ся Малорусчина и де починаєть ся Бѣлорусчина? Придивитесь — и не скажете, бо нема такой межѣ, котра-бъ дѣлила въ сѣй мѣсцевѣсти тѣ двѣ народы.

Цѣкава отже рѣчь — приглянутись ближе до тѣхъ чудной стороны: чому оно такъ склало єа, якій характерній ознаки сѣверского людю? до кого повинній горнутись Сѣверяне? Одновѣдаючи на тѣ пытаня, спершу розкажемо коротко исторію Сѣверщины, а потѣмъ оглянемо и сѣгочасный єи станъ зъ рѣжнихъ поглядѣвъ.

II.

Въ историчному ходѣ випадкѣвъ назва Сѣверщина прикладалась не до однаковой по розлеглости территоріи. Наша перша лѣтопись бѣдмѣводитъ для помѣшканя Сѣверянъ въ десятому вѣцѣ мало не всю сѣгочасну лѣвобережну Украину; она каже: „Друзи же (Славяне) сѣдоша на Деснѣ и по Семи и по Сулѣ и наркѣшася Сѣвера“. Въ такъ званий удѣльный періодъ єа лѣтописна Сѣверія спершу розбѣлася на три частинны, и тѣлько одна зъ нихъ, пѣвнѣчна, де бувъ Новгородъ Сѣверскій, лишила при собѣ стародавню назву „Землѣ Сѣверской“. Ще пѣзнѣйше и єа невелика „земля“ розбѣлася на кѣлька частинъ и имя Сѣверщины ще тѣснѣйше обмежило мѣсцевѣсть теперѣшнѣй пѣвнѣчной половины Чернигѣвской губерніи, доки зовсѣмъ не втерѣлось и саме те имя. За часѣвъ гетьманщины исторична Сѣверщина

*) На сходѣ Сѣверщина, якъ и вся Украина, смежна зъ Мѣскалями, але се зовсѣмъ не бѣдмѣваєть ся такъ на єа етнографіи, щобъ вартъ було теперъ бѣдмѣ згадувати.

складала цілком полк Стародубовскій, а також частину Південського і Чернігівського. Тепер імя „Сверщина“ не вживається в урядово (єсть тільки Новгород-Сверський повіт), бо російській уряд, де треба, а де й зовсім не треба, як огню жахається історія, коли тільки річка заходить про Україну (або Польщу*). Але нам здається, що не можна знайти кращої назви для виразу згаданого вже етнографічної групи українсько-българського племені, як „Сверщина“. Мову того народу філологи вже давно звуть „сверским наречієм“. Ото-ж і ми оповідаємо власне про Сверщину в етнографічному значенні, інакше про Задесенський край Чернігівщини, хоч не все Задесенє єсть Сверщина, і не вся Сверщина єсть Задесенє.

Возьмемо докладнішу мапу Російської держави. Трохи вище Кієва зливається в Дніпро найбільшій з його припливів, Десна. Це наша, можна сказати, переважно сверська річка. Плыне вона довшією значнішою своєю частиною по Чернігівській губернії. Ціла губернія розляглася по водойм Десни; тільки північний невеличкий її куточок захопив трохи водойми другого Дніпрового приплива, Сожа.

Російській губернії, як і провінції інших європейських держав, окрім хіба департаментів Франції, рідко бувають обмежені якими природними межами; найчастіше тут побіглися як небудь історичний меж, іноді поплутані усякими експериментами негномонних адміністраторів. Так само й Чернігівська губернія: північна її вузла частина тим так виїлася на півночі, що єсть цілком територія колишнього Стародубовського полку часів гетьманщини. Та-ж сама сливе частина, з додатком до неї ширшої смуги на південь, приміром до устя в Десну річки Сейма, єсть заразом згадана вже перехідна етнографічна країна, єсть вона до того ще й історична в її найвишнійшій згляді Сверщина. То-ж ми й беремо її за сюжет для нашої коротенької розповіді.

Поглянемо на місцевість Сверщини. Перш усього вона, як і решта лівобережної України, в порівнянні до правобережної — низина. Маленький бережний горбик вдовж річок зовсім не змінює того її характеру. Ця низина має незначний нахил від півночі до південної сторони, котрий дає напрям всім її текучим водам, що мають в загальній дужі малий спад. Як сама Десна, так і її припливи течуть спокійно, без жадних перешкод, між високими, іноді стрімкими правими берегами, а низкими лівими. В правих берегах Десни і декотрих припливів видно інде голу крейдяну верству. Сама Десна сплавно на цілому її протягу по губернії, має 150—500 стбп завширшки і 10—35 стбп глибини. Тепер на весні плавають по Десні великі „барки“ і пароходи, а в літку лиш невеличкі байдаки, бо плавати дуже шкодять численні піскові „коси“ та загальне маловода. З лівих припливів Десни в нашій Сверщині годен уваги Сейм, досить значна річка, по котрій колись плавали байдаки від самого Курека до устя; нині об'їзду їм і гадки бути не може; в літку Сейм так пересяхає, що в деяких місцях можна перебрести його. Однак він має 35—50 стбп завширшки і 5—20 стбп звичайної глибини; між Сеймом і Десною лежать

* Тепер наказано Польщу звати Польщею, а Україну — Україною. Першу велено звати: „Привіслянський край“, — другу „Юго-западный край“.

Глуховскій і Кролевецькій повіти. Близько коло північно-східної гряди губерній, поруч з нею тече річка Судость, найвищий правий приплив Десни в Сверщину. Річка ця має 15—170 ст. завширшки, 4—15 ст. глибини, плыне в губернії 22 миль і водоймою своєю обіймає Мглинський та частину Старобудського повітів. Другий лівий приплив Десни — Снов. Річка ця починається в Новозыбковському повіті, тече далі по Городницькому і Чернігівському і впадає в Десну трохи вище Чернігова, так що всего має 30 миль в довжину. Снов через цілий рік має доволі води; хоч не дуже широкий, приймає в себе багато менших припливів. Це головний річки Сверщини Десняного порічка.

Північно-західний куточок губерній, Суражський повіт, перерізає глибока річка Інута, лівий приплив Сожа; по Інуді не має судоходства тільки задля загального російського недбальства. Окрім цих річок єсть в Городницькому повіті великий багна, обіймаючий до 10 кв. миль просторонь.

Річки Сверщини лежать під льодом пересячно 130 днів на рік. Клімат в нашій краю найхолодніший в цілій лівобережній Україні, бо пересячна температура в літку + 15° R., в зиму — 6°, морози доходять ніколи до — 25°, хоч єсть дуже рідко. Чим далі на півночі, тим більше льодових обшарів. Найбільше льодів єсть тепер в Суражському і Мглинському повіті, а за ними в Соєницькому. Другі повіти Сверщини мають льодів стільки, що не почувати єсть недостачі в дереві аж на будівлю, аж на опал.

Після сего коротенького географічного огляду перейдемо до історичних споминок.

III.

Історія нашої Сверщини може бути поділена на три періоди:

1) Від початку історичної самосвідомості до прилучення Сверщини до Литви в 1356. році; се був час самостійного політичного життя Сверської землі в середі інших земель південної Русі; 2) період від 1356. року аж до Хмельниччини характеризують єсть кількаразовим переходом нашої країни, як пограниччя між Московією і Литвою, від одної до другої держави; 3) в період від Хмельниччини до сего часу Сверщина поділяє спільну долю цілої України під московською державою.

Трохи вище було сказано, що Сверська земля на початку рускої історії займала широку просторонь цілої майже теперішньої лівобережної України. Народ живший на тій простороні і деякі другі словянські племена давали „дань“ сусідньому дику народові Хозарам. Від тої підлеглості освободив Сверян один з кієвських князів, по літописі Олег, але лиш для того, щоб самому брати з них таку-ж саму „дань“.

При перших історичних князях, особливо при Святославі, Сверяне силкують єсть вибитися з під тієї неволі і кілька разів однають від кієвських князів. Син Святослава, Володимир Св., знов прилучає їх до Кієвщини, і з того часу Сверяне зостають в групі південно-руських земель аж до татарського нападу. Такий зв'язок їх з Кієвщиною піддержували і скріпляли три головні фактори: 1) християнство, що поволі ширилось з Кієва, як із центру; 2) вкупі з хри-

стіянством — християнська культура; она будила разом почуте національної єдності; 3) один рід князів, заправлявших цією Руссю. Загально звістен факт розмноження, після смерті Володимира, князівського роду і поділу рускої землі на дрібні частини поміж потомків князів. Такий поділ починається в Східній в другій половині XI. вѣку, за дітей Ярослава I. Половина Східній, власне Чернігівська земля, дісталась Святославу Ярославичу, а друга половина, земля Переяславська, — брату його Всеволоду.

Святослав, як звісно, прогнав з Кієва старшого свого брата Ізяслава, сам сів на його „стол“ і сидів там до смерті. Тим часом Чернігівською землею володів Всеволод Переяславський; він роздав їй дітям своїм, коли сам після Святослава перейшов до Кієва. Один з його синів, славновісний Володимир Мономах, між іншими ділами своїми зволів місце Стародуб від Половців. Але діти Святослава, вигнані з батьківського „уділу“, особливо завзятий Олег Святославич, підняли страшенну бучу: повстала між Олегом і Мономахом війна, ареною котрої була Стародубщина. Олег закликав до помочи Половців, край вельми спустошено.

Нарешті князі для порозуміння з'їхались в місце Любеч*) в 1097. р. і рішили вернути Східній землі Святославичам, як батьківщину. З того часу Східня зоставалась в сім'ї Святославичів до самого татарського нападу. Після ради в Любечі Святославичі підлили батьківщину на власне Чернігівське князівство в південно-західній Східній і Новгород-Східній в північно-східній. Не можна указати границь між сими двома князівствами, бо не має для сего в літописі певних звісток; відомо тільки, що Ропек (тепер містечко Новозыбковського повіту) був крайнім чернігівським місцем на півночі, а Стародуб і Новгород-Східній — крайніми східними містами. Ми знов лишмо на боці Чернігівщину, а звернемо увагу на Східню землю.

О скільки можна гадати по зоставшихся досі городищах, край мав досить значне число селищ, бо в теперішньому Старобудському повіті знаходиться 17 таких городищ, в Новгород-Східньому 11 і в Новозыбковському 3 (до сего часу більш не знайдено). Під Святославичами безпечно проживали Східняне більш, як століття (XII.), до самих Монголів, тільки обороняючись від хижих Половців, що нападали на край. Часами самі князі робили виправи в степи для пошуків і збратання степової дичі. До однієї з таких виправ, до походу князя Ігоря Святославича (1185), належить добувши собі європейську славу пісня „Слово о полку Ігоревім“.

Так жили собі Східняне, коли з раз, мов сарана, насунулись на Русь Монголи. В нещасливому бою при Калці (1224) між іншими рускими князями полягли князі: Східній Ізяслав Ігоревич і Чернігівський Мстислав Всеволодович. Після другого татарського нападу вся Східня була зруйнована, людей або перебито, або самі повікали. Стародавній історичний центри, як Новгород-Східній, Чернігів, Стародуб зоставлено на довгий час пустою, політичне життя перейшло далі від Татарів на півночі в город Брянськ.

(Конець буде.)

Р. и Н.

*) В Городищенському повіті, Чернігівської губ., біля Дішпра.

ОСИНЬ-ЮРІЙ ФЕДЬКОВИЧЬ.

(Кілька слів по поводу 25-літнього ювілея його літературної діяльності.)

Осін-Юрій Федькович, се безперечно одна з найоригінальніших літературних фізійомій в нашій літературі. Так і здається, що природа гуцульської землі і гуцульської породи зложила в ньому що мала найніжнійшого і найсердечнішого: чаруючу простоту і мелодійність слова, теплоту чуття і той погідний, сердечний та невольний гумор, котрий так і липне до серця кожного слухача, а особливо того, хто привик до меланхолійної вдачі і їдкої сарказму наших підгірських та долинянських селян. Типовий гуцуль, Федькович і в літературній своїй діяльності відзначається всіма добрими і слабкими прикметами гуцульської вдачі. До слабких сторін його таланту мусимо зачислити попередь всего його невеликий обсяг. Федькович більше ніж усякий інший з наших письменників, поет одного закуртка — розкошного та принадного, але все таки тісного. В тій своїй закуртку він в повні у себе дома, — але де лише сягне по за його границі, де діткнеся сюжетів ширших, загально людських, історичних та загально народних, впадає в манеру, в наслідування, тратить те почуте естетичної і поетичної правди, без котрого нема й поезії. Друга слаба сторона його поезії, се властивий трохі чи не всім гуцулам нахил до мистаки. Нахил той найвиразніше проявився в першій опрацьованій его драмі „Довбуш“, в котру він вліпав багато мітологічних особ і дійшов навіть до того, що й образи висячі на стіні почали було говорити. Драма „Довбуш“ в другій переробці (в „Рускій хаті“) найнаглядніше являє нам іменно слабій сторони таланту Федьковича поміж многих безперечно гарних і з талантом написаних уступів. В кінці третя его слаба сторона, се іменно, що робить его в іншій місці таким симпатичним — его м'якість та переважно лірична, суб'єктивна вдача. Вдача та не дозволила ему сконцентрувати свої сили до якого більшого діла, котре-бь спосібне потрясти, розбудити і повести за собою нашу суспільність, тривко виплунути на склад, силу і ясність суспільних ідеалів, народних симпатій і антипатій, як се зробив на Україні Шевченко; она-ж не дозволила ему і практично, в зносінах з живими людьми, використати для добра загалу те високе становище, яке зараз перш його твори відразу здобули ему були серед галицької молодіжи.

Та підносячи ту слабій сторони нашого буковинського Кобзаря, ми не хочемо кидати темної тіні в світлий празник його 25-літньої літературної діяльності. Нам здається, що вказані слабких сторін для всякого писателя не менше, коли й не більше важне, як вказані добрих, — а по друге, що слабій сторони у Федьковича далеко не переважають его добрих сторін, а противно, нераз і самі стають ся добрим сторонами, дають особний якісний блиск его творам. Як музик, володарчий по майстерски хоч і не великим засобом звуків, та все таки звуків тихих і глибоких, Федькович займає в нашій літературі важне місце. Особливо болю, тугу, надії і розчарування рекрутського та вояцького життя оспівував він так, як ніхто другий. Мені здається, що віршові і прозові твори, котрі односять ся до сего круга сюжетів (а в віршових і прозових Федькович ту однаково ве-

ликій поет), зібрані до купи, дали бь нашбй лйтературб правдиву перлу и вказали бь намб творчбсть Федьковича вь ен найкрасбмб моментб. Сюды увбйшла бь наиббльша часть его повбстей, увбйшли бь найкрасбшй его поезиб.

Федьковичб, се талантб переважно лиричний; вбб его повбсти, вбб найкрасбшй его поезиб навбняий теплымб, индивидуальнымб чутемб самого автора, — вбб похожий на частки его автобюграфиб, — такб и здавбсь, що авторб спбває и розказуе всюды про те, що самб бачивб, самб найглубшимб нервами душб прочувб. И вь тбмб именно й лежить чаруюча сила его поезиб, вь тбмб лежить порука ен живучости, доки живе наша мова. Федьковичб вложивб вь свою поезию найкрасшу частину своен душб, а така поезия не вмирае, не пропадае, якб се передб кббькома роками здавалося одному критикови, котрый не можучи самб вложити вь свою поезию анб крыхбтки своен душб, не вмбвб и вь поезии Федьковича найти нбшого крбмб неправильныхб ритмбв та синтаксиса не бдиовбдауючю шкбльнымб правиламб. Нб, поезия бковиньского Кобзаря жива, правдива поезия; она буде порушувати серця людскбй й тодб, коли про стихи его критика свбтъ давно забуде.

Про жите Федьковича не богато що можемо сказати; головний дати знають нашй читателб зб власной автобюграфиб поэта, помбщенон вь передмовб Дбдичкого до першого видання его поезиб, а такожб и зб передного слова п. Драгоманова до кбвського видання повбстей Федьковича.

Иванъ Франко.

ДБДБВСКА [ЖЕБРАЦКА*)] МОВА.

Вь Рбздвяий Свята сего року лучилося менб вь селб Кипячбцб недалеко Тернополя почути дбдбвску бесбду бдб молодого (22-лбтного) парубка Павла Бблецкого.

— Зб бди-жб ты бб знаебшь? — пытаю его.

— Хлонцемб, — каже, — водивб я свого слбшого батька сбмб лбтъ по жебрахбх, то и переймивб бб.

Я розбккавивб ся и радб бувб записати що зб тон мовы.

— Добре, — каже, — корхний (т. зн. поповичу), що знаю, то й скажу тобб. Я знаю, що я вже дбдомб не буду, а дбдб бы тобб жаденб того не сказавб.

Отб и записавб я слбвъ до триста; се чи не цбла таки вже мова дбдбвска.

Походить она, якб каже Павло, зб часбвъ панщины. Дбдами, каже, бували тодб не самбй старцб, калбки, нембчнбй; дбдами перебирались и здоровбй селяне, що вббкали бдб панбвъ, щобб бути вбльными. Ходило ихб тодб по краю богато, не то що теперб. Неразб, бувало, зберуть ся та почнуть змовляти ся на своихб панбвъ, то й глады: сему пбдпалать гумно, тому двбръ, а иншого якб де зловлять вь бдлюдоу, то й жита позбавлять. Павло Стойка, селянинб зб Кипячки, розказувавб менб, що й ославленого графа Голбвского зб Глббьова коло Скалата зарбзали такожб жебручбй дбды, що були вь змовб зб его вбрникомб-лакембмб**).

*) Рбжний назвы дають у насб по селлахб жебручимб людамб, найчастбйше мабуть „дбдб“, (коли молодой то й „дбдокб“) и „баба“, вь Коломыйщинб „старець“ и „старчиха“, вь Долинь (пов. долиньскбй) „драбб“, „драбокб“, „драбка“ або „драбана“. Самбй они, якб бачимо зб приложеного дальше словарця, зовуть себе „лищетяни“. — *И. Ф.*

**) Повыше оповбдане Павла Бблецкого зб далека натякае на справу дуже цбкау и доси мало вбслбжену, именно на пробу

Отже тбй дбды змовляють ся було на що недобре, то звичайно радб бы упевнити ся, чтобы ихб хто не пбдслухавб, або пбдслухавши бодай не заразб порозумбвб усе. Бдб того певно пбшло, що попридумували богато слбвъ, зрозумблыхб хйба имб самымб, а переплбтаючи ними звичайну бесбду чинили бб незрозумблою сумбшкою. Цблъ ясна; а разомб и те, що число выдуманныхб слбвъ не потребувало бути такб дуже велике. Про самого Павла Бблецкого, бдб котрого записаний слбдуючбй словарець, скажу ще ось що: Родивб ся бнб 1864. р. вь селб Красбвцб, двб милб бдб Тернополя. Отець его бувб господаремб, але по смерти жбнки ослбпб, а стративши задовжене поле, мусбвб пбйти за прошенымб хлббомб.

— А маму свою памятаешб? — спытавб ся я Павла.

— Чому нб? — бдказавб бнб. Менб було сбмб лбтъ, якб мама вмерли. Памятаю, морозб на двбръ такбй, що крый Боже. Хлонцб санкують ся, а я сиджу дома, бо чоббтъ не маю. Ажб ту заслабли мама. Я зувавб маминбй чоботы, та далбй санкувати ся зб хлонцями. Вертаю, а мама вже застыгли. Я не плакавб за мамоу, а тбшивб ся, що маю вже чоботы. Поховали маму, такб гробареви не було чимб заплатити; отб бнб и взявб зб мене маминбй чоботы. Ажб тодб я вь плачь.... не такб за мамоу, якб за чоббтъми. Вь лбтъ тато ослбпли, то я й пбшовб ихб водити по жебрахбх. Сбмб лбтъ проводивб. Ажб разб зайшли мы на празникб до Березовицб (коло Тернополя), та тамб тато и вмерли. Менб лишилася по нихб одна лбтра; та и ту дбды одббрали. Тодб я пбшовб на службу, и ту тблько й пбзнавб добре, що то значить не мати нб тата нб мамы.

Бдб того-жб Павла Бблецкого довбдавб ся я, що ще до недавна була вь Залббцахб (3 милб бдб Тернополя) дбдбвска школа гры на лбръ. Учивб дбдбвъ грати на лбръ старый дбдб „лбкорникб“ (учитель), котрого

правильною организацбй всего жебручого люду по вббй Галичинб за часбвъ панщины. Економичний и социяльнбй порядки польскои Рбчиньсполитон, а пбзнбйше и австрийскбй до 1848 року елементарною силоу перли многихб селянб до покидуваня рблб; лучалось такб, що попавши пбдб недоброго пана, цблы приселки або й села розббгались: хто оселявався у другихб панбвъ, а хто й пристававб до жебракбвъ та волоцюгб, котрыхб тодб при недостаточной полициб было далеко ббльше, якб теперб и котрыхб черезб те було й безмбрно своббдбйше жити. Ихб пристаювищами були бдлюдий пустки або коршмы стояий денебудб самотно вь лбсахб, поляхб та болотахб; и доси богато такихб кормешмб зовесб „дбдбвска коршма“. Що у нихб зб давна була якась бдбцбла организаця, се посвбдчають многбй доси дохованбй устий переказы, на котрыхб мбжб иншими й польскбй повбстарець Йосифб Дзербжковский оснувавб свою обширну и дуже цбкаву повбсть „Król Dziadów“. Здавбсь, що й отесей жаргонб, котрый мбжб „дбдами“ доси доховавб ся якб непотрббный останокб давнины, прямо свбдчить о истнованию такой организацбй, вь котрой бнб бувб немовб бы ключемб порозумбня. Що организаця дбдбвска мусбла мати цбли не зовесбмб чистбй, що вь складб ен входили елементы ще менше легальнбй, якб жебручбй „дбды“, се доказуе намб значна примбшка слбвъ злодбйскихб вь отсбмбй словарици до слбвъ специяльно жебрацкихб. Про жаргонб злодбйскбй вь польскбй литературб было дещо й печатано, — глады надто Фельштиньского „Wiadomość o języku złodziejskim“ вь библи. Осесоляньскихб, рукописб ч. 1466. Крбмб того чувб я, що й т. зн. „горшкбдраб“, т. е. тбй, що ходять горшки направляти, мають свббй особнбй жаргонб. Стоило-бб, щобб хто живучбй вь околицяхб Старои Соли, бди такбй горшкбдрабб розхбдять ся на все Пбдгбре, вывбдавб и списавб хочб останки того жаргону. Горшкбдрабб особливо вь часахб польскихб конспирацбй (1830—1863) грали доволб важну роллю якб агенты; знаемо, що й польскбй агитаторы, якб Едвардб Дембовскбй, Гослярб и др. часто перебирали ся за горшкбдраббвб. — *И. Ф.*

назвы Павло не знавъ. Наука тревала пять лѣтъ або й болѣе и за нѣ мусѣли дѣды платити „лѣкорникови“, але кѣлько, Павло не знавъ сказати.

Молитовѣ на своѣй мовѣ дѣды не мають. Молять ся по нашому, а толькѣ передъ каждою молитвою додають по своему: „О Фезѣ комунѣскій, до Тебе кизѣтаю“, т. зн. „о Боже ласкавый, до Тебе молю ся“. Пѣсенъ на ихъ мовѣ складаныхъ такожѣ нема; деякѣ „дѣдовскій“ пѣсенъ, зложенъ на нашѣй мовѣ, они пѣдъ веселу хвилю спѣвають по своему, неразъ и на иншу нуту. Ось одна зъ такихъ пѣсенъ:

Кобы менѣ хлѣбець святой,
А до хлѣба трошки сыра,
А до сыра склянка пива
И дѣвчина чернобрыва.

А по дѣдовски:

Кобы менѣ кумса сѣна,
А до кумсы ще й тырѣня
И бутельбухъ вовчаку,
Каравона чернобрыва.

Спѣвають бувае по своему, ажъ ту котрый зъ нихъ зъочить кого, и крикне: Гаврѣй пняють! — значить: паны идуть. И вже тодѣ або молитву говорятъ або яку побожну пѣсню спѣвають.

До спису слѣвъ додаю ще сю увагу, що ѡдмѣнныя слова ѡдмѣняютъ ся цѣлкомъ на ладъ звычайный. Отже: корхъ (кѣсондзъ), корха, корхови и т. д.; клѣуса (церква), клѣусы, клѣусѣ и т. д.; кѣлати (бити), кѣлаю, кѣлаешъ, я кѣлавъ, бѣтлю (буду) кѣлати, закѣлати, прокѣлати и т. д.

СЛОВАРЕЦЬ ДѢДОВСКОЙ МОВЫ.

Барвѣтъ — волосѣ, барѣтъ — кожухъ, батѣй — батѣко, бѣнити — курити, бѣтляти — бути, бурвѣнь — овесѣ, бутельбухъ — чарка, бѣкута — палица, бѣштѣръ — патыкъ.

Вѣелѣюко — яблоко, вклѣвити — взути, вовчѣкъ — пиво, вѣнти — хотѣти, вѣлта — конь, ворнѣчка — курка, вѣстрѣка — дорога, вѣшѣтъ — лѣсъ.

Гавлѣта — корова, гаврѣшь — горохъ, галѣомый — великѣй, галѣустѣ — сѣль, гарбѣтъ — гуска, гартѣха — горѣлка, гаѣмо — молоко, глада — голова, горѣти — давати, грѣвѣшити — грѣти.

Гаврѣй — панъ, гаврѣиха — панѣ, гѣцѣ — жидѣ, гѣцѣиха — жидѣвка, горѣуль — воякъ, жандармѣ, полицѣй.

Дѣвнѣ — два, дѣйка — вода, дермѣнка — дѣра, дермѣнити — дрѣти, дѣленый — теплы, дѣляти — палити, грѣти, свѣтити, дѣлаешъ — паливо, дѣвера — девѣть, дѣкона — десѣть.

Бѣпѣти — коштувати (о цѣнѣ).

Загрѣвѣшны й — теплый, закатлѣха — скриня, зѣкорити — зычити, позычати, зѣкрѣ — око, ѡкно, зѣтѣти — мовити, говорити, зѣтѣ — жито.

Йѣны й — одинъ, йѣры й — стары.

Камѣха — шапка, кантѣти — говорити, капѣля — коршма, капѣшникъ — ключъ, карѣбля — ложка, каравона — дѣвчина, кѣчити — сидѣти, кѣмѣти — смеркати, кѣмѣтъ — нѣчь, кѣрити — пити, керхъ — безрога, кизѣтѣти — блажити, молитѣся, кѣксати — плакати, кѣмѣти — спѣти, кѣта — яйце, клѣве — добре, клѣвити — робити, порядкувати, клѣвый — добрый, климѣтъ — ринѣскѣй, клѣжити — лежати, класти, стелити, клѣуса — церква,

клѣмати — красти, ковѣтуръ — горнець, когѣнити — гонити, комунѣскѣй — ласкавый, кондѣй — пирѣгъ, корхъ — пѣнь, корхѣны — поповичъ, кѣтинѣ — вѣзь, кравѣтка — повивачъ, краѣнка — ягода, кремѣзь — чеснокъ, крѣляти — варити, крѣсѣ — мясо, кудѣнь — дѣвѣнь, кудѣнити — дѣвѣтити, кудѣнь — день, кѣзатра — завтра, кѣзачъ — часъ, кѣлати — бити, кумѣточокъ — шматочокъ, кусникъ, кѣмса — хлѣбъ, курѣшникъ — музика, кѣрга — лѣра, кѣргѣти — грати, кѣчерба — вчера, кѣмѣрити — кусати.

Лѣкша — каша, лѣпетень — дѣдъ, жебракъ, лѣпотѣти — молотити, лѣпотѣны — стодола, тѣкъ, лѣпотѣникъ — цѣпъ, лѣпѣхъ — чѣбѣтъ, лѣпѣхаръ — швецъ, лѣкорникъ — учитель, лѣнѣтити — прѣти, лѣпати — дѣвитѣся.

Макувѣти — рѣзати, манѣтка — сорочка, масѣкорити — мастити, чистити, замѣтити, масѣкорникъ — мѣтла, щѣтка, матлѣнь — тюкѣнь, матлѣха — колодка, матлѣйка — люлька, махѣй — малый, махлѣшникъ — рѣзникъ, мехъ — чѣловѣкъ, морзѣля — цибуля, мѣскотѣнь — кѣтъ, мѣлаешъ — мѣдъ, мыслѣга — солома, мыслѣжникъ — капелюхъ.

Накѣвиця — рукавица, накѣвичникъ — рукавичникъ, нѣсты — штаны, наѣтѣникъ — кухаръ, наѣтѣничка — кухарка, неклѣвый — злы, негрѣняшны й — здоровъ, нѣхеръ — нѣжъ, новѣны й — новый, нѣскотѣнь — нѣсъ, нѣюнѣчикъ — сынъ, нѣюнѣчичка — дочка.

Ѡдкапѣнити — ѡдѣнѣтити, ѡдѣмити — брати, ѡмѣниця — мати, ѡсѣнь — гнѣй, ѡстѣпѣръ — печь, ѡтерпѣлюхъ — хлопѣць, ѡтропѣль — поле, ѡтѣмера — ѡѣмъ.

Пандѣтити — падати, платѣшити — платити, пнѣти — ити, пѣкѣлюжка — постѣль, помѣкѣленко — помалѣньку, правѣшити — правити, направѣяти, пѣалѣти — спѣвати, пѣлити — купувати, пухтѣлка — булка, пнѣтѣжа — пѣть, пѣцѣлка — рыба, пѣцѣльникъ — дякъ.

Рѣпсати — читати, рѣпсѣня — письмо, книжка, рѣпсѣня клѣвити — писати, раха — молодѣця, жѣнка.

Свѣритѣ — дѣтина, свѣстѣкъ — комѣнь, свѣврѣдъ — городъ, свѣгра — гора, сѣмпѣтна — сѣмъ, скакѣмити — скакати, скатѣля — тарѣлка, скѣлъ — пѣсь, скѣтитѣся — стѣчи ся, скѣлиха — сука, скѣндѣ тамъ — що тамъ, скрипотѣ — дѣверъ, скѣльбѣнокъ — коханокъ, скѣльбѣнка — коханка, скѣльбѣти — любити, слѣгомѣка — служба, слѣгомѣку правѣшити — правити службу Богу, слѣхомѣ — ухо, слѣханѣтити — слѣхати, слѣкати — чѣкати, спѣнь — чортъ, ставѣрка — кварта, ставѣка — грушка, стѣчѣтити — стѣяти, суѣчка — грѣчка, сѣйны й — гарны, красны, сѣнокъ — сѣнецъ, сѣно — свято, сѣны й — святы, сѣорѣти — знѣти, розумѣти, сѣверити — студѣнѣти, мерзнѣти, сѣверѣка — зима, сѣверѣно — зимно, сѣверѣ — снѣгъ.

Тѣнитѣ — нести, тѣтѣко — пѣстухъ, тѣрѣжѣникъ — бараболя, тѣрѣнь — сыръ, трѣбѣхъ — стѣбъ, трѣнга — земля, трѣйка — ѡбѣдъ, вечерѣ, трѣтитѣ — ѣсти, трѣняшны й — слабый, трѣзна — мука, трѣнитѣ — болѣти.

Фѣйло — ротъ, губа, Фѣзъ — Богъ, фѣрга — дѣверъ, двѣръ, подѣверъ, фѣянь — голубъ.

Хазá — хата, хáляти — вмирати, ханджо-
ляти — выводити гаввки, херýта — рука, хéзяти —
плювати, хлѣвóшнякъ — хлѣвъ, хóдня — нога,
хóмня — грошѣ, хóро — село.

Цѣсара — чотыри.

Шáндра — шѣсть, шáтеръ — молитва, шéнь-
ка — мѣшокъ, шкýтатись — бояться, шкѣра — три,
шмýрный — дурный, шолóто — болото, шóстѣ —
гостѣ, штýба — баба, шуклѣйникъ — коваль, шу-
манчá — опанча, шýсто — мѣсто, шуфлѣйка —
фляшка, шѣнка — торба.

Яндрусъ — братъ, Яндруска — сестра, я-
нѣкъ — весѣле, ярдувати — вхати, яшнýрка —
пшеница.

Проклѣвъ кождый, якій хто хоче, въ дѣдовскій
бесѣдѣ лишь одинъ: трýйка кобѣзда на тебѣ тебѣ;
що то однакъ означає, про те не мѣгъ я довѣдати ся.

Чисельники: одинъ значить йóный, два двѣна́,
три шкѣра́, чотыри цѣсара, пять пѣнтжа, шѣсть
шáндра, сѣмъ сѣмптѣна, бѣсѣмъ отѣмера, де-
вять дѣвера, десять дѣкона, 11 дѣкона и йó-
ный, 12 дѣкона и двѣна́ и т. д., 20 двѣна́ рá-
за дѣкона, 30 шкѣра́ рáза дѣкона и т. д.,
100 дѣкона рáза дѣкона. По надѣ сто не раху-
ють вже. — Першій йóный, другій двѣный, третій
шкѣрый, четвертый цѣсарый, пятый пѣнтжій,
шестый шáндрый, сѣмый сѣмптѣный, осѣмый о-
тѣмерый, девятый дѣверый, десятый дѣконыи,
20-тый двѣный рáза дѣконыи и т. д., разъ зна-
чать йóный разъ, два разы двѣна́ разы и т. д.

Кость Викторинъ.

МАРКІЯНЪ ШАШКЕВИЧЪ.

(Додатокъ.)

(Дальше.)

Отся суперечка „бѣлого“ и „чорного“ духовенства мала
свои важныя причины, и велась не только на одной галицкой
Руси, та й одѣ давныхъ уже часѣвъ. Яко монахи, были
Василияне лѣкше доступныи организации и освѣтѣ, то-жъ и
скорше перенимали католическимъ духомъ, а беручи собо́ за
взѣръ латинскій монастырь, стались скоро одною зъ голов-
ныхъ пѣдиоръ униѣ. Не дивно про те, що перевысшаючи свѣт-
скій клиръ освѣтою и, що такъ скажемо, вправою въ службѣ
церкви, почали Василияне швидко втискаться на всѣ мѣста
высшои ерархіи и вдиратись въ права епископѣвъ и митро-
политѣвъ, заносючи на нихъ часто жалобы й до Риму. По-
чали такожъ вводити латинскіи обряды. (Пелешъ, II, 275).
Въ концѣ удалось имъ опанувати майже цѣлкомъ керму уни-
тской церкви, а навѣтъ — haben sie bei einer aus ihnen mei-
stentheils zusammengesetzten Particularsynode in
Zamość im Jahre 1720 einen Schluss gefasst, dass in Zukunft
niemand zum Bisthum gelangen sollte, der nicht eher
in den Basilianerorden treten und die Ordansgelübde ab-
legen sollte (слова зъ подана галицко-русского свѣтского клиру
до цѣсара, р. 1806; Малиновскій, К. и. St. S. 405—416).
Опанувавши ерархію, присвоили собо́ Василияне всѣ большіи
церковныи доходы, получували до своихъ монастырѣвъ лѣкше
упасажени церкви, навѣтъ катедральныи (мѣжъ тыми и львѣв-
ску св. Юра), а щобъ свѣтскій клиръ нѣякъ не мѣгъ по-
двинути зъ своего уладку, вдержували его въ крайнѣмъ
невѣжествѣ (...dass die Gessinnungen der Basilianer-Mönche
unpaussetzlich dahin zielen, um diese Rohheit bei dem Cle-
rus zurückzuführen und zu erhalten, — Малиновскій, ib.).
За спорою оплатою (Quantum titulo Seminarii) высвѣчувано
на свѣтскихъ духовныхъ кого полато, противъ всѣхъ при-
нисѣвъ, а бданныи Василиянамъ холмскій епископъ Важни-
скій, говоривъ на замѣты: Всякое дыханіе да хвалить Го-

спода... Свѣтское духовенство сталося трохи не пѣдданыи и
Василиянь: zgroza jest wspomnieć z jaką srogością niejeden
z nich (заслуженныхъ свѣтскихъ духовныхъ) był karany,
więziony, włóczony i poniewierany. Зъ того потѣмъ скоры-
стала Россія, опираючись при „возсоединеніи“ униѣвъ на
православіє (1794—6) головно на свѣтскомъ клирѣ (Ка-
линка, Sprawa ruska, 34). До такого понижувания и гнетения
свѣтского клиру и Русинѣвъ въ загалѣ подавало по змѣозѣ
дуже радо руку и латинске духовенство: „Perillustrius Ko-
sowski collegiatae zółkiewiensis canonicus anno 1756 in mar-
tuo ad villam Jasłiska in terra Leopoliensi coram congre-
gata dictae villae communitate non erubuit proferre: Co Ru-
sin to pies i psia wiara“. Иншій патеръ, потягнений до од-
вѣчальности за зневагу рускои процессіи (въ Жовквѣ) одпо-
вѣвъ: Fateor... quod malim potius aspicere canes, quam
istos canalias Ruthenos; латинскій ксендзы утворили собо́
були навѣтъ особну приповѣдку: Pan Bóg stworzył popa dla
chłopa, a plebana dla pana, — и т. д. (Малиновскій,
313—314). Окрѣмъ того посылались заразъ по прилучено
Галичины до Австріи доносы до правительствна на рускій
клиръ (1775-ого р. арциб. львѣвского Сераковского, покрови-
теля Василиянь: suscepit iter Viennam...denigrando Ruthen-
os, acsi ad schisma et Russicum imperium transire
vellent: Гарасевичъ, I. c. 569, Малиновскій, 409).

Приходить ся сытати: що-жъ ще мали Русины пере-
терпѣти, щобъ зовѣмъ обрыдiti собо́ унию и Польшу? —
чи-жъ дивно, що рускій клиръ такъ широко вдячный бувъ Ав-
стріи, котра его взяла въ оборону, освѣчувала, зрѣвнала пра-
ва обохъ обрядѣвъ...? Чи дивно, „że w zetknięciu z wo-
jskiem rossyjskim chłop ukraienny nabierał śmiałości, i by-
wało, że tu i owdzie, upiwszy się, odgrażał się po dawnemu
na Lachów i żydów“? — „nie brakowało też czernców,
którzy... po wszystkie czasy w tamtych stronach kręcili się“.
Послѣдній польскій король Станиславъ Августъ Понятовскій
остерѣгавъ 6. надоліста 1788-ого р. въ соймѣ: „że łatwo
w razie wojny z Moskwą znaleźć możemy we własnych
poddanych najsroźszego nieprzyjaciela“, „bo lud tutej-
szy“, писавъ до сойму 26. сѣчня 1789-ого р. Шастный По-
тоцкій, „polityką pruską upoić się nieda, by miał przeciw
Rosyi coś czynić“. Въ мартѣ 1789. пише тойже король
до своего посла въ Петербургъ: Mówiłem wczoraj Ambasa-
dorowi (российскому), że najessencjonalniejsza i najnaglejsza
jest rzecz, aby jakimkolwiek sposobem wywołać z kraju
naszego tych włóczących się czernców, którzy to z Wo-
łoszczyzny i Moskwy przychodząc w kraj nasz... fałszywe wie-
ści i fałszywe nawet jakieś papiery czyli ukazy rozsiewają,
tak właśnie, jak przed 20 laty czynili (передъ уман-
скою рѣзною). Та на що впрочѣмъ и „черцѣвъ“ було треба,
коли правительство польске, зъ страху передъ Россією, тер-
пѣло, чтобы православныи церкви въ Польщи оставали пѣдъ
начальствомъ петербургского синоду, та чтобы въ сихъ цер-
квахъ молено ся за Катерину II. та за еи войска, воюючи
тодѣ зъ Турцією? Нашъ поглядъ на тодѣшне настроєніе юж-
ной Руси, на тодѣшний „живій звязи и антагонизмы“, кончию
словами зъ иншого рапорту Шастного Потоцкого: „Dzisiaj,
cokolwiek byśmy uczynili, Ruś zawsze stanie za Moskwą,
i choćby po wojnie przy nas została, to chyba pustynią“.
(Калинка, Sejm czteroletni. I, 335—362). — А причина
сего? поспытаємо... Нехай самі Ляхи одповѣдають*).

* Окрѣмъ ученои експедиціи, заходили до Львова, въ пер-
шѣмъ десятку нашего столѣтя, такожъ и войска російскіи
(1809-ого р., спмагаючи Наполеона и Поляковъ противъ Ав-
стріи); дуже величаво обходили Россією у Львовѣ имении царя
Александра I-ого, 11-ого вересня: Abends war in dem schön erleuch-
teten Schauspielhause französisches Schauspiel mit Ballet („Lemberger k.
k. priv. Intelligenzblatt“ 1809, ч. 74); Россіяне опустили Львовъ 14.
грудня 1809, а за помѣжъ Наполеоновыи мýсъла имъ Австрія бд-
дати Тернопольскій округъ. Зъ того бѣдупления користалась поль-
ска шляхта сего округа, и порозумѣвшись зъ російскими чинов-
никами, выдерла (eriperet) мужикамъ чи-мало поля (Гарасевичъ,
872; tali ratione Poloni et Magno-Russi conspargerent, quatenus nation-
alitas ruthena opprimeretur...). Денисъ Зубрицкій бувъ 1809-ого
р. „секретаремъ временного войскового правительства пѣдъ егидією
Наполеона В.“, и тодѣ мабутъ навчивсь „основно“ по російскіи
(„Слово“, 1863, ч. 9—12). У Впр. о крил. А. С. Петруповича ба-
чили мы зборникъ поезій Державина п. з. „Лира Д-а“, мабутъ
зъ 1825-ого р., зъ польскими перекладами (обѣмъ) и зъ штампацією
и пѣдписомъ Зубрицкого; зъ сего-то зборника перепечатавъ Зу-
брицкій у Львовѣ 1829-ого р. оду Державина „Богъ“. Дѣдичскій
впевняє, що ся ода дуже подобалась въ семинаріи. Подчасъ поль-

Мы зазначили вже повыше рефлексъ такихъ симпатій для „Росіей“ на „россійчину“ П. Лодія. Щобъ означити докладнѣше значѣне сего рефлексу, значѣне *зовемъ* *бдымне* одъ теперѣшного „объединенія“, кинемо ще коротко окомъ на розвѣй книжного языка на Русн.

Що се таке: „Русь“, що „рускій“ або „россійскій“ языкъ, — якъ сей языкъ змѣнявъ ся? Вопреки всѣмъ доказамъ „антинорманистѣвъ“, и поминаючи вже многіи иншіи важніи докази, опираємось на *лєнылѣ* словахъ лѣтописи: „Идоша за море къ Варягомъ, къ Руси, *сиче* бо ся зваху (impf.) *тѣи* Варязи — Русь, яко се друзии (Варязи) зовутся (praes.). Свое, друзии же Урмане, Англыне, друзии Гѣте, такъ и си Рѣша Руси Чюдъ, Словѣни и Кривичи...“ Що лѣтопись не уважає „Руси“ туземною — се-жъ ажъ надто ясно! Що лѣтописецъ уважавъ Русь не только нетуземною, але и неславянскою, на се вказують его слова про Славянъ (въ загалѣ): Словяне подунайскіи, и Морави, и Чехи, и Ляхи и Поляне, „яке *ныль* зовомая Русь“. Зъ сихъ слѣдъ бачимо, що словянске племя Полянъ приймало зъ часомъ назву „Русь“. Не наше дѣло шукати сей Руси чи то на скандинавскомъ півостровѣ, чи на Литвѣ, чи надъ верхнюю Волгою; може бути, що лѣтописецъ справдѣ помиляєсь, называючи въ своѣй „гипотезѣ“ (чимъ єѣ справедливо уважає Щегловъ: „Первыя страницы русской исторіи“, Ж. М. Н. П.) Русь — Варягами. Мы констатуємо только, що вже передъ 900 лѣтами уважали на „Руси“ назву Русь чужою, прибраною, нетуземною, неславянскою. Греки приложили сю назву скоро до цѣлои „русской“ державы, зложенои зъ многихъ неоднакихъ племенъ, словянскихъ и несловянскихъ, а коли „Русь“ приймила одъ Византіи христіанску вѣру, а одъ балканскихъ Словянъ с л о в я н с к і й церковній книги (гл. Будилевичъ, О греко-славянскій дѣятельности Кир. и Мев., 70—73), то назва „Русь“ стала не только назвою державы, але и назвою вѣры; звертаємо ще увагу на титулатуру митрополитѣвъ: вси Руси. Нема нѣ найменшой підстави уважати назву „Русь“ дѣйственно назвою якого небудь туземного, словянского, „русского“ народа; только державный и церковный характеръ сей назвы може намъ пояснити, чому Гуцуль або Бойко скаже: я Гуцуль, Бойко, а *вѣры* — рускои.

Занесеный на „Русь“ словянскій языкъ церковныхъ книгъ почавъ скоро змѣнятися подъ впливомъ мѣсцевого говору якъ на полудни, такъ и на півночи. Зъ одной стороны змѣнявъ лексикальній матеріалъ, але ся змѣнашла дуже поволі; першіи нашіи письменники и учителя були — одъ Византіи, а по друге — нелегко було замѣнити якъ небудь лексикальній матеріалъ выробленого церковного языка; также и повага сего языка яко церковного не позволяла профанувати его змѣнами. За те-жъ зъ другой стороны сталася вымова сего языка дуже скоро чисто мѣсцевою. И такъ писано, а навѣтъ говорено на півночи и на полудни однимъ языкомъ, але вымовлявано его неоднаково. Довгий часъ нѣхто и не подумавъ вводити народній нарѣчіи до письменства; ще 1730-ого р. отъ що говорити Тредьяковскій (уродженый въ Астраханѣ): „Языкъ славянскій въ нынѣшнемъ вѣкѣ очень теменъ и многіе его не разумѣютъ; онъ жестоко моимъ ушамъ слышится, хотя прежде сего не только я имъ писалъ, но и разговаривалъ, за что прошу прощенья у всѣхъ, при которыхъ съ моимъ глупословіемъ хотѣлъ себя показывать особымъ славянскимъ рѣчоточцемъ“. Галичанинъ Иванъ зъ Вишнѣ отъ якъ характеризує односини церковного языка до „простого“ (ок. 1600): „Евангелія и апостола въ церкви на литургіи простымъ языкомъ не выворачайте; по литургіи же, для вырозумѣнія людского по-просту толкуйте и выкладайте; книги церковныи вси и уставы словенскимъ языкомъ друкуйте; сказую бо вамъ тайну великую, яко диволь толикую завистъ имаєтъ на словенскій языкъ же ледво живѣть отъ гнѣва“ (иншо ту о борбу зъ униєю и католицизмомъ). Последнійи боронитель „словянского“ языка въ російской литературѣ (Шинковъ, 1804) отъ що каже: „Если словенскій языкъ отдѣлитъ отъ російскаго, то изъ чего же сей послѣдній состоятъи будетъ? развѣ изъ однихъ татарскихъ

словъ да изъ площадныхъ и низкихъ?“ — Наведеніи одъзывы доволѣ характеризують погляды на „словенскій“ та „словеноросійскій“ языкъ, а наведеніи напослѣдъ слова Шинкова доказують, якъ довго сей языкъ мавъ своихъ щирыхъ прихильниковъ. (См. Галаховъ, Исторія русской литературы).

Зваживши, що головный городъ землѣ Полянъ Кієвъ бувъ заразомъ столицею „русской“ державы, — зваживши, що лѣтописецъ односитъ назву „Русь“ попередъ всего до Полянъ, можемо допустити, що зъ разу панувала въ нашомъ книжномъ языкѣ вымова полуденна, полуденной „Руси“. Коли-жъ опѣсла полуденну Русь укрыли загоны татарскіи, беруть перевагу вымова, а по части и языкъ, бѣлои, литовской Руси. Сей впливъ бѣлои Руси проявляєсь вже въ правописи (вм. ѣ — е, на пр. место), а самъ языкъ зовсѣмъ навѣтъ часомъ „литовскимъ“.*)

Подъ впливомъ борьбы зъ католицизмомъ и зъ униєю почавъ бувъ зновъ крѣпше проникати въ письменность полуденный „рускій“ языкъ, тымъ разомъ вже зъ сильною примѣшкою народныхъ, полуденно-русскихъ элементѣвъ, хочъ, правда, по-при томъ и полонизмѣвъ. Розвиваючись природно бувъ бы сей полуденно-рускій языкъ выробивъ и очистивъ; въ церквѣ бувъ бы лишивъ языкъ „словенскій“, а въ свѣтской письменности бувъ бы взявъ верхъ, якъ опѣсла въ російской письменности, языкъ народный. Такъ що-жъ, — полуденно-русской Руси зъ півночиюю остановило розвѣйного письменного языка: офіціальнымъ языкомъ на всѣй полученной „Руси“ стає языкъ півночию Москвы. Правда, въ частныхъ грамотахъ, довго ще не бачимо чистого московского языка; адже сей „литературный“, російскій языкъ самъ що-ино поволі розвивавъ, освобождававъ одъ церковщины; але півночій слѣды стають що-разъ частѣйши**).

Перву строго централистичну організацію цѣлой полуденной „русской“ державѣ давъ царь Петро В.; на мѣсце царства „московского“, на мѣсце „великой“ и „малой“ Руси — стає получена „россійска имперія“, „Россія“. Столицею „Росіи“ стає нѣ золототерхый Кієвъ, нѣ блокаменная Москва, але новозбудованный Петербургъ. А при сѣмъ дѣлѣ реформы и централизаци беруць дуже дѣяльную участь якъ разъ полуденный Русины, помѣчники Петра В., учителя невѣжон Москвы. Въ тодѣшній письменности, такъ якъ и въ тодѣшній суспѣльной жизни бачимо вправдѣ два противніи таборы, але проводниками обохъ сихъ таборѣвъ — полуденный Русины (Прокоповичъ и Яворскій); одъ нихъ учать ся и ведутъ дальшу боротьбу ихъ московскіи ученики... Наслѣдники Петра В., Катерина I-а велѣла переложити малоросійскій права на мову великой Руси (Schérer, Annales de la Petite Russie; Elle ordonne pour le salut des peuples de la Petite Russie, de traduire ces loix en langue de la Grande Russie***). Ще тѣйшии часы настали для Малой Руси за часѣвъ Катерины II-ои. Если головными помѣчниками Петра В. были „малороссы“, если ще царица Елисавета була „любительницею Малоросіи и музыки“ (Данилевскій, Укр. Старина, 14), то

*) Зизаній друкує 1627-ого р. въ Москвѣ: „Катихизисъ, по литовски Оглашеніе. рускимъ же языкомъ Бесѣдословіе“; Головацкій не зрозумѣвъ сего, и кладе коло „литовскіи“ знакъ пытана (Зоря яко альбумъ, 455). И въ XVIII. ст. называно блдоруке „литовскимъ“: підкопуючи на Бѣлой Руси унию, спроваджувавъ Садковскій зъ-за Днѣпра монаховъ и поповъ, чтобы не было по церквахъ чути „проклятого литовскаго языка“ (Калинка, Sejm szteroletni, I. 395).

**) Рѣзняцію полуденного и півночию (народного) языка, отъ якъ характеризує Олександръ Guagnini, образованій Верончикъ, що бувъ командантомъ въ Витебскъ (Sarmatiae europaeae descriptio p. 1581, I, 241: Moschovitae a Ruthenis aliquantulum, Rutheni quoque a Polonis ac Moscovitis, sic etiam Bohemi, Croatae ab invicem, idiomatis expressione, accentibus et prolatione verborumque immutatione differunt, ita ut sese intelligere difficile possint, nisi mutuo familiaritatis usu alter alterius linguae assuetus fuerit. (Bidermann, Die ungarischen Ruthenen, II, 37).

***) Пор. И. Могильницкого росправу о рускомъ языкѣ. Сю росправу напечатавъ въ переводѣ зъ польского переводу — „Журналъ министерства народнаго просвѣщенія“, а зъ-бдтамъ перепечатавъ єѣ Кулишъ, въ „Запискахъ о южной Руси“, II, 251—279; Могильницкій названный тамъ хибно Могилевскій. Що и М. Шапкевичъ знавъ Scherer-а (мабуць зъ росправы М-ого) — см. „Р. Бѣд.“ III, стор. XXXI-а. — Царица Анна Ивановна „ревная дяди Петра В. наміренію и опредѣленію указала: учить всякаго народа и званія дѣтей православныхъ не только пштыкъ, риторикъ, но и богословія; такжеде стараться, чтобы такіи науки вводили на *собственномъ* російскомъ языкѣ“. „Философія“ вчили такъ якъ и въ Галичинѣ побѣла Баумайстера (Данилевскій, Укр. Старина, 6; 237).

ского повстанія 1830/1 велель у Львовѣ и въ Вѣднѣ завзятіи споры мѣжъ питомцами, прихильниками повстанія а — Росіей, а сѣ споры были часто дуже вже завзятіи. — Н. Устияновичъ оповѣдавъ менѣ, що его товаришъ Шенедѣй вже въ семинаріи знавъ и співавъ великорусскіи пѣснѣ; сей Шенедѣй бувъ такожъ сусѣдомъ и другомъ мого батька; бувъ онъ завзятимъ Русинномъ.

Катерина II-а вже не тільки що крѣпко централизувала дальше, але прямо не любила Малоросію, особливо-жъ малорускихъ ерархѣвъ (Знаменскій, Положеніе духовенства въ царствованіе Екатерины II. и Павла I., 39 и сл.), а царь Александр I. — цѣлкомъ вступавъ въ слѣды своєї бабки. „Мы“, каже Т. И. Селивановъ (Данилевскій, 298), „застали уже въ 1807. году въ училищахъ самаго Харькова учителей, что такъ и рѣзали по украински съ учениками, да мы, т. е. новоприбывшіе изъ семинарій учителя по распоряженію начальства сломали ихъ и приучили говорить по русски“.

Що при такому „ломаню“ и у ломаныхъ и ломавшихъ була ясна свѣдомость языковой рѣжницѣ — се ясне. Але що до тодішнього письменного, книжного языка, то мала „словенщина“ своихъ прихильникѣвъ не тільки въ офіційній „великорускій“ литературѣ, але й на Украинѣ, поминувши вже, що интеллигентій Русины-Украинцѣ свого народнаго языка встыдалися, а Квітка-Основняненко не мѣгъ простити Чужбинскому, що въ „Москвитини“ поставивъ его „малорусскія повѣсти неизмѣримо выше тѣхъ, которыя онъ пишетъ порусски“ (Данилевскій, 225). „Я люблю прекрасный славянскій языкъ“, сказавъ Каразинъ (1818) въ „рѣчи о любви къ отечеству“ (ib. 135). Въ своѣмъ „руководствѣ о поэзи“ (ок. 1755) заявивъ Сковорода прихильникомъ Ломоносова, а Ломоносовъ же, якъ звѣстно, роздѣливъ російскій „слогъ“ на три „степени“: высокій, середній и низкій, а въ церковномъ языкѣ бачивъ средство: „къ сильному изображенію идей важныхъ и высокыхъ“ (Данилевскій, 22)*).

И въ тодішній Галичинѣ встыдалися „простого“ языка, цѣнили „словенщину“, и въ тодішній Галичинѣ знали дещо про „высокій“ слогъ, знали и про сучасный *спірз Шишковецъ* зъ Карамзинистами, хочъ по при томъ дуже добре знали и про нарѣчеві рѣжницѣ... Се й не дивне; адже мы вказали деякі дороги, котрыми тогочасні російскій книжні проникали до Львова, а навѣть до „Вієнны“. Що о всѣмъ томъ знали, се бачимо вже зъ того, що Лодій и Захарієвичъ встыдають ся передъ „иностранными“ — „простыхъ иногда выражений“; ще яснѣйше се бачимо зъ працъ нашего першого филолога и историка литературы, крилош. Ив. Могильницкого († 1831). Одповідаючи губернии на выражение нею (7. надлиста 1822) бажане: не писати in cyrillischer (sic) Sprache, але — „sich bei Erlässen, die durch den Druck zur allgemeinen Kenntniss der gr. kth. Glaubensgenossen zu gelangen haben, wie bisher der ihnen (= den Glaubensgenossen) verständlichen Landessprache zu bedienen“, Могильницкій отъ якъ нормує відношене церковного языка до народнаго: „1) Der Gebrauch der slavischen Mundart ist eine unerlässliche Forderung des Ritus und der Angemessenheit; die Beseitigung dieser, und der Gebrauch der populären Mundart bei rein gottesdienstlichen Anleitungen liesse für den Ritus nachtheilige Folgen besorgen. 2) Die ruthenische, oder die kleinrussische Mundart ist keineswegs eine aus dem polnischen, grossrussischen, oder sonst einem anderen slavischen Dialecte hervorgegangene Mischung; so wie das ruthenische Volk ein eigener seit undenklichen Zeiten für sich bestehender Zweig des slavischen Urstammes ist, eben so ist seine Mundart ein eigener Zweig der slavischen Ursprache. Der ruth. Dialect ist weit näher dem slavischen Dialecte in Kirchenbüchern als dem polnischen; aus der Verwandtschaft des ruth. Dialects mit dem slavischen folgt, dass der letztere den gr. kth. Glaubensgenossen mit Ausnahme einiger veralteten Ausdrücke, und der hie und da in Kirchenbüchern vorkommenden, nach der griechischen Syntax geordneten, Wortfolge im allgemeinen verständlich ist. Die ruth. Mundart stehet im Alter, in der Aus-

bildung und in ihrer geschichtlichen Wichtigkeit keinem der slavischen Dialecte nach. Der Verfasser hat in der *Wiener Literaturzeitung* vom 5. November 1816, S. 89 seine Ueberzeugung von dem angedeuteten Unterschiede der ruth. Mundart von der polnischen und grossrussischen bestimmt ausgesprochen. Ueber die sämtlichen hier geäusserten Ansichten verbreiten die Schriften eines Engel*). Schlözer, Dobrowski, Linde, Bandkie ein hinlängliches Licht“. (Гарасевичъ, 1000—1008). Ближе розвиває Могильницкій намічений powyше думки въ своѣй „респравѣ“ (цитуюмо після „Записокъ“ Кулиша). „Въ рускихъ земляхъ, принадлежавшихъ къ польскому королевству, южнорусскій языкъ не только былъ языкомъ народнымъ, но и правительственнымъ, которымъ говорили и при дворѣ великихъ князей литовскихъ, и въ знатнѣйшихъ русскихъ домахъ. Въ царствованіе сыновей Казимира Ягайлы, воспитанныхъ и жившихъ чаще всего въ Польцѣ, языкъ польскій вошелъ въ употребленіе при дворѣ и заступилъ мѣсто южнорусскаго. Почему же столь древній и прекрасный языкъ вышелъ изъ употребленія? Почему же никто теперь не говоритъ имъ, кроме лишь простаго народа южнорусскаго?“ (Оттакъ пытавъ ся Галичанинъ Могильницкій вже 1820-ого р. Русинѣвъ-Украинцѣвъ...) „Впрочемъ необходимо должно отличить такъ называемый книжный, или, собственнѣе, церковный языкъ; въ обыкновенномъ же разговорѣ и въ письменныхъ сношеніяхъ употребляемъ языкъ народный. Да и вообще языкъ всегда бываетъ иной въ употребленіи у простаго сельскаго народа, нежели тотъ, которымъ говорятъ люди образованные въ высшемъ свѣтскомъ кругу; ибо сей послѣдній имѣетъ по большей части всѣ свойства книжнаго языка. И у насъ Русинѣвъ нарѣчіе раздѣлять можно на *устное и книжное*. Книжное въ малой, бѣлой и червонной Руси, ни сколько, съ XIII. вѣка до сихъ поръ собственно не изменилось. Въ обыкновенномъ же разговорномъ языкѣ происходятъ нѣкоторыя небольшія измѣненія, но они такъ малозначительны и такъ рѣдки, что смѣло и утвердительно можно признать и *бѣлорусское и малорусское нарѣчіе за одно и то же*“ (се сказано давно передъ Миклошичемъ...). „Языкъ южнорусскій содѣйствовалъ, конечно, нѣкоторымъ образомъ, успѣхамъ, красотѣ и богатству російскаго языка... Когда въ новѣйшія времена нѣкоторые російскіе писатели, подражая французскому языку, начали портить свой народный (sic!), тогда возсталъ противъ нихъ Шишковъ въ разсужденіи о старомъ и новомъ слогѣ, указавъ прямые источники русскаго языка, и ревностно совѣтовалъ держатся ихъ какъ въ разговорномъ, такъ и въ письменномъ слогѣ“. Последній слова ясно вказують, по котрымъ боцъ стояли симпатіи Могильницкаго. Правда, онъ докладно одрѣжняє „южнорусскій“ языкъ одъ „россійскаго“, але по при томъ кладє притискъ и на языкъ книжный; онъ розумѣє рѣжницю въ вимѣ, але при томъ радить дотычно лексикального матеріалу, „держатися прямыхъ источниковъ русскаго языка“, т. е. словенщины. Те-жъ саме слѣдне и зъ русчины самого Могильницкаго, о сколько ен знаємо зъ кількохъ архієрейскихъ посланій, переведеныхъ нимъ зъ латинскаго (згадає о сѣмъ Левницкій въ „Денници“; одно таке посланіє мы powyше навели). Що и Лодій и Захарієвичъ не богато въ поглядахъ на книжный языкъ одходили одъ Могильницкаго — доказомъ сего вже тѣ ихъ численніи аориты (употребихъ); таке знатнѣе, высшего, книжного языка має ихъ „россійщина“. Новѣйшихъ украинскихъ писателѣвъ Могильницкій же не знавъ, и не мѣгъ знати; его погляды зложились вже передъ 1816. р., а тоді, окрімъ несвѣдомо-національныхъ та ще й смѣхотворныхъ починѣвъ Котляревскаго, царствовала на Украинѣ „тишь да гладъ“. Нарѣжний, Гнідичъ, Гоголь — притулились до офіційной литературы, а Квітка трохи не на силу ставъ ся украинскимъ писателемъ.

И пісни народній стали у насъ ажъ пізнѣйше звѣстні; та й то зъ разу нѣхто й не підозрѣвавъ ихъ повного значѣнія для литературы, помимо, що вже Н. Львовъ несмѣливо ставивъ народну поезію предметомъ серіозной науки, и ожидавъ одъ ен розсѣду пожиточныхъ результатѣвъ (1790).

*) Енгель называє Украинцѣвъ ein durch Einverleibung in die gigantische Masse des russischen Reichs verschwundenes Volk... Die Cossaken, d. h. die Ukrainer sind im allgemeinen schönere Leute als die Russen (1796; въ передмовѣ до своєї исторіи Галичины).

* При случаю додаємо, що Сковорода перебувавъ довгий часъ въ Австрії, и знакомивъ ту зъ учеными людьми (ок. 1745). — Харьковскій университетъ вивавъ 1805-ого р. профессора Фялиповича на Угорщину, для „улучшенія своихъ познаній и для найма учителей“. Сей профессоръ повернувъ 1806-ого р. до Харькова, нанявши „изъ Славянъ учителей девять человекъ; это были между прочимъ: Павловичъ, Лазичъ, Дудровичъ и Бидевичъ“; першій мабутъ угорскій Русинъ, а два послѣдніи Галичане. (Данилевскій, 20; 306). Звѣстний угорскій Русинъ, оповѣда болгарскій патриотъ-писатель Юрій Гуца („Венелинъ“) учивъ у львівськомъ университетѣ, занимаючись найбільше исторією словянскихъ племенъ; 1823-ого р. перейшовъ до Россіи, змінявши передѣтъ (щобъ скрыти слѣды свое ямя (Пыпинъ, I, 110).

Справа збирання народних пісень тісно зв'язана з розбудженням наукового руху серед Слав'ян, з розбудженням нового життя серед Слав'ян, в загаль. На дві сторони сего розбудження треба звертати увагу: на обставини дотикавші безпосередно слов'янські інтереси, і на загальне тоді в Європі оживлене людської думки; сї дві причини зложились на т. зв. слов'янське відродженє. Оружїє Австрії і Росії кріпко працювало через ціле XVIII-те столітє надь осво-бодженєм балканських Слав'ян; в мѣру успіхів оружія, освободжувани починають щоразь живіше заходитись коло свого національного дѣла, а такъ Австрія якъ і Росія пильно звертають око на сї заходи. В недовзі виявляють навіть антагонизмъ міжъ сими спільними ворогами Турції*), хоч правда, що Австрія, головню задля своєї традиційної короткоглядности, дуже непорадно і більше тільки зъ конечности слов'янськими справами займаєсь. Такъ на пр. не було ажъ до 1771-ого р. въ цілій Австрії нї одної кирильскої друкарні, а Сербь мусїли шукати для себе друкарнї ажъ въ Молдавії (въ Римнику); 1771-ого р. заведено въ Відні одну офіційну друкарню, — 1796-ого р. перейшла она до Пешту, і була ажъ по 1830-ий р. одинокою сербською друкарнею въ цілій Угорщині (П. ыпинъ, I, 202). — Другимъ кріпкимъ безпосереднимъ імпульсомъ, була германізаційна політика Австрії, особливо-жъ за Йосифа II-ого (Helfert, Gesch. Oest., II, 144 і сл. не находить доволї слівъ на смѣху і доганы для сєї політики, придуманої наче умысно на шкоду Австрії). Гнѣть викликавъ кріпкій, тривалий і одпиръ, особливо міжъ Чехами. А зновъ же на Угорщині австрійському правительству якъ разъ треба було Слов'ян, противъ Мадяръ... Розбуджений такими причинами слов'янський рухъ находивъ въ науцѣ XVIII-ого столітї і въ сучаснихъ європейськихъ літературахъ доволї поживы. Появились нові політичні і неполітичні питання, котрі домагались історичного мотивованя, а бѣзъ історії і археології до філософії і етнографії бувъ вже тільки одинъ крокъ.

Перше печатне появленє народної пісні в Галичині лучить ся зъ іменемъ Дениса Зубрицького і зъ іменами німечкихъ професорівъ льв. университету Hüttner-a і Mauss-a**).

*) Йосифъ II. пише підчасъ свого повороту зъ Росії (1786) до Кауниа: „Damit (т. є. заявши Кримъ) erhält Russland den Weg nach dem Hellespont, dem ich aber von der Seite Rumeliens nachdrücklich zuvorkommen muss. (Schimmer, Kaiser Josef II, 266).

**) В першихъ часахъ по прилученю Галичини до Австрії не було у насъ майже ніякого духового, наукового життя. Бо і хто-жъ мавъ брати участь въ такому житю? Польскій шляхтичъ? Der Edelmann in Galizien war der unmenschlichste, verabscheuenswürdigste Wildling, каже Kratzer. Briefe über Galizien, 1786. (Яко відповѣдь на сї листи появилася брошура: An Kratzer, den Verfasser der Schmähbriefe über Galizien, Wien 1786, м. 8°, 144; але авторъ брошури промовляє більше до серця і до такту Kratzer-a, якъ щобъ збивавъ єго замѣти Зрештою була тоді шляхта більше занята своїми правами та привілеями... до хлопца, а притомъ пересиджували по-частѣ въ Варшаві, де концентрувалось жите доторуючої рѣчи-посполитої. Графъ Пергенъ мавъ немало заходоу зъ давними достойниками „województwa rusk ego“, котрі все ще хотїли засѣдати на своїхъ мѣсцяхъ въ сенаті (см. рукопись библ. Осесоліськихъ, ч. 525). Правда, бувъ университетъ у Львові, але професоры сего университету були переважно чужинцѣ. Нїмцѣ А Русини? Рускій клиръ мусѣвъ тоді боротись зъ всякими интригами, та що-йно добиватись, при помочи правительства, вишого образованя. О першомъ рускомъ єпископі (въ Австрії) каже Пергенъ: Der hiesige griechische Bischof ist ein Von vivant, und passiv vor (уходить за) sehr intrigant. Другій єпископъ, Бѣлянскій, давъ ся цілкомъ опанувати полякови Держковскому (адвокату), належаю (1790) до польско-шляхотської комісії. покликаної „заіапанемъ пагоду“ до переговорівъ зъ вѣденськимъ правительствомъ (Калинка, II, 90); сїй Бѣлянскій, котрого „Н Проломъ“ недавно зробивъ трохи не общерускомъ (не зрозумѣвши єго заходівъ около науки церковно-слов'янського языка: I gna patica slavonica — 1777! Muttersprache, Popularsprache (1786)! Гарасевичъ, 620; Малиновскій, 867) — боровъ заявляю, яко єпископъ коменскій зъ подільськими неуніями і російськимъ генералъ-губернаторомъ Шереметевимъ (Гарасевичъ. 885). — Потомъ третій розбѣръ Польщѣ, замкненє львівського университету, війни наполеонскій... здержували розвій і скрѣпленє духового життя. Що-йно повторне втворенє университету у Львові (1817) вносило до насъ більше руху, а разомъ і глибоше обзнанє зъ новою німечкою літературою; зъ того часу походять перші польскіє переклади зъ Шиллера Каминського, котрі мабуть мали свої вплив і на нашого І. Левинського. Варшава тратить давнє значінє, у Львові творять ся кружки польськихъ літератівъ, а зъ другого боку доставляє Віднє значнє число високо образованихъ (коштомъ правительства) Русинівъ. 1817-ого р. затверджує правительство статутъ важного въ історії галицького духового життя институту Осесоліськихъ.

1821-ого р. дозволила цензура згаданимъ двома професорамъ на видаванє польского альманаха зъ календаремъ п. з. „Pielgrzym lwowski“, але підъ условємъ, щоби такий альманахъ вийшовъ такъже въ німечкомъ перекладѣ (Завадзкій, Лит. въ Гал. 47—8; польского виданя мы не бачили, німечке є въ библ. „Народного Дому“, ч. 8278, VI, E). Около того самого часу, чи ще 1820-ого р. переселився до Львова, задля слабости жінки, Д. Зубрицький (1777—1863). Даровитий, образований, хочъ і безъ университетськихъ студій (1795 укѣнчивъ „отлично“ гимназію; „дальшіє студії пополнивъ приватно“ каже Головацькій), зъ виробленими практичнимъ життямъ, на скрозь самостайними думками і приданимъ вже майномъ, понавъ Зубрицькій міжъ сотрудниківъ альманаха.

(Конецъ буде.)

В. Коцювскій.

КОРОТКІЙ ПЕРЕГЛЯДЪ УКРАЇНСЬКИХЪ КНИЖОКЪ ЗА 1885. РОКЪ.

III.

Неспарована пара. Драма в 5. діяхъ. Зложивъ Д. Не-доля. Київъ 1885 р 16-о ц. 50 к.

Молоде подружє, Наумъ та Христя, побрали ся безъ коханя, не знавши, навіть не бачившись. Принаймї сама Христя такъ каже: „Хиба я кохала єго коли? Дівчиною я і не знала єго, я і не бачила. Онъ черезъ люде мене висватавъ“. Де-жъ се бачивъ авторъ таке сватанє міжъ селянами на Україні? Хиба вже який ледащичка парубокъ засылатимє сватівъ на чуже село до зовсімъ незнайомихъ дівчин, та й дівчина хиба вже підстаркувата, чи безталанна. Яка або зневолена родиною, звачить ся вийти за парубка, котрого вона і въ вічї не бачила ніколи. Тимъ часомъ авторъ виявляє намъ зовсімъ инше. Наумъ — чоловікъ тверезий, роботний, розсудливий і зъ достаткомъ; Христя — молодя, гарна і до того натура любляща, думлива; якъ бачимо, обидва зовсімъ не такі, щобъ заплуцївши очі кидатись на таку велику зміну свого життя, та й батько й мати Христини не такі люде, щобъ неволити свою дочку и світѣ їй завязати. Ну, та нехай і такъ, коли вже авторъ такъ дивно спарувавъ своє подружє. Звычайно, що таке подружє: дуже рѣдко буває щасливе, але бѣзъ єго далеко ще до драми. Що-жъ таке викликало страшну негзоду і розбило житє молодого подружя? Христя, правда, смутна, думлива молодя, але тиха, лагідна; она не кохає свого чоловіка, та й ненавиди до него не має; Наумъ ніби-то палкій, часомъ сердитий, про те чоловікъ добрий і дуже кохає Христю. Здавалосьъ бы, що зъ такою вдачею, якою авторъ надѣливъ свою героїню, мавши до того доброго и люблячого чоловіка та ще й свекруху — идеально добру жінку, що до невѣстки, на диво, мовъ родная мати — Христя повинна була-бъ помирити ся зъ своєю долею. Отже-жъ тоді не було-бъ ніякої драми за кровавою розвязкою, а п. Недоля притомомъ захотѣвъ економувати таку саме драму. Для єго бѣзъ зворушє у Христѣ споминку про колишнє дѣвоцє коханє до парубка Івана. Тільки-жъ і чудне якєсь се коханє! Пішла она разъ зъ дівчатами вѣ лѣсъ по горіхї. Ажъ тутъ зъ-за куца якийсь парубокъ, та до неї! почавъ розмовляти, горіхї їй рвавъ, а далѣ побачивъ у неї на шиї хрещикъ, і попрохавъ єго. „Я знала, поцѣлувала хрещикъ и єго (себѣ-то Івана) поцѣлувала. Тільки й бачила єго“. Отсе и всѣго коханя, та й сама она каже: „Хиба я кохала єго? Менѣ тільки здавало ся такъ“. Згадуючи далѣй свои лѣта молодї, она журить ся, що не нагуляла ся дівчиною, черезъ се й за Наума не хотѣла йти. „Такъ батько й мати нараили; ка-жуть: хорошій, богатій, одинецъ у вдовы, будешъ хазяйкою — мене й уlestили.

Якъ се все швидко и чудно якосъ дѣється у автора! Разъ побачила парубка и закохала ся, ще й поцѣлувала и хрещикъ, не знаючи для чого, подарувала, а потомъ заразъ же й забула про него и замѣжъ пошла за другого безъ жадного примусу. Минувъ рокъ або й більше, Христя вже й

См. Zawadzki, Literatura w Galicyi (1772—1848), Lwów, 1878; на жалѣ, за мало въ сїхъ, зрештою дуже ціннихъ запискахъ („ustęp z pamiętników“), хронологія, проте не легко въ нихъ розбратись.

дитину мала; она все чогось сумує, сама собі признаєт ся, що Наумъ їй не до пари, а про Івана байдуже. Разъ тільки згадає про него, але згадає не зъ любовю, а зъ якимсь лякомъ ненависті, щобъ часомъ Богъ не покаравъ за те, що подарувала Іванови хрещикъ. Аж ось несподівана звістка про Івана разомъ збурює серце Христини и, по волѣ автора, веде єѣ на погибель. Іванъ бувъ въ лакеяхъ у пана и отсе приїхавъ зъ мѣста на село. Щобъ завязати драму, авторъ виводить на сцену молоду удону, непутящу и зовсѣмъ таки розпустну жінку — Параску, котра не знаєть одъ чого, не мавши ніякого власного інтересу (принаймні авторъ его не виявляє), починає свашкувати, щобъ звести Христю зъ Іваномъ. Але Христя зъ початку слухать не хоче. Она боїть ся грѣха и хоче „кохати тільки свого чоловіка“. Тоді Параска вдаєт ся на хитрощі: она каже, що даєт їй такого збѣд, щобъ причарувати єѣ до Наума, аби лишъ приїшла за тымъ збѣдомъ у гай. Христя вѣрить сѣму, згоджуєт ся прийти и просить тільки, щобъ не було въ гаю Івана. Въ гаю Параска папуєє Христю спершу якимсь виномъ а потѣмъ дає горѣлки и въ ту саме пору, коли Христя одъ напою зовсѣмъ одурманѣла, несподівано виходить зъ за куцѣвъ Іванъ; на сей разъ Христя не то що не поцѣлувала єго, а зъ якимсь несамовитимъ лякомъ втѣкає одъ него. Она приходить до дому пана и тутъ нѣби ненарокомъ признає ся свекрусі и чоловікови, що она „разочокъ тільки побачила єго и побѣгла... и слова не промовила єму“. Остання дѣя веде ся въ хатѣ дядька Іванового. Іванъ збираєт ся їхати зъ села; онъ смутный и нарѣкає на свою гѣрку долю, що розлучила єго зъ милою, — коли зовсѣмъ не гадало зъявляєт ся Христя. Она кидаєт ся до него, пригортаєт ся, зъ незвичайною напкою розказує про те, якъ она втѣкла крадькома до него. Отже-жъ тутъ не годить ся у двохъ бути... боязко — побачуть люде. Она вмовляє Івана прийти въ садокъ; той виходить, а Христя чомусь зостає ся ще въ хатѣ. Спершу она втѣшаєт ся, що нѣхто не бачить и не побачить єѣ, а тамъ згадає про Бога, зъ лякомъ озирєєт ся на своій вчинокъ, каєт ся и починає благати Бога, щобъ онъ прийнявъ єѣ душу. „Тамъ менѣ добре буде, тамъ я одпочину“, каже она. Въ єю саме пору вбѣгає въ хату чоловікъ єп Наумъ, она кидаєт ся одъ него, а онъ схопивъ єекиру та за нею. Черезъ хвилину вбѣгає онъ зъ окровавленою сокирою въ хату, а за нимъ люде вносять убиту Христю... завбѣє спадає... нѣ, пакъ, ще не все: авторъ додає ще таку увагу — „музика починає смутнои, янголы несуть душу на небо“. Се вже певно для більшого вражѣня, що мовъ, коли часомъ публіка дуже вже занудить ся, то нехай хочъ трохи розважить ся такою дивовижною, якъ ангели нестимуєт душу на небо.

Нѣсь бачимо, вся драма збудована на неправдивихъ мотивахъ; все въ нѣй дѣєт ся тільки по волѣ автора, але шкода дознати ся, що саме хотѣвъ довести авторъ: чи те, що шлюбъ безъ кохання завше до лихого краю доводить, чи те, що грѣхъ безъ кары не буває, чи може що иншого. Вся драма цѣлкомъ якась безладна плутанина, въ котрій не розберешъ навѣть, що й до чого, одкѣля оно все лихо скоїло ся. Осередокъ всей драмы по волѣ автора въ особѣ Христѣ, а тымъ часомъ мы бачимо, що нѣ дѣвоча єп доля, нѣ шлюбъ зъ Наумомъ, нѣ жѣноче житє зъ такимъ подружжємъ, нѣ особиста єп вдача не давали автору матеріалу до збудованя такои драмы. Певно, що авторъ малювавъ не зъ правдивого житя людского, а мавъ передъ собою готові літературні зразки, и намъ здаєт ся, що тутъ не малу вагу мала знаменита російська драма п. Островского „Гроза“. Принаймні авторъ силкуєт ся налати своій Христѣ ту поетичність, думливість натуры, ту побожність, якій становлять характеристику Катерини, сѣго „ясного промѣня въ темному царствѣ“ у Островского. Але-жъ тамъ мы бачимо зовсѣмъ инші обставини, инші умови, не можливий въ нашому народному житю : Особлива натура Катерини середъ того безпросвітнього морокру и деспотизму, якій обгортавъ зъусюды єп житє, вже сама була глибокимъ жереломъ тыхъ лютихъ мукъ душевнихъ, що викликали бажанє смерти. Се такъ само натурально, якъ и те, що околишня побожність и повеселасий думки, про грѣхъ та кару, що ще зъ малку онанували душу Катерини лѣдъ впливомъ розмовъ зъ святошами то-що, те-жъ саме при тяжкихъ обставинахъ житя и порывахъ до крапцон долѣ, вражали єп бѣдне, пошарпанє серце. Нѣчого подібного въ

драмѣ п. Недолѣ не виявляєт ся, тымъ-то й поетичність и думливість натуры Христѣ не мають ніякої ваги на саму акцію драмы, а вже повеселасий божны кары Божон — и за те, що она дѣвчиною поцѣлувала Івана, а потѣмъ жінкою якоє згадала про него, — все се, найпаче при духовному поглядѣ нашого народу на Бога, якъ на милосердного Творця всесвітнього — выдаєт ся намъ зовсѣмъ неправдивымъ и грубо робленимъ, якъ оно звичайно буває при слѣпому наслѣдуваню.

Такъ само вбачаєт ся наслѣдуванє и въ роляхъ Параски, котра, якъ и въ драмѣ Островского — Варвара, свашкує въ любовныхъ залѣтахъ; тільки-жъ Варвара — се жива людина, правдивый образъ гулящон козырь-дѣвки, котра при тому бачить недолу Катерини, якои и сама зазнала, и сповѣчуєєт їй въ недолѣ и въ коханю, — а нашъ авторъ для чогось виявляє свою Параску зовсѣмъ розпустною, пропашною молодницею, якоює лукавою спокусеницею, що нѣбы то за-для одиєи тільки розпусты зводить Христю самою нахабною облудою. Останній дѣєвий особы — зовсѣмъ блѣдї або неправдївї постатѣ, найпаче Наумъ, котрому авторъ очевидно хотѣвъ надати деякі рисы героя знаменитон української драмы Стеценка*), але такъ саме невмѣло, якъ се мы бачимо односно Христѣ.

Въ драмѣ Стеценка Михайло — живѣсьнька людина, зъ напкою, сильною вдачею. Бачучи своє житє зовсѣмъ розбитимъ, збѣвченимъ, онъ лютує на жінку, якъ на виноватницю недолѣ, коли до того ще намовляє єго лиха мати, справжнїя виноватниця семейного некла, — а тутъ Наумъ чѣпляєт ся до Христѣ, грызе єѣ не знаєть зъ за чого, за те тільки, що она думлива, смутна (може навѣть одъ того, що дитина вмерла, якъ вмовляла єго мати) а разомъ зъ тымъ авторъ виводить Наума добрымъ и ласкавымъ чоловікомъ, здаєт ся, зовсѣмъ нездатнымъ до такои грызні.

У всѣй будовѣ драмы видно те-жъ невмѣлѣсть автора и неспѣдомѣсть сценничныхъ умовъ. Чимало въ драмѣ сценъ або розмовъ, що зовсѣмъ зайвї и можуть тільки заганти драматичну акцію, безъ жаднои користѣ для обмалѣваня дальшон дѣї. Бєть навѣть такі особы въ драмѣ, що зовсѣмъ зайвї, притуленї не знаєть для чого. Такъ отъ батько Христѣ Опанасъ виводить ся въ першій дѣї хибѣ тільки за тымъ, що безъ него перша дѣя була-бъ зовсѣмъ коротенька. Приїздить онъ навѣдатисъ до дочкы, вєтерє, розмовляє про кошовицю то-що безъ жадного звязку зъ тымъ, що складає драму. Такъ само въ 3 дѣї не знаєть для чого виводять ся прохажий гребцѣ. Правда, они ведуть розмову про якує зачаровану долину въ гаю, що въ нѣй колись бувъ грѣхъ мѣжъ кумами, але-жъ зновъ таки ся розмова нѣ до чого, бо Христя приходить въ гай пѣзнѣйше и зовсѣмъ не чує сєи розмовы.

Въ самій мовѣ, якою писана драма, мы бачимо невмѣлѣсть автора до правдивого змалѣваня дѣйстїного житя людского, бо мова єя, въ загаль дуже добра а щиро українська, на диво — для всѣхъ дѣєвыхъ особъ однаковѣсьнька. Такъ и чиста якъ голубка Христя, и розпустна Параска, що тільки и думає про веселє житє городнянське, и сєляне Опанасъ, Наумъ та инші, и паньскій лакей Іванъ, що приїхавъ зъ мѣста — всѣ они говорять зовсѣмъ таки однаковѣсьнькою мовою, безъ жаднои одмѣны.

Коли до сѣго ще пригадати, якъ невмѣло и недокладно розвиває ся сюжетъ драмы, легко бачити, що єя драма нѣякои вартосты не має, и мы-бъ не зупинили ся на нѣй такъ довго, коли-бъ авторъ не нахвалїв ся на новї драматичнї писанї, якъ се видно зъ оповѣщеня кнїгарнї Панчешникова про новий вихѣдъ драматичныхъ писанїй п. Недолѣ.

Тымъ часомъ, якъ бачимо, шкода сподѣвати ся, щобъ зъ автора, коли навѣть се перша проба єго пера, виробивъ ся колись добрый драматургъ. Красше мабуть, коли-бъ авторъ починавъ свою літературну дѣяльність не зъ драмы сѣго вѣднїа поетичного творчества, а зъ простого оповѣданя вѣтного зъ дѣйсного народного житя, на зѣбрѣ, наприкладъ, оповѣдань Ганни Барвѣнокъ, а то тымъ бѣльше, що авторъ добре володѣє народнѣю українською мовою.

*) Доля, драма въ 5 дѣяхъ — М. Стеценка Харьковъ 1863 року.

IV.

**Русальчинъ великдень. Драматична дума въ пять од-
мѣтъ. П. П. Киѣвъ, 1885 року. 64 стр. 16-о ц. 15 к.**

Трудно вгадати, що мавъ на думцѣ авторъ, назвавши свою поему „драматичною думою“; хибѣ тільки те, що пи-сана она зъ де-больша мѣрною мовою, по-де-куды уквѣтчаного ритмами, якъ се мы бачимо звичайно въ народнѣхъ думахъ, сихъ давнихъ памятникахъ українського епоса. Годилося бы краще назвати сю поему „драматичними сценами“, якъ по уривистому способу, въ якій розвивається дѣя, такъ и по всѣму складу ея. Сюжетъ пѣсы — зъ часѣвъ гетьманованя Мазепи, мѣсце дѣѣ — въ лѣвобочнѣй Украинѣ подѣ Конотополю. Пѣса властиве не єсть историчною, але уявляє намъ де-кілька сценъ, въ котрыхъ малюєть ся тогдѣшнє громадеке житє и порядки на Украинѣ и, треба сказати правду, малюють ся правдиво и згѣдно зъ исторією. Се бувъ часъ, коли народъ, выбивши ся, якъ здавалось, зъ паньскої неволѣ, знову опинивъ ся трохи чи не въ такому самому станѣ, тільки на сей разъ вже у своихъ панѣвъ, у тиєхъ-жъ козацкѣхъ старшинъ, котра колись водила єго добувати волю. Хижацкѣ побудки прокинулись тодѣ зъ страшенною силою, а тымъ больше, що при тыхъ порядкахъ, якѣ тодѣ панували, дуже легко було гетьманьскимъ та воеводьскимъ прибічникамъ не то що корыстуватись зъ народа, а навѣть опанувати собѣ вѣльне село и добути на нѣго грамоты. Авторъ, правда, зъ легка зачѣпає сѣ порядки, але показує намъ, якъ сама шляхта дивилась на се и на свои єдиносы до народу. До пана Асауленка приѣздить гостѣ Бунчуковенко и Хорунжѣй. Онѣ веде ихъ на сѣльскій майданъ, де збирають ся дѣвчата на гулянку, щобъ показати красуню дѣвчину-козачку Ганну, що дуже впадала єму на око. Паны тільки дивують ся, що Асауленку впадалася проста козачка. Бунчуковенко каже, що онѣ бувъ и въ Варшавѣ, и въ Москвѣ цѣлый рѣкъ живѣ, бачивъ тамъ усякихъ панѣй та панночокъ, то „вже десь чудно було-бъ, щобъ якась тамъ козачка єму впадалася.“ Тымъ-то онѣ бай-дужѣ до тѣхъ красы селяньскої, а звертає увагу на саме село.

— Гарне сѣльце упало тобѣ, добродѣю; а чие оно було? — пытає онѣ Асауленка.

— За королевщини якогось ляха, а за Хмельницкого вольне стало.

— Еге, не дурій були Ляхи, що такъ обтенетили Украину. Такъ однаковѣсьнико и въ селахъ поданыхъ менѣ порядкували якѣсь ляцкѣ державцѣ, — одмовляє Бунчуковенко и обертаючись до Хорунжого, ганиць Асауленка за те, що у него въ сѣлѣ „чортъ-ма нѣякого порядку и своя воля така, якъ на Запорожѣ“. Зъ исторіѣ мы знаємо, якъ народъ дививъ ся на своихъ добродѣѣвъ, котрыхъ ще такъ недавно величавъ батьками: въ саму шильну годину народъ не пошовъ за ними. Сю незгоду мѣжъ панствомъ и простымъ людомъ авторъ виявляє по части въ козацкихъ скаргахъ, якъ они бѣдкають ся на свою долю, згѣвчену шляхтою. Такъ отъ козакъ Тарасъ, каже другому козакови Миколѣ, що заразъ отъ повернуць ся зъ правобочной Украины: „Посѣла шляхта вже й наше село; кажуть паны, що Мазена наче-бъ то отдавъ наше село на рейментъ, а справдѣ то мабуць тутъ чи не державствомъ пахне“; старый же козакъ Омелько, наважившись покинути Гетьманщину и перейти на той бѣкъ Днѣпра, де орудувавъ тодѣ славный Палѣй, каже такъ:

Сѣмъ разъ умерти легче,

Нѣжъ бачити очима

Все те, що повело ся

Въ Гетьманщинѣ теперѣ!

Сюжетъ пѣсы тільки по части звязуєть ся зъ тымъ громадскимъ елементомъ, якій она въ собѣ має. Панъ Асауленко дуже захоханий въ козачку Ганну, але она кохає щиро козака Миколу, що служить въ войску Палѣя; она тужить, побиваєть ся за своимъ милымъ и нарѣкає на свою долю. Ажъ тутъ прибуває Микола; онѣ по прежнѣму вѣрный своѣй дѣвчинѣ, але прибувъ тільки на малу годину абы лишь зъ нею побачитись та батька провѣдати, бо зновъ мусить ѣхати до Палѣя, туды, де, якъ онѣ каже, „слѣдъ бути усякому лицарю, котрый добро мыслить козацтву и Украинѣ.“ Такъ ото радѣсть Ганны повертаєть ся зновъ на тугу и она зъ одчаю дорѣкає милому:

Козаче мой, козаче!

Не-рада-бъ я тужити,

Такъ сердце въ грудяхъ стогне!

Я плакати не рада-бъ,

Та горе слѣзы гонѣ!

Коли-бъ мене кохавъ ты,

Якъ я тебе кохаю,

Не покидавъ бы, милый,

По вѣкъ мене, я знаю!

Микола, запевняючи свое коханє, одмовляє на се, що обовязокъ передъ родиною найвыще:

Хибѣ-бъ я розлучивъ ся

На мить одну зъ тобою

Зъ голубкою моею —

Душею дорогою?...!

Та дорога отчизна

Мене зове, дѣвчино,

Зове мене Украина!

За благо Украини

Я виненъ умирати

И все що наймилѣше

На свѣтѣ занедбати!

Онѣ заспокоює єѣ, що незабаромъ зновъ они побачуть ся и тодѣ вже на вѣки:

Вернусь я незабаромъ,

Дѣвчино, зновъ до тебе,

Верну ся зъ старостами

Та перетнемъ щирозлотымъ!

Трохи заспокоєна дѣвчина обертаєть ся до козака за щирими бажанями и выливає ихъ въ такѣй поетичнѣй пѣснѣ, що здаєть ся, нѣхто не поремствує, коли я приведу цѣлкомъ сю пѣсню. Ось она:

Мѣсяченьку! ты печалѣ

Ты журбы не знаєшь,

Ты пливєшь въ широкомъ небѣ,

Тихо зъ неба сляєшь!

Щасный, красивый зорѣ ясный;

Зорѣ золотій,

Не ведѣть вы миленького,

Де вороги зли!

Чистый стене, темный горы,

Гаю кучерявый,

Боронѣть вы миленького

На чужинѣ дальнѣй!

Вѣтре, брате, вкрый єго ты

Буйными крылами,

Щобъ онѣ въ полѣ не спѣткавъ ся

Нагло зъ ворогами —

Хай шильнує щиро, вѣрно

Нашѣй Украинѣ,

Та й прибуде до своихъ

Бѣдной дѣвчины.

Всѣ сѣ розмовы, всѣ милуваня подѣлхує Асауленко и тратить останню надѣю привернути до себе Ганине сердце. На подмогу зъявляєть ся жидъ и каже єму, що незабаромъ Микола ѣде зъ села, а тодѣ:

Полюбить Ганна пана!

Бо якъ же не любити

Того, въ кого въ кешєнѣ

Такѣ дукаты славный.

А коли-жъ нѣ, то

У пана конѣ добрый

И слуги — катѣ не взявъ ихъ —

На вороного милу

Дѣвчину нанѣ посадить

Тай гайда зъ молодою!

Такъ нанѣ зъ намовы жидѣ згожуєть ся силою опанувати дѣвчину и коли дѣвчата збирають ся на Русальчинѣ великдень пускати вѣнки на рѣчку, знепачька набѣгають жидѣ зъ паньскою челядью и силою хапають дѣвчину. Остання дѣя ведеться въ лѣсѣ. У ночи Микола ѣдучи зъ села збивъ ся зъ дороги, опинивъ ся въ лѣсѣ и не знаючи дороги не має що робити, якъ лягати и ждати свѣта. Кругъ него звивають ся русалки та иншѣй такѣй истоты и спѣвають надъ нимъ:

Пробудись, очнись, козаче,

Та сѣдай на вороного,

Та лети крѣзь бѣръ, нечеловѣкъ!

Парусь сонни золотого —

Наче та стрѣла крылата
Изъ тугого сагайдака!
Округи не озираи ся, —
Буде виниць — не зупиниай ся!
Глядь... зъ північної години
Тягнуть, сунуть хмари сині —
Вітеръ вѣе, не вгаває,
Синє море сильно грає...
Бережись, щобъ не втопило
Воно частє твоє милє!

Козакъ прокидаєть ся одъ тяжкого сну и чує голосъ Ганны. Се справдѣ она, та тільки въ неволѣ у пана Асауленка, що те-жъ збивъ ся зъ дороги и опинивъ ся въ тому самому мѣстѣ. Несподѣвана зустрічаєть ся зъ Миколою тяжко вражає Асауленка; онъ зъ початку велить челяди вязати Миколу, але бачучи его завзяте и щирє коханє Ганны до козака, онъ поступаєть ся ему коханкою, а самъ зъ одчаю каже, що їде на Запорожску Сѣчу. Въ 5 одмѣнѣ дѣвчата дружки величаютъ пѣсєню Ганну и Миколу на весѣльному посадѣ.

Не можна сказати, щобъ пѣса написана була згѣдно зъ артистичною правдою. Характеры дѣвчыхъ особъ не вызначені, окрѣмъ хита правдивого и завзятого козака Микола, а вже образъ Асауленка, то, здаєть ся, зовсѣмъ не одповѣдає правдѣ. Нехай авторъ и малює его чоловікомъ добрымъ, душевнымъ и милосерднымъ, що инші пани навѣть дивуютъ ся, яка въ него на селѣ людямъ „своя воля“, про все те трудно уявити собі, щобъ чоловікъ, котрый безъ жадного права, тільки силою свого старшинюваня опанувавъ цѣле село, щобъ онъ маючи за собою силу, такъ легко поступивъ ся своєю коханкою, коли она справдѣ була ему любя.

Сама дѣя, якъ бачимо, розвиваєть ся не окрѣзъ такъ, якъ бы слѣдъ. Але-жъ треба сказати, що пѣса має епизодичный складъ, то й не можна, здаєть ся, вимагати одъ неї такої повноты въ обмалюваню особъ и въ самій ходъ дѣя, якъ одъ драмы або комедіи. У всякомъ разѣ пѣса має свои достоинства и виявляє въ авторѣ не абы-яку здатність. А то перше всего, що авторъ не зрѣкъ ся характеристики того часу, зъ якого онъ взявъ сюжетъ свого утвору, и хочъ де-кількома рисками, якъ се можна було зрѣбити въ тѣсныхъ рамкахъ епизода, а все-жъ таки нагадавъ про тѣ смутніи часы правдиво и сердечно. Не малу вагу покладаємо и въ тому, що авторъ добре орудує вѣршомъ, котрый у него, якъ рифмований, такъ и писаний мѣрною мовою, скрѣзъ вѣрний, легкий и сердечный. При всѣмъ тому авторъ добре знає українську мову, якъ теперѣшню, такъ и тогдѣшню, на скільки она тодѣ одрѣзняла ся одъ сѣгодняшньої. Видно те-жъ душевність автора и правдиве чутє, особливо въ сценахъ Ганны зъ Миколою.

Тымъ больше авторъ насъ радує, що, якъ намъ здаєть ся, онъ новий чоловікъ на українській литературній нивѣ. На книжцѣ онъ подписавъ ся инициалами „П. П.“, а въ оповѣщеніи одъ книгарибъ Панчешинкова значить ся „П. Подорожній“. У всякомъ разѣ въ українській бібліографіи до сѣго часу мы такого автора не зустрічали.

То-жъ витаємо щиро нову силу и сподѣваємось одъ автора, що онъ неразъ ще порадує насъ. Шкода тільки, що перша книжка его надрукована зъ такъ значными помылками, але тутъ чималу вагу має обовязковє, зовсѣмъ нездѣтне до нашої мовы правописмо, котре дуже трудно скрѣзъ вытрити.

М. Комаръ.

Причинки до галицко-рускої бібліографіи передъ 1848 рокомъ.

І. „Голосъ Галичанъ“ Шашкевича. Товариство „Просвѣта“ закупило сими днями зъ книжкохъ оставшихъ ся по бл. п. К. Сушкевичу мѣжъ прочимъ одинъ дуже цѣнный памятникъ нашої литературы, звѣстный вправдѣ зъ копій, и перепечатанный въ III-омъ томѣ „Рускои Библіотеки“ Онишкевича, але не звѣстный майже нікому, крѣмъ кількохъ живучихъ доси одиниць, зъ оригіналу. Бєсть се першій печатанный стишокъ Маркіяна Шашкевича, а заразомъ першій галицкій стишокъ написаний чисто-народною мовою, що выкликавъ свого часу незвычайне вражѣнє, особливо мѣжъ мо-

лодыми товаришами автора. Самъ стишокъ у насъ доволѣ звѣстный, — то мы й ограничимъ ся на описъ выше наведеного, единого намъ доси звѣстного оригіналу. На першій сторонѣ заголовокъ, на третій стишокъ, друга и четверта сторона зовсѣмъ бѣлы; стороны не нумеровані, буквы кирилльскіи. Повный заголовокъ ось який: „Голосъ Галичанъ, въ въ пресвѣтлый прерадосный (!) 23. день рождества его Императорскаго Величества Франца І. Цѣсара (!) австрійскаго Королѣ ихъ наймилостивѣшаго;“ отся часть заголовка выпечатана въ серединѣ, великою кириллицею; на долѣ черта, а подѣ чертою: Въ Лыггородѣ Тупомъ Института Ставропигіанскаго (только се послѣдне слово зъ акцентомъ); подѣ еподомъ рѣкъ: 1835. Сей заголовокъ скомпонувала, а бодѣй поправила очевидно якась власть семинарска. Що до самого стишка, то наводимо звуковій одмѣны одъ „Рускои Библіотеки“: дашковъ нема, вм. чи — стоить всюды: цы, въ третій строфѣ стоить вм. свѣтомъ розлигаєсь — „свѣтомъъ розлигає“, въ 5-ой стрѣчѣ сєи строфы вм. не птиця — „не птицы“, а по „говорять“ — двѣ точкѣ; въ четвертій строфѣ, стрѣчка друга, вм. зъ пѣку — „зъ пѣка“. Буква „ы“ ставлена не зовсѣмъ правильно: птыця, птыцы, милости...; цѣкаве ще, що въ словѣ „велике“ стоить при „к“ такий самый значокъ (змягчені), якъ въ „пѣне“ (при „п“ = пѣне). Слова акцентовані: красѣ, спѣстило (!), зорѣ, рѣнкомъ, веселій (!), прикѣшно, ангела, Бѣлѣтъ, кнѣзямъ, Бѣяна, плѣне, чѣдными, вѣсєну, чѣдную, народы (а выше: народы), сторона, жерело. Мабуть и тѣ акценты не походятъ одъ Шашкевича. Ритмъ нещепный, подѣставою его амфибрахъ (— — —); и складъ разъ не правильный: ангела — звѣла. За те мона мелодійна, и всюды чутна ся мягкѣсть, гармонія, що характеризуетъ кожде слово Шашкевича. Нѣ одного дикого слова або звороту, — стихъ плыне плавно, нѣ одной пересады, — думка розвиваєсь рѣвно и природно: въ першій строфѣ вывѣражена тиха веселѣсть, що одповѣдає очевидно веселости автора: „народы велике днєсь святкѣють сѣятѣ“; въ другій строфѣ веселѣсть людей спѣшачихъ въ храмъ: „усердна молитва въ храмъ народы звѣла“; въ третій характеристика молитвы, а въ четвертій сѣ змѣсть. Цѣлѣсть робить дуже добре вражѣнє, а проф. Онишкевичъ справедливо называє сѣи стишокъ одою. Въ свѣжости мовы замѣтныи впливъ народнои пѣснѣ, въ незовсѣмъ правильній будовѣ стиха замѣтныи впливъ польскои силлябичной поезіи. Великій успѣхъ якъ сего стишка, такъ и всєи дѣяльности Маркіяна, рѣшає и для насъ пытає, якъ намъ писати, якъ поступати — щобъ наша письменність, а тымъ самымъ и наша еусѣпѣльность, осталась живою.

II. „Запрѣсны“ до предплаты на 1 часть сочинения: **Вѣнокъ Русинамъ на обжинки уплетенъ**, издаваему (часть!) к ползѣ и запоможъ повѣдно в убѣжество приведенныхъ Галичскихъ сельян. Миліи крайне, бачили сѣте не раз, якъ добри хрестьяне в далеку выбравши сѣ дорогу, все вразноу їдутъ ступою; а лучитъ ся товаришу пригода — чи колесо зломитъ ся, або вѣсь подѣлалитъ ся, чи конь подѣрветъ ся — то духомъ кинутъ ся вѣсь, якъ могѣ спряжуть ся, подѣрвѣлять, и зновъ далѣй враз, якъ Богъ дастъ. А житьє жъ наше? — Ой, то далѣка дороженька! а всѣмъ намъ одна; гостинєць, правда битый — але жъ и бѣда не спит, но мовлявъ той, по людѣхъ ходитъ: от такъ найшла в сѣй дорожѣ и на нашихъ побратимѣвъ нещастлива годѣнонька, тяжке горюванє! То ужѣ жъ их, миліи крайне, в грязи не оставляйте, ни мановцями не минайте, ни по заду не лишайте — а скиньте сѣ, прошу Вас, по звѣнику, по сприсѣ — подѣважѣтъ, спряжѣтъ, надложѣтъ — а Господь Милосердный поблагословивши в дальнѣу дорожѣ, и Вас к бажанѣй цѣли доведѣ. *Чид ласка дати І. Зол. Р. ср. — тому „бѣзпалатъ“ — а чид болше, тому ще й „спасибѣ“ за милостины (sic).* Слава Богу всевышнему! У Вѣдѣни на св. Іоанна Богослова 1845. Иванъ Б.(огданъ) О. Головацкій“.

Отѣй „запрѣсны“ зволить намъ ласково удѣлити Дръ Ив. Мандичевскій, що одъ довшого часу займає ся руско-украинскою бібліографією, и збравъ уже много дуже важного и цѣкавого матеріалу. Сѣ запрѣсныи печатаніи на розверненѣмъ, малѣмъ folio, въ трехъ стовицяхъ, на трехъ мовѣхъ: польскої, рускої и нѣмецкої. Польскій и нѣмецкій тексты менше больше згѣдны, и обширѣйшій одъ руского. Въ польскої и нѣмецкої тексты означений ближе часть выходу (Im December l. J. wird das Almanach die

Presse verlassen), а підъ підписомъ доданий адресъ (Vorstadt St. Ulrich Nr. 198). Рускій текстъ редагований зовсімъ одрубно, на ладъ народный, — німецькій и польскій більше конвенціонально. Підписаний вправді „Іван“ Головацькій, але зъ кожного слова слідно, що писавъ се Яковъ Головацькій, вже для того, що зъ кожного слова слідный учений, консеквентный филологъ. И такъ (въ рускомъ тексті) „я“ не однаке, а одрощене „я“ носове (колишнє; спряжѣт, ся—sie) и я=i+a, або: ъ+a (а и я); се друге я также не однаке: по согласныхъ (cons.) пише Головацькій ъ+a, а только по самогласныхъ я. Акценты опущені тамъ, де такі-жъ, якъ и въ польскомъ (на передпослѣднѣмъ складѣ), але е и выемки: на одиомъ „миліи“ нема акценту, на другомъ е („миліи“). Цѣкавъ imperat.: подважѣт, спряжѣт, надложѣт, де значокъ „і“=е (подважѣте); таке е означене также въ словѣ „ще“ (еще), або: „єте (есте)“; а также: съ=ся. Ше цѣкаві слова: чьясть, нещястлива, и „роззвыи“ (hiatus) сочинѣнія, чіа. Передъ ђ=ви додаване в: вѡсь (ѡсь). Въ кількохъ примѣрникахъ сї записки були печатані, и якъ розсылани — не знаемо. Перша часть „Вѣнка“ вышла въ р. 1846, а II-а: 1847. (Пор. „Руска Библіотека“, III. „библіографія“).

В. Коцовскій.

Двѣ розправы проф. дра Стоцкого.

Власне опустили печатню и появились особными одбитками двѣ розправы профессора руской мовы и литературы при черновецкомъ университетѣ, дра Стоцкого. Перша має заголовокъ: „Ueber die Wirkungen der Analogie in der Declination des Kleinrussischen“, и була печатана въ „Archiv für Slavische Philologie“, издаваномъ колишнімъ петербургскимъ, а теперішнімъ вѣденскимъ (на мѣсце уступившого Миклосича) профессоромъ словянскихъ литературъ Ягичемъ (VIII, 193—246, 409—432, IX, 57—76). -- Аналогія е mogućимъ чинникомъ въ постойномъ розвою каждой живой мовы. Она, каже дръ Стоцкий у введенію до своєї розправы, „руйнує и нищить, творить и виробляє цѣлы розряды формъ; она дѣлає зовсімъ механично, и е выплывомъ найрощѣйшихъ повблжихъ впливівъ на говорячого, а большинство примѣровъ впливає ассимилююще на меншость. Змагане — творити формы посли аналогій панує ледви чи де больше, якъ въ деклинаціи новѣйшихъ словянскихъ мовъ, а мѣжъ тими — въ южнорускомъ“. Въ своєї студіи опираєсь авторъ переважно на взорцевыхъ збѣрникахъ народныхъ творѣвъ, а дотично нашої письменной мовы замѣчає: „Малоруска письменна мова доси ще остаточно не установилась (fixirt), а у снхъ писателѣвъ, котры пишуть добре по малоруски якъ: Основяненко, Шевченко, Кулишъ, Марко Вовчокъ, Федьковичъ Франко и др. стрѣчають ся только народныя формы“. Въ конці доходить авторъ до слѣдующихъ здобутковъ: 1) Змагане до упрощенія языковыхъ формъ довело въ малорускомъ до сего, що зъ первѣншихъ шести розрядѣвъ деклинаціи остало 5, а властиво, зъ малою выемкою, только 4. При той редукціи проявиле ся возрастающе значѣне роду, а мова наче очевидно змагає до утворенія деклинаціи родовыхъ. 2) И въ снхъ деклинаціяхъ, котры ще остали, замѣчаемо змагане до упрощенія и ассимиляціи падежѣвъ. И такъ число многе рѣвне вже для всѣхъ деклинаціи, зъ дробною выемкою въ ном. аес. и voc., де замѣтна еще рѣзница родѣвъ, але также вже затираєсь. Цѣкаве, що въ многѣмъ числѣхъ вѣзъ рѣшую верхъ женскій родъ; тойже самый впливъ замѣтны впроцѣмъ и въ dat. единого числа, на „і, и“, а деякі имена мужеского и середного роду перейшли по простоту до женского роду. Отяя возрастающая перевага женского роду въ деклинаціи — се 3-й здобутокъ студіи“. Цѣла розправа робить дуже користне вражѣне; особливо-жъ впадає въ очи старанна систематика. Примѣры наведенихъ здобутковъ годѣ намъ ту наводити — цѣкавыи легко ихъ однайде въ самой розправѣ. Декуды подававъ редакторъ „Archiv-у“ Ягичъ свои замѣтки (въ ноткахъ). Наводячи примѣры придержуєсь проф. дръ Стоцкий сербской правописи (короля, краю). Друга розправа дра Стоцкого має заголовокъ: „Ueber den Codex Hankensteinianus“, и появилась въ „Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der kais. Akademie der Wis-

senschaften“ (CX, II, 601—91). Сей „кодексъ“ находить ся въ ц. к. надворной библіотекѣ въ Вѣднѣ и называєсь такъ-жъ своего колишнього власителя, Алоиса Hanka в. Hankenstein. Замѣтили его доси многи, але ніхто не займивсь нимъ основніше; только замѣтки Добровского, Миклосича и (новѣйшій) Соболевского заслужують на увагу. Дръ Стоцкий займивсь на теперъ только: 1) описанемъ зверхного вигляду сего памятника; 2) поданемъ его змісту; 3) поданемъ пробъ тексту, — а „въ найближшій будущинѣ“ збираєсь авторъ розправы займитись палеографическимъ и филологическимъ розслѣдомъ сего памятника, т. е. розслѣдити критично коли, де, кимъ и якимъ словянскимъ языкомъ сей памятникъ писаный. (СПетербурскія академія хоче мабути доставити накладъ на выдане цѣлого памятника). Змістъ сего памятника — церковный, богослужебный, а рѣзніи рѣзно его означували: „общникъ“ (Добр.), „октоихъ“, „часословъ“ (проф. львовскій гимназіи Лучаковский, — мабути посли вытисненыхъ на хрѣбтѣ словъ: officium temporaneum). Стоцкий выказує, що се „антологіонъ“. Текстъ сего памятника двоикій, — „основной“ (Grundtext), и боčný (Randtext), а окрѣмъ снхъ двохъ текстовъ стрѣчають ся на вѣльныхъ мѣсцяхъ всякі неважны записки (маб. „причета“ церковного). Подаючи описъ змісту, займивсь авторъ дуже старанно порѣвнанемъ сего змісту зъ змістомъ кількохъ печатаныхъ грецкихъ и рукописныхъ словянскихъ антологіонѣвъ; таке порѣвнане дуже важне для порѣшенія на пр. пытанія о первѣншій формѣ литургическихъ словянскихъ книгъ. Текстъ „основной“ — старшій одъ бочного и походить що найменше зъ XIII. ст., коли не зъ давнѣйшого часу, судячи вже зъ того, що придержане ще „и“ вм. „ы“ (ь+і), а що сей текстъ писаный Русиниомъ, се слѣдне якъ зъ многихъ языковыхъ формъ такъ и зъ лексикального матеріалу; „а“ (носове) помѣшане зъ „я“ (я), на пр. ако (яко), варамъ (пртер.). Важныхъ и цѣкавыхъ формъ множество; на пр.: бес порока, або: бе (sic!) сѣмене; дещо вказувало-бы може на блгу Русь, хочъ не беремося о томъ ту судити. Наводимо ще имена мѣсяцѣвъ: сентаврѣ рекомый рюенъ, октаврѣ рекомый инстопад, ноеврѣ рекомый грѣден (8, не оу), декаврѣ рекомый стѣденый, генварѣ рекомый просниецъ, февварѣ рекомый сѣчен, марѣт рекомый сѣхнѣ, април рекомый березозолъ, май рекомый травень, іюнь рекомый ѣзокъ, іюль рекомый червен, август рекомый зарек. Зъ наведенихъ пробъ тексту найцѣкавіша для насъ а п о к р и ф и ч а молитва „на отогнанье всякого зла“ (текстъ боčný); мабути ийсье дуже давній дякѣ еѣ списавъ, а дещо таки зъ своєї головы доложивъ... Имя Бога назване тамъ: адонаі, цѣваос, акеомъмазъ, вазарна, дѣкаренеса, кадътика, днаа, аврона, авсгрона, ваверорса, дхътрѣел... адирѣфонъ, митатронъ, мингонъ, сигронъ, сенгронъ, цафѣфѣлѣ, сафривѣлѣ, паццициѣлѣ, етатъка, тѣпаана, асасъа, паццицаа, маццимацаа, цафѣцѣфла и т. д. „Не постыдѣт ся вѣи вповающеі нанъ. Се естъ имя его адонаі на вѣки“.

Мы дуже цѣкаві на дальшій розслѣды проф. Стоцкого надъ снмъ памятникомъ, такъ и въ загалѣ надъ исторією розвою нашего языка, и бажаемо нашому молодому ученому найкраснѣйшихъ успѣховъ на сѣмъ полѣ. Только основне, всесторонне выяснене генезы и фактичныхъ обставинъ, може рѣшити о властивомъ значеніи и о будущѣи каждого прояву житя.

В. Коцовскій.

О хобахъ въ нашѣй письменной мовѣ.

(Написавъ Александръ Горьковский.)

Мой хлѣбъ велитъ менѣ заимати ся заедно переводимъ то зъ латинской, грецкой, то зъ німецкой мовы. Въ якомъ неразъ клопотѣ чоловікѣ найде ся при той работѣ про недостатку руской грамматики и словарѣвъ, знає певно каждый товарышъ моєй долѣ. Отже зъ давнихъ лѣтъ маю звичай, що читаючи яке небудь руске письмо зазначую собі або й выпишу все, що колѣсь може менѣ стати въ пригодѣ; зъ друго-го-жъ боку прииму цѣтку тамъ, де менѣ щось не до внодобы. Одъ того назбирала ся у мене за якихъ двѣ десятки лѣтъ того цѣту вже не визанки, а околоты, такъ що пора-бъ ихъ вже и упрятати изъ своего обѣдѣла. До того ще, коли часомъ

заведе ся рѣчь про хибы нашої письменной мовы, то и спонукують мене бывае зъ давна: „напиши“, кажутъ, „що отсе говоришь: вынешь може и пишешь на слово, то не одно выяснитъ ся“. Коли-жъ бо зъ однимъ менѣ лишенько: я, кажу, такъ только для себе робивъ сю роботу, а не ладивъ ся ошовщати еѣ; теперь переробляти въ способъ научковый, и нѣколи менѣ и трохи за тяжко наразъ. Тымъ то и выйти мусять мои уваги по большій части досыть, мовлявъ, догматично и не въ одномъ мало переконуючо. Та нехай вже и такъ! Все-жъ таки надѣю ся, що въ головній рѣчи згодить ся зо мною всякій ширый прихильникъ рѣчного слова; а вже по частямъ хочъ въ деѣмъ и промахну ся, то и зъ того хибѣ скорѣйше пожитокъ може выйти пѣжъ шкода.

Письменный чи то литературный або книжный языкъ мусить зъ часомъ одбѣгати одъ простолюдного хочъ бы лишь одъ того, що: 1) простый человекъ повертае ся въ тѣснѣйшомъ кружѣ словъ одповѣдныхъ его понятіямъ; у образованного писателя больше ширшае кругъ понятій, больше росте богатство словъ, а неразъ выпадѣ потреба новы складати слова; 2) простый человекъ уживае говору рѣчного, якъ до мѣсяца своего уродження и проживанія; письменный языкъ не годенъ сполучити въ собѣ всѣхъ говоровъ, а мусить згладомъ приняты одинъ, узанный загално за найкрасѣйшій; 3) простый человекъ, менше справный въ мысленю, говоритъ переважно реченіями короткими, поединчыми, часто навѣтъ слабо повязанымъ; образованный писатель и въ мысленю справнѣйшій и при наукахъ своихъ навывкли до чужихъ часто въ аршинъ довжезныхъ зложеныхъ речень, не легко зъумѣе знизити ся до простого складу простолюдной рѣчи.

За те-жъ має письменный языкъ важну задачу: школьно наукою, просвѣтными выданнями и т. п. двигати въ собѣ простолудну рѣчь. Та поки що, сповнене тои задачѣ нашої письменности на дового ще позѣстане далеко по заду нашихъ бажанъ; а ледво чи коли просвѣта обійме весь загалъ народу такъ, чтобы простолудна рѣчь завѣгда змогла сей часъ здоганяти письменну, скоро ся одбѣгне одъ неѣ.

Тымъ и тяжка задача спочивае на письменникахъ: цѣлко тримати ся простолудной рѣчи и не одѣкакувати одъ неѣ дальше доконечной потребы. Задача се, нѣде правды дѣти, тяжка, навѣтъ дуже тяжка. Чи богато-жъ бо у насъ зъ тыхъ, що чуютъ въ собѣ и силу и охоту написати щось путнього, може повеличати ся, що мова наша — се справдѣ ихъ рѣчна, зъ молокомъ матери высана мова? А и тѣ щасливы, чп-жъ не мусѣли зъ ранку лѣтъ навывкати и навывкнуты до чужой мысли, старшій до нѣмецкой, молодшій до польской, такъ що теперь часто приходится ся писати по руски не просто зъ душі а при помощи нѣмецко-або польско-русского словаря? Кобы-жъ хочъ наука рѣчной мовы була облекшена доброю грамматикою, грамматичными монографіями, словарями; а то и въ сѣмъ... бѣдному все вѣтеръ въ очи. Правда, дождалисьмо ся словаря, хочъ окупили его неодолаваною стратою автора. Такъ се лишь першій неоцѣненный початокъ: то можности повный списокъ уживаныхъ въ нашої мовѣ словъ. Дальша работа: критичною оцѣнкою оддѣлити зерно одъ половы, указати на уживане тыхъ словъ, т. е. на конструкцію и фразеологию, — дай Воже, чтобы не потребувала дового ждати на способного робѣтника! Поки що, остае ся на зоровыхъ нашихъ писателяхъ, на спискахъ нѣсеень, казокъ и т. п., а дальше — подслухуванемъ живон рѣчи вычувати пытомого русского складу, вязаня речень, ладу словъ въ реченю, значѣния и уживанія словъ, словомъ: словаря, грамматики и стили. Се праця тяжка, але и едино пожиточна. Кому она лячна, той лѣнше.... Отъ хибѣ не докажу, чтобы хто и менѣ не порадишь послухати власной мовѣ рады. Але, ей Богу, послушаю, якъ треба; а вже-жъ не сховаю правды подъ столъ тому только, що она готова свѣдѣти и противъ мене.

Отсе и цѣль моихъ увагъ: указати на важность праці надъ рѣчною мовою, зъ другого-жъ боку на грѣхъ збогачати еѣ всѣякою сумѣшкою.

А у насъ тои сумѣшки на сумъ чи не за богато троха, найбільше-жъ въ перекладахъ зъ нѣмецкого. Читаешь его и подумаешь неразъ: для кого властиво страждавъ въ потѣ чола перекладчикъ? Хто знае нѣмецку мову, той охотѣйше и зъ большимъ пожиткомъ перечитае по нѣмецки; хто еѣ не знае, той зъ перекладу такого не буде мудрый.

Нехай же хто розбере безъ знанія нѣмецкой мовы хочъ бы отсе:

Первообразъ, цѣлообставины, самопризначене, зъ подмогою люпы, зъ подмогою помѣченъ, даны привычки народны, пытане зѣстане отвертѣмъ, далеко не удовлетворяющій, тымъ не менше, ставити до когось вымоги, давъ ему зрозумѣти, думавъ поспѣдати, годна стояти на чолѣ, и тѣмъ тѣмъenna такого иного. (Vorbild, Gesamtumstände, Selbstbestimmung, mit Hilfe der Lupe, gegebene Volkssitten, die Frage bleibt offen, bei weitem nicht zufriedenstellend, nichts desto weniger, Anforderungen an Jemanden stellen, gab ihm zu verstehen, er glaubte zu besitzen, sie verdient an der Spitze zu stehen).

А якъ хто не зъ тыхъ Нѣмцѣвъ, чтобы заразы нагадати собѣ нѣмецкій высловъ?

Отже я чувъ вже на те и такъ бесѣды: „якъ каждый стане передумувати надъ всякимъ словомъ, чи оно добре чи нѣ, то й нѣхто за перо не возьме. Не человекъ же не для мовы, а мова для человека; якъ кому выгѣднѣйше высловити свои мысли, такъ нехай пише, кобы лишь зрозумѣло для другихъ“.

Оно-бъ то по троха и такъ, только не цѣлкомъ такъ. Хто надъ всякимъ потребуе передумувати словомъ, а таки має охоту писати, най пише хибѣ подъ цензуру учителя або для власной теки. Чому-жъ не рвемо ся збогачати нѣмецкой письменности нашою ломаною нѣмецкиною? Чому швецъ не шле на выставу першого чобота, що удало ся ему зошити? Всяка рѣчь потребуе науки; чи сама рѣчна мова тымъ, що рѣчна, давала бы намъ право понавѣрити еѣ? То походило бы щось на те, якъ коли дехто въ зломъ розумѣню приязни чье себе въ правѣ зъобиджати, понавѣрати приятеля.

А хто справедливо чье въ собѣ силу писати такожъ для громады, той певно не вжахне ся, що прийдѣсь ему передумувати неразъ надъ не однимъ словомъ. Адже-жъ розумѣе те, що годѣ писати не уложивши ясно своихъ мыслей, — що нема нѣчого досконалого подъ сонцемъ, а всяка рѣчь, хочъ бы якъ добра або хороша, може бути ще лѣпша або ще краша, — отже: що стоить подумати надъ тымъ, якъ бы написати.

Що до выгоды выслову, то рѣчь певна, що якъ всяка людина такъ и каждый народъ дбае по своему про выгоду вымовы и выслову; одъ того походить въ значной части змѣны звуковсвой, граматичий и стилистичий. Только-жъ, — чтобы не богато о томъ правити, — якъ въ ладѣ громадскѣмъ не те бере верхъ, що выгѣдне той або сѣй людинѣ; такъ въ справѣ вымовы и выслову бере у народѣ верхъ не выгода того або сего письменника, а выгода узнана народомъ въ его мовѣ. Инакше п. пр. менѣ, що лизнувъ и латинского и греческого языка, и руской, польской, нѣмецкой, французской мовы, могло бы бути найвыгѣднѣйше зарвати слово то зъ тои то зъ сѣи то зъ иншой мовы, — „Кобы лишь зрозумѣло для другихъ!“ — кажутъ. — То-жъ то въ томъ и рѣчь, кого они зовутъ тымъ „другими?“ И моя сумѣшка буде зрозумѣла для „другихъ“; только тыхъ „другихъ“ буде щось не богато. Не говорити вже про красу мовы, о котру зѣвено дбае, дбае и мабутъ буде дбати каждый народъ; а сумѣшка жадна пѣякій ще мовѣ красы не надала.

Поки перейду до обговорюваня поодинокыхъ замѣчанныхъ мною хибъ въ нашої письменной мовѣ, не могу поминути одной ще рѣчи. Проповѣдниковѣ чистоты рѣчного слова у насъ, славити Бога, есть вже не мало; жалъ только, що зъ помѣченіями своимъ обзываютъ ся частѣйше устно въ невеличкихъ кружкахъ людей, нѣжъ прилюдно въ письменныхъ. Така дорога мало причинити ся може до поясненія И такъ всякій годить ся на одно: „геть зъ чужимъ! масмо доволѣ своего“. Але чтобы докладно повести межу мѣжъ своимъ а чужимъ, до того треба живѣйшой обѣины гадокъ, и то прилюдно. Я кажу: „геть зъ чужимъ, але и своего не дамъ!“ А то лучилось менѣ одъ поважного человека чути и таке: „По якому вы тамъ пишете: языкъ (= мова), мысль, воздухъ, обѣ и т. и....?“ На такой ладъ хибѣ выпало бы збути ся всего, що лишь однако звучитъ зъ польскимъ, московскимъ, чешскимъ и т. д. Ну, сего було бы троха за богато, а намъ тодѣ не осталось бы таки нѣчого! Отже: учѣмо ся своего и не збуваймо ся его безъ потребы! Геть зъ чужимъ и не зазвучуемо ся безъ потребы! Въ справдѣшной потребѣ не грѣхъ и чужимъ поратувати ся, — се-жъ людская рѣчь! Только-жъ знаючи добре свое, не часто приидемо въ такую потребу.

БИБЛИОГРАФИЧНИЙ ПОКАЗЧИКЪ **за рѣкъ 1885.**

(Зладивъ Пронимъ Калитовскій).

ЧАСТЬ I.

Творы на мовѣ руско-украинскій.

(Дальше.)

- (Книжки, що вышли въ Россіи, означенъ на передѣ звѣдкою *).
- Павликъ Мих.** — Гляди Библ. найзнам. повѣстей.
- Падурра.** — Райхсратъ не корчма, вѣршъ. Зеркало, ч. 6. — „Gazeta Narodowa“ и „Дѣло“, вѣршъ. Зеркало, ч. 12.
- Памяти М. И. Костомарова. Листъ зъ цѣвочни. Дѣло, ч. 48.
- * **Панченко.** — Ридный край, вѣршъ въ Нивѣ.
- Парижская кафедра славянскихъ литературъ. Нов. Прол., (фейл.), чч. 235, 237.
- Партыцій Ом.** — Оповідѣ на рецензію Ягича. Зоря, чч. 7—9. — Новій коментаръ до „Слова о полку Игоревѣ“. Зоря, ч. 24. — Литературна дѣяльність Антона Любича Могильницкого, — статья замѣщена при „Писемкахъ“ А. Л. Могильницкого.
- Пастычинскій Изидоръ.** — Кретъ, сѣванка, въ „Буквину“, ч. 1. — Морозъ поворотный съ 1885. г., (вѣршъ). Рус. Рада, ч. 1. — Чужа кошарка, (байка—вѣршъ). Наука, ч. 2. — Волкъ, лисъ и малпа, (байка); Паукъ, шершень и мухи, (байки). Наука, ч. 4. — Лисъ и куры, (байка); Мурашка и лѣлѣтъ, (байка). Наука, ч. 5.
- Патріотизмъ, лекція сказанная въ общемъ собраніи членовъ яворовской филіи Общ. им. Качк. черезъ председателя тойже. Слово, чч. 49—51.
- Пациковска Знахарка. Миръ, (фейл.), чч. 89, 91, 92.
- Перебендя.** — Розмова музы зъ поетомъ, перекл. зъ Алф. Мюссѣ, (вѣршъ). Зоря, ч. 8. — Доня славы, (вѣршъ). Зоря, ч. 13. — Давно а нинѣ, (вѣршъ). Зоря, ч. 15. — Заспѣвъ до поемы „У Гуцуловъ“ посвященной Ип. Окуневскому. Вуков., ч. 3.
- Петрушевичъ Ан.** — О каменномъ истуканѣ хорса Дажь-бога, открытомъ въ руслѣ рѣки Збруча р. 1848. Лит. Сбор. гал.-руск. Мат. Вып. I, II, и III. — О городѣ Галичѣ надъ Луквою въ „Вѣстнику Народного Дома“ зъ р. 1885. — Гдѣ скончалъ ся св. Меводій, просвѣтитель Словенъ? Слово, чч. 1—38.
- Печать въ Англіи. Изъ книги гр. Василія „Лондонское Общество“. Нов. Прол., (фейл.), ч. 249.
- Пигулякъ І.** — Пріятель садѣвъ, лѣсовъ и огородѣвъ. (Зразокъ природоиспытаній) въ Библ. для молод.
- Плетневъ Алексій.** — Вѣчная любовь. Нов. Прол., (фейл.), чч. 207, 209, 210.
- Площанскій В. М.** — Записки изъ поѣздки въ Прагу р. 1883. Слово, (фейл.), чч. 64—66.
- Подолінскій Мих.** — Браты Яковъ и Вильгельмъ Гриммы. Зоря, ч. 4. — Викторъ Гігѣ, (некрологъ). Зоря, ч. 12. — Зъ подорожей по Італіи. Зоря, чч. 1—24. — Корнило Сущкевичъ, (некрологъ), въ кал. „Просвѣты“ на р. 1886. — Гляди такожъ Библ. Найзнам. Повѣстей.
- Пожаръ на морѣ, розказъ. Нов. Прол., (фейл.), чч. 250, 251.
- Пономаревъ Гермогенъ П.** — Яки мы бѣдныи! Воспоминанія и мысли. Нов. Прол., (фейл.), чч. 285, 286, 287 (и прибалтѣніе въ ч. 294) — такожъ особнымъ одбиткомъ, Львовъ 1886.
- Поповичъ Ал.** — Дѣвица со збанкомъ. (Новела Р. О. Вальдбурга recte Ал. Пон. — зъ нѣм. перел. Ом. Олесе). Букovina, ч. 17.
- Поповичъ Иванъ.** — Выгода въ корчмѣ, (вѣршъ) въ Вук. кал. на р. 1886.
- Поповичъ Омелянъ Александровъ.** — Библиотека для молодежи. Мѣститъ слѣдующій неподписаный рѣчи, котрый авторъ бере на себе: вѣршѣ — Вставайте дѣти! Вовкъ и кѣтъ. Татови на именины. Кѣнець зими. Дѣвний паничъ и пильный мужикѣкъ. Мамѣ на именины. Похоронъ бѣдного. Учителю на именины. Бузько и воробѣць. Благожелане. Пѣсня пасѣчника. Рѣдний край. Благожелане. Стрѣлецъ. Благожелане зъ новымъ рокомъ! — Изъ исторіи. Селянинъ у Фердинанда благого; Якъ по-

казавъ нашъ Найясн. Цѣсаръ вже за дитины свое добре сердце.

- Оповіданя: Макове зерно; Нагорода чесноты; Микита Забобонный; Грошѣ; Колядники.
- Казки: Коза; Церковь въ Топорѣвяхъ; Мужикъ и смерть; Казка про Ивася та вѣдму.
- Изъ исторіи природы: Свѣтъ то книжка; Новый лѣсъ; Якъ вандрує вода; Соль; Лиликъ; Пчѣла; Мурашка-лѣкаръ; Пчѣлы; Пауки и мухи; Нѣчо не пропаде; Медвѣдь; Житѣ звѣратъ въ зимѣ; Житѣ рослины въ зимѣ.
- Изъ гигиѣны: Слѣпый и глухонѣмый; Семень Чухрѣй; Михайло Нанхайло.
- Байки: Ворона и ракъ; Лисъ и цапъ.
- Забавы для дѣтей (16); Загадки (62); Припѣвѣдки (43).
- Въ „Буквинѣ“ замѣщенъ вѣршѣ: Зася! ч. 2; Конецъ зими, Б. ч. 5; Христосъ воскресъ! ч. 6; Желанье, ч. 8; Думки, (IV), ч. 10; Праця и згода, ч. 13; Привѣтъ рускимъ академикамъ, вандрѣникамъ ътъ буквинскихъ товариствъ русскихъ, ч. 16; Вир. Николаю Устияновичу въ 50-лѣтнюю рѣчицу его литературной дѣяльности, ч. 17. — Моя доглядка, вѣршъ, (за Гайнемъ); До долѣ, вѣршъ — въ Вуков. кал. на р. 1886.

Проданъ А. — Война зъ темнотою. Выдав. народне у Львовѣ. Рѣкъ IV. Кн. 5. Львовъ 1885. Ц. 10 кр. Зъ печ. А. Вайдовичъ.

Тов. „Просвѣта“ выдало за р. 1885. 6 книжокъ для народа (мѣжъ ними „Иллюстрированный Календаръ“), котрый тутъ розписанъ нарѣзно.

П-скій Г-къ А. — Припѣвѣдки другой силы. Слово, ч. 9.

Пѣлка Олена. — Забавный вечеръ. Оповідане. Зоря, ч. 1, 2.

Пюрко Богданъ. — Учебникъ христіанско-католической Етики для вышнихъ класъ середнихъ шкѣлъ. Пѣсля дра Ван-лера переложивъ на рускій языкъ В. П., духовникъ русской семинаріи въ Вѣднѣ, Львовъ 1885. (стор. 264 (8^о в.)). Накладомъ фонду краєвого. Зъ друкарнѣ Тов. имени Шевченка.

— Учебникъ христіанско-католической Етики. Рецензює самъ авторъ. Миръ, чч. 101, 102, 107—118.

Ратай. — Ганделесы, вѣршъ, Зерк., ч. 6; На смерть Евг. Желеховского, вѣршъ. Зерк., ч. 4; Памяти Ник. Костомарова, вѣршъ. Руской депутаціи, вѣршъ. Зерк., ч. 9; Товариству Педагогическому на зѣздѣ въ Тернополи, вѣршъ. Зерк., ч. 10; Пѣснь вандрующихъ братчикѣвъ, вѣршъ. Зерк., ч. 14 и 15; Memento, вѣршъ. Зерк., ч. 17.

(Дальше буде.)

ЗАПРОСИНЫ ДО ПРЕДПЛАТЫ.

На дохѣдъ „Руского Касина“ въ Стрию

потерѣвшого черезъ пожаръ

появить ся ще сего року

„А Л Ъ М А Н А Х Ъ“

въ объемѣ 10—12 аркушѣвъ друку,

котрый мѣститъ буде беллетристичный и науковій творы оригинальнѣи що найлучшихъ нашихъ писателѣвъ.

Редакцію „Альманаха“ обнявъ Вп. и. Лукичъ, звѣстный спорудникъ „Правотаря домового“ и Календарѣвъ „Просвѣты“. Сподѣємось, що Вп. Читателѣ „Зорѣ“ посѣдѣшатъ зъ зложенемъ дробной кюты 1 здр. (и 10 кр. на кошты пересылки) яко предплаты, и тымъ осягнуть подвойну цѣль, бо прийдуть въ помѣчь Товариству и причинять ся до збогаченя нашої литературы. Редакцію нашої часописи уповажнено до збиранія предплаты; можна такожъ высылати прямо на руки Вп. о. Федусевича, катихиста гимн. въ Стрию.

Оповідѣе за редакцію Александръ Борковскій.

Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, подъ зарядомъ К. Беднарского.

Выдав Товариство имени Шевченка.